LAPU ISTVÁNNÉ

VISELETEK ÉS SZOKÁSOK ZSÁMBOKON

MÚZEUMI FÜZETEK

33. szám

Sorozatszerkesztő:
ASZTALOS ISTVÁN

LAPU ISTVÁNNÉ

VISELETEK ÉS SZOKÁSOK ZSÁMBOKON

Közreadja

— összeállította, a szöveget gondozta —

KORKES ZSUZSA

Petőfi Múzeum
Aszód, 1986.

Lektorálta:
ÚJVÁRINÉ DR. KERÉKGYÁRTÓ ADRIENN

A borítótervet és a rajzokat készítette:
BÍRÓ MÁRIA

A fotókat készítette:
1., 2. kép
GYÖRFFY ISTVÁN
(Néprajzi Múzeum fotótára 158985, 158997 ltsz.)

3—11., 14—15. kép
BARCZA ZSOLT

12—13., 16—20. kép
KRESZ ALBERT

A kottákat lejegyezte:
ÚJVÁRINÉ LÁZÁR KATALIN

A térképvázlatot készítette:
BANK LÁSZLÓ

A borítón *Ébner Sándor* felvétele:
Zsámboki asszonyok 1926. (Néprajzi Múzeum fotótára: 55954 ltsz.)

ISSN 0580-3705
ISBN 963—01 7538X

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS _ 7
VISELETEK _ 19
Női viselet _ 19
Hajviselet _ 19
Féketők _ 21
Fejkendők _ 22
Nyakravaló kendők _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 24
Alsónemüek _ 25
Felső ingek _ 28
Kacók _ 29
Pruszlik _ 30
Szoknyák _ 31
Kötények _ 35
Téli viselet _ 37
Lábbeli _ 38
Viseletkiegészitők _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 39
Kiegészitő adatok a női viselethez _ _ _ _ _ _ _ _ _ 41
Férfi viselet _ 46
Ruhanemüek tárolása _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 49
SZOKÁSOK _ 51
Születés, gyermekkor _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 51
Kisgyerekek ruházata _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 60
Gyermekjátékok _ 61
Házasság, lakodalom _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 78
Ismerkedés _ 78
Udvarlás, jegyesség _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 86
Lakodalmi előkészületek _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 90
Esküvő _ 94
Ebéd a lányos háznál _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 96
Templomi esküvő _ 101
Ágyvitel _ 104
Vacsora a legényes háznál _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 107
Vőfélyversek _ 114

Halál, temetés _ 122
Haldoklás _ 122
Tennivalók a halál beállta után _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 124
A halott felravatalozása _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 126
Virrasztó _ 127
Temetés _ 128
Halotti tor _ 131
Miseszolgáltatás _ 131
A gyász _ 132
Visszajáró halott _ 132
Jelesnapi szokások _ 134
JEGYZET ÉS IRODALOM _ 162
IDEGENNYELVŰ ÖSSZEGZÉS _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 165
MELLÉKLETEK _ 171
Térkép
Fotók
Rajzok
Kották

BEVEZETÉS

Ez a kötet Lapu Istvánné, Kókai Margit elbeszéléseit, visszaemlékezéseit tartalmazza. 1920-ban született egy tizholdas parasztgazda ötödik gyermekeként. Már kisgyerek korában szivesen hallgatta az idősek elbeszéléseit, jól ismerte a falu hagyományait, szokásait és később igyekezett ezeket fenntartani, átörökiteni. Az indítást első férje testvérétől, Györe Béla kántortanitótól kapta, aki uttörő munkát végzett a falu kulturális életének fellenditésében. Iró-olvasó találkozókat szervezett, irodalmi előadásokat tartott, népszinvüeket rendezett. 1945-ben, a Gyöngyösbokréta utódaként, létrehozta a zsámboki népi együttest, amelyet 1954-ben bekövetkezett haláláig vezetett. Felgyüjtötte a gyerekjátékokat, népi táncokat, dalokat, ezeket betanitotta és szinpadra állitotta.

Lapu Istvánné 1954-től 1970-ig a kézimunka szakkört vezette. Közben /1960-61/ elvégezte a diszitőművészeti tanfolyamot. Györe Béla halála után átvette a tánccsoport vezetését. Gyerekcsoportot, 1970-ben asszonykórust szervezett és a honismereti szakkort is irányitotta. Összegyüjtötte a falu tárgyi emlékanyagát és e gyüjtőmunka eredményeként nyilt meg 1982-ben a zsámboki falumuzeum.

A falu szellemi hagyományait irásaiban igyekezett megmenteni. Az 1970-es évek közepétől rendszeresen részt vesz néprajzi pályázatokon. Mondókákról, gyerekjátékokról, népdalokról, ragadványnevekről irt dolgozatokat. Feldolgozta a születés, gyerekkor, lakodalom, jelesnapok szokáskörét. A Honismeret cimü lapban jelent meg a dinnyetermesztésről készült munkája.* Munkásságáért többször kapott elismerő oklevelet, kitüntetést.

Ez a tanulmány - amely átdolgozott, bővitett, rendszerezett formában tartalmazza a pályadijas dolgozatok anyagát is - előtanulmány egy későbbi, minden területre kiterjedő néprajzi vizsgálódáshoz. Jelen esetben csak arra vállalkoztunk, hogy az

emberélet fordulóihoz, a jelesnapokhoz füződő szokásokat, valamint a viselet leirását adjuk és nem törekedtünk arra, hogy részletesen bemutassuk Zsámbok tárgyi és szellemi kulturáját.

Ez ideig nagyobb lélegzetü néprajzi kutatás nem folyt a községben, Martin György, Timár Sándor, Halmos Béla végzett itt kisebb gyüjtést, elsősorban gyermekjáték, néptánc és lakodalom,[1] Erdélyi Zoltán pedig népi épitészeti témakörben,[2] U. Kerékgyártó Adrien a zsámboki haj- és féketö viseletről irt. Rákóczi Margit néprajzi pályázatra küldte be a "Zsámboki női viselet" cimü dolgozatát.[3]

Mielőtt rátérnénk az egyes fejezetek tárgyalására, szükségesnek tartjuk, hogy röviden szóljunk a falu történetéről, gazdasági, társadalmi viszonyairól, kapcsolatairól a szomszédos falvakkal, tájegységekkel.

Zsámbok első okleveles emlitése 1380-ban történt. A XIV. században a Zsámboki, majd a Kókai családé. 1380 és 1452 között Sambuk, Zambok, Sambok néven szerepelt. A XV. század első felében királyi birtok és a Nógrád megyei Szanda birtok tartozéka. 1440-ben a nánai Kompoltiaké és Rozgonyi Simon egri püspöké, egy része pedig Báthori Miklós váci püspöké lett.[4] A török idők alatt, 1559-ben Hüszejn aga ziámet birtoka és a pesti náhijéhez tartozott. A falunak ekkor 28 portája volt és jövedelme 7100 akcse.[5] 1668-ban és 1691-ben egynegyed, 1695-ben pedig két és egynegyed portával rótták meg. Ekkor a falu a váci járáshoz tartozott már.[6]

A XVII. század végén Zsámbok a Beniczki családé lett és birtokában tartotta 1945-ig.

Mint látható, Zsámbok a török hódoltság alatt végig lakott hely és a kuruckor harcait is jól átvészelte.

1728-ban országos és megyei összeirást végeztek. Azonban a zsellér fogalmát sem jogilag, sem gazdaságilag nem tisztázták. Még egy-egy járás területén sem azonos a zsellér fogalma, nemhogy a megyében. Igy Zsámbok esetében 74 családot számoltak össze a zsellérekkel együtt, akik házzal és fél jobbágytelekkel rendelkeztek, de igás állatuk nem volt elegendő a földjük megmüveléséhez. 1744-ben 53, 1760-ban pedig 91 család élt Zsámbokon.[7]

A római katolikus anyaszentegyház már 1673-ban fennállott és anyakönyveit 1723-tól kezdték vezetni. A mostani templom 1746-53-ban épült. "Van itt XVII. századvégi érdekes misemondó ruha, továbbá egy müvészi becsü kis Szent József szobor, mely Beniczki Flóriánné ajándéka és V. Pius pápát ábrázoló régi érdekes kép. A templom oltárképe, mely a XVIII. századból való, Szent Erzsébetet magyar ruhában ábrázolja."[8].

Galgóczy Károly monográfiájában igy irt a faluról: "Határa részint róna, részint dombos, 4352 katasztrális hold, legnagyobb részben szántóföld; talaja agyaggal vegyes fekete homok, első osztálybeli, mely szép buzát, rozsot, árpát, zabot, kukoricát terem. Kevés szőlőt is mivel. A tagositás még 1844-ben megtörtént. Azonban akkor csak a birtokosok tagositottak s az urbéri szabályozás ment végbe; az urbérekkel fennállott közösség, különösen a legelő elkülönzése elintézetlenül maradt s ez 1856-ban eszközöltetett. Volt itt 53 másod osztályu egész urbértelek, melyet 87 telkes gazda birtokolt, azután 60 házas és 24 házatlan zsellér. Van itt igen jó tégla és tető cserép-agyag, melyet vegyitésre ez előtt még az aszódi tégla-égetőkhöz is hordottak."[9].

Az 1897-es statisztikai adatok szerint Beniczki Ádám földbirtokos 148 katasztrális holdat tartott meg saját kezelésben. Ugyanakkor haszonbérlő Frankl Izidor, aki 1892 katasztrális holdat bérelt Beniczki Ferenctől és Katz Ignácz aki pedig 837 holdat bérelt Beniczki Ádámtól.[10].

Ebben az időben a gazdaságok száma 297, ehhez összesen 4845 katasztrális hold tartozott. Ebből szántóföld 3724, kert 93, rét 305, szőlő 46, legelő 302, erdő 54, nádas 35, nem termő terület 286 hold volt. A gazdaságok területéből 1989 hold magántulajdonban, haszonélvezeti 55 és haszonbérleti 2801 kat. hold volt.[11].

Az 1900-as népszámlálás szerint a faluban összesen 2216-an éltek, a cselédek száma ekkor 101. A községben négy kovács, négy lakatos, három asztalos, egy cipész-csizmadia, két hentes-mészáros, egy kőmüves, két ács, ezen kivül egy molnár és két vendéglős müködött.[12].

Vallási megoszlását tekintve a falu tiszta római katolikus vallásu. Szinte elhanyagolható a más vallásuak száma.

A mult század végén 14 református, 17 evangélikus és 62 izraelita élt a faluban.[13]

A falu utcahálózata soros jellegre utal. A telkek egymás mellett állnak, hosszukás, téglalap formájuak. A régebbi házak közvetlenül az utcára épültek, később kissé beljebb, rövid homlokzattal, a ház előtt kis kerttel. A lakóházak mögött gazdasági épületek sorakoztak.

A régi lakóházak ágasfás, szelemenes, buboskemencés, szabadkéményes építmények voltak. A szabadkémények korábban deszkából, vagy tapasztott nádból készültek, később téglából, illetve vályogból. A századfordulón megjelent az *indófni*, de ismerték a *kaminkéményt* is.

A lakóházak beosztása: szoba-konyha-kamra, vagy szoba. A buboskemencét a konyhából fütötték. A mennyezet pórfedémes, padlója döngölt föld.[14]

Mint az előzőekben felhozott adatokból is kitünik, a nagybirtok viszonylagos tulsulya és a falu szük határa nem tette lehetővé a több kisebb birtok létrejöttét. A faluban négy-öt családnak 80 hold körüli birtoka, öt-hat családnak 30 holdja volt. /Sajnos erre vonatkozóan pontos statisztikai adatokat nem találtunk, igy csak a visszaemlékezésekre hagyatkozhattunk./ Tiz holdtól számitott már valaki gazdagabbnak. Amelyik lánynak két hold jutott, az már kapós volt. Ha egy holdat, vagy csak felet, vagy egy házrészt kapott is, a lányt szivesen elvették. Régen a testi hiba egyáltalán nem számitott, ha örökölt a lány földet. A félárvát még jobban elvették, mert ő esetleg azonnal vihette a földet, vagy beszámitották neki, ha nem is kapta meg azonnal. Még az 1960-as években is számon tartották, hogy ki mennyi földdel rendelkezett. A II. világháboru előtt szinte elképzelhetetlen volt, hogy egy gazdagabb fiu szegény lányt vegyen el, vagy forditva.

Mikor megszületett egy gazdagabb családnál a lány és egy másiknál már volt fiu, akkor a szülők elhatározták, hogy egymásé lesznek majd a gyerekek és nagyon sokszor ez igy is történt. Az is előfordult, hogy a vagyon miatt rokonok is összeházasodtak.

Ritka volt a más falubelivel kötött házasság is. 1754-ben kilenc házasságból egy, 1817-ben huszonkettőből négy. 1895-ben

huszonegyen kötöttek házasságot és ebből négyen születtek más községben. 1921-ben harminchárman esküdtek és csak egy volt más falubeli. Elsősorban a szomszédos községbeliekkel házasodtak: Dány, Valkó, Vácszentlászló, Tóalmás, Kóka, Tura.[15]

A földbirtok megoszlásából adódóan meglehetősen szükösek voltak a munkalehetőségek a faluban. Az uradalom csupán néhány embernek biztositott állandó munkalehetőséget. Csak a nagy mezőgazdasági munkák idején jutottak néhányan a faluban is munkához, a többség *summásnak* ment, igy pl. Kartalra, Tóalmásra, Nagytelekre, Fejér megyébe, Hatvanba. Sokan a hatvani cukorgyárban dolgoztak, de akadtak olyanok is, akik Domonyba mentek cselédnek. Tavasszal és ősszel a betakaritás után nagyon sok fiatal feljárt Pestre dolgozni, kertészetekben, kőmüveseknél helyezkedtek el. Sokan a piacozásból tettek szert némi jövedelemre. Elsősorban szőlő-, gyümölcs- és dinnyetermesztéssel foglalkoztak és ezeket leginkább a pesti piacokon értékesitették.

Igen nagy volt a szegénység, keményen meg kellett dolgozni mindenért, mégis egyfajta "cifra nyomoruságot" lehetett itt tapasztalni. A lányok, jövedelmük nagy részét öltözködésükre forditották. "Kincs a ruha", ahogy a falubeliek mondták. Kapósabbak is voltak, akik szépen öltözködtek és sok ruhájuk volt, "híres lányoknak" mondták őket. Sokszor nem is a legmódosabb lányok, asszonyok öltözködtek a legszebben, hanem a közép- vagy kisbirtokos parasztok, hiszen annyi pénzük nem volt, hogy még több földet vegyenek, de annyi igen, hogy "cifrábban", tehát csinosabban járjanak. A módosabbak inkább földet vettek. Meg is becsülték a ruhát, napsütésben átmentek a hüvös oldalra, hogy a nap ne szivja ki a szinét.

Kiházasitása igen nagy anyagi áldozatokat követelt, hiszen addigra elő kellett teremteni az összes ünnepi és hétköznapi ruhát, amely azután egész életére szólt. Férjhezmenetele után már ujat nem kapott és neki sem állt módjában venni, hiszen keresetét már a gyerekeire költötte. Egy férjhez menő lánynak legalább tiz-tizenkét templomi szoknya kellett, vasárnap délutánra kettő-három, bőjtre egy kékfestő, két-három karton, flokon, flanel szoknya, bluz legalább annyi, mint szoknya, de inkább több, öt-hat kötény, husz-harminc fejkendő. A ruhák nagy részét ugy örökölték a lányok az anyjuktól, nagyanyjuktól és ők is ugyanugy adták tovább.

A viseletben Zsámbokon is, hasonlóan az ország más vidékeihez, a mult század második felében következett be nagy változás. A XIX. század elején a Felvidéken kezdett először ipari jelleget ölteni a pamutvászon készitése, a gyolcs szövés. Ezt az uj anyagot hosszu ideig az ugynevezett gyócsos tótok hozták az Alföldre. Vásárokon árulták a különböző rőfös árukat, csipkét, szalagot. Az 1840-es évektől megjelentek a sziléziai vásznak, az osztrák és cseh posztógyárak termékei, valamint a nyugati gyárak selyem méterárui is. Igy az 1850-60-as években kialakuló hazai kereskedelem elsősorban külföldi árut forgalmazott. Hatalmas áruraktárakat épitettek Pesten és áruikat a négy pesti országos vásáron hozták forgalomba, majd megbizottak révén behálózták a kisebb-nagyobb vidéki városokat is.[16.]

A gyári anyagok megjelenésével egyre szinesebbé vált a viselet és a korábban felsőruhaként használt egyszinü vászonnemü fokozatosan alsónemüvé vált. Az uj tipusu anyagok megjelenésével a szabásvonalak is lassan megváltoztak. A finom gyolcs a házivászonnál szélesebb volt és ezt ráncolással igazitották a test méreteihez. Ráncolt lett az addig sima női- és férfiing, a nők szoknyája és a férfiak gatyája. Ezenkivül a szines ipari anyagokból készült darabok egyuttal az uj divat, az ives-karcsusitó szabásvonalak hordozói is lettek. Rajtuk keresztül érvényesült a korabeli, vagy a nemrég letünt nemesi és polgári ruházat hatása.[17.]

Az ujfajta és bonyolultabb szabásrajzu ruhadarabok elkészitését a varrógép megjelenése tette lehetővé, illetve könnyitette meg. A varrógép egyuttal ujfajta diszitési lehetőséget is jelentett, hiszen egyes ruhadarabokat szines gépi tüzéssel is "kicifráztak". Kezdetben csak egyszerü hullámvonalakat gépeltek a szoknyákba, kötényekbe, később már bonyolultabb mintákat is meg tudtak csinálni. Igy pl. a kötényekbe fekvő nyolcast, tulipáncsokrokat, rozmaringágakat varrtak sárga cérnával, közéjük szines virágmintákat is himeztek. Az ilyen fajta diszitési mód az 1930-as években kezdődött el. Ezekben az években kezdték a fejkendőkbe és a posztó szoknyákba is kézzel himezni a virágokat. Ez utóbbinak az a magyarázata, hogy az aszódi kereskedők - akiktől a zsámbokiak is beszerezték többek között a ruházatukhoz szükséges ruhaanyagokat - a gazdasági világválság ide-

jén nem jutottak hozzá a gyárilag himzett posztó anyagokhoz. Kezdetben a bagi asszonyok bérmunkában himezték bele a virágokat a sima posztóba, később aztán a többi Galga menti község asszonyai is meg tudták ezt csinálni.[18] Ez nem jelentett minőségi változást, mert a korábbi gépi himzést másolták át és pontosan ugyanolyanra varrták ki, csak most már kézzel.

Az 1930-as évektől a zsámboki viselet szinesebbé, némelykor tuldiszitetté is vált, ugyanakkor azonban egyénivé, jellegzetesen "zsámbokivá" is alakult.

Ugyancsak ebben az időszakban kisebb változások is bekövetkeztek a női viseletben, melyeket a későbbiekben részletesen bemutatunk. Itt csak megemlitenénk, hogy pl. a szoknyákat kezdetben ráncolták - bár ez nem volt olyan sürü, apró, mint a Galga menti falvakban - utóbb már a rakott szoknyához hasonlóan, szélesebb hajtásokba szedték. A szoknya hossza is fokozatosan rövidült az évek során.

A kivetkőzés folyamata az 1960-as években kezdődött el, az akkori huszonévesek inditották el. Közülük is elsősorban azok, akik Pestre, Gödöllőre jártak dolgozni, tanulni. Egyszerre öltöztek át, a hajukat nem vágatták le, hanem városi kontyot csináltattak, néhányan pedig kiondoláltatták. Azonban mindenki meghagyta a régi ruháját és bizonyos alkalmakra felvették később, sokan még napjainkban is.

Zsámbok több tájegység találkozási pontjánál fekszik, a Jászság, a Tápió mente és a Galga mente határolja. A falu hagyományvilágát vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a legszorosabb kapcsolat a Tápió mentével alakult ki. Számtalan hasonlóság figyelhető meg pl. a viseletben. Megegyezik az egyes ruhadarabok szabása, diszitése, megtaláljuk a betétes mizlis kacót, vagy ráncoskát /blúz/, a kecelét, a segges féketőt.[19]

A jelesnapi szokásoknál igen jól megfigyelhetők az egyezések és a különbségek a szomszédos területekkel. A téli ünnepkör hagyományai közül megtaláljuk a Luca buza csiráztatását Kókán és Turán, ugyanugy a disznótori kántálást is. Ezt a szokást a Jászságban is gyakorolták. A Szálláskeresés a zsámbokival hasonló módon zajlott le a Tápió mentén is. Megegyezik a beköszöntő és elbucsuzó ének és a közben elmondott imádság is. Ezt a szokást Galgamácsán és Turán is megtaláljuk, de szövegében eltérő módon.

A pásztorok vesszőhordását megtaláljuk a Tápió mentén, valamint a két Galga menti községben is. Zsámbokon, mint a többi községben, az egészség és az állatok szaporulatának biztositása volt az elsődleges cél.

A vizkereszti háromkirály- járás szokása hasonló módon élt a Tápió mentén is. A szokás megfigyelhető volt Turán és Mácsán, e két Galga menti községben előadott ének azonban eltért a Zsámbokitól.

A tavaszi ünnepkör szokásai közül elsősorban a májfa állitása és a pünkösdi királynéjárás emlitendő. Zsámbokon május elsején állitottak májfát, mig Mácsán és a Tápió mentén pünkösdkor. A Jászságban és Turán szintén május elsején, de ez utóbbi helyen a legények csak egy zöld ágat adtak, amit a lányok nem diszitettek fel, hanem az ajándékokat a kuthoz vitték.

A pünkösdi királynéjárás szokása mindkét Galga menti községben, valamint a Jászságban is élt, a Tápió mentén viszont nem ismerték.

Sem Zsámbokon, sem a Tápió mentén, sem a Jászságban nem ismerték a kiszejárást és a szentiváni tüzugrást, aminek Turán, Boldogon és Galgamácsán komoly hagyományai voltak.[20]

Néhány esetben jól megfigyelhető az északibb területekkel - palócok - való kapcsolat is. Itt elsősorban a hajviseletet kell kiemelnünk. Zsámbokon is, mint általában a palóc vidékeken a nagylányok a hajukat T alakban választották el és a boldogi, illetve a turai hajviselethez hasonlóan Zsámbokon is a két oldalsó hajtincset megsodorták és ugy fonták bele a hátsó hajcsomóba.[21]

Felvidéki kapcsolatra utal a menyasszonyi kalács készitése. Zsámbokon is a menyasszony keresztanyja sütötte és a lányos háztól vitték át vacsora után a menyasszony rokonai a vőlegényes házhoz. A nagyméretü kalácsot fenyővel, apró süteményekkel, gyertyával diszitették, amit a menyasszony felkonytyolása után felvágtak és szétosztottak. Cs. Schwalm Edit foglalkozott részletesen a lakodalmi kalácsokkal és megállapitotta, hogy a nagyméretü, igen diszes kalácsok a Zagyvától nyugatra Nógrád és Pest megyében terjedtek el. Ennek párhuzamait szlovák, illetve magyarországi szlovák falvak lakodalmi szokásaiban találta meg.[22]

A zsámboki lakodalomban azonban nem találjuk meg a menyasszonyi kalácsot beköszöntő éneket,[23] valamint a menyasszonyfektetés és a gyertyástánc szokását, amelyek viszont jellegzetes elemei a palóc lakodalmaknak.[24]

A zsámboki lakodalmi szokásokkal kapcsolatban ki kell térnünk egy házasság előtti szokásra, amely az ország más vidékein is létezett; így a palócoknál, matyóknál, tirpákoknál stb.[25] A legény, akit a lány szülei is elfogadtak mint leendő vőt, bizonyos estéken a szülők tudtával és beleegyezésével ott alhatott a lánynál. Amennyiben a legény mégsem vette el a lányt és ez kitudódott, akkor annak a lánynak már nem sok reménye maradt, hogy másvalaki feleségül veszi. Századunkra teljesen eltünt ez a szokás és már csak halvány emléke élt, míg korábban ez általános gyakorlat lehetett, annak ellenére, hogy a falu elitélte azt.

A lakodalmi szokásokkal kapcsolatban néhány igen lényeges momentumra szeretnénk felhivni a figyelmet. Az esküvő, a lakodalom az, amely talán a legtovább megőrizte kötött formáját. A lakodalom nemcsak két ház személyes ügye, hanem az egész falu szemeláttára, illetve bevonásával zajlott le. Az egész ceremónia szertartásmestere a *vőfény*, akinek nemcsak az ételek felszolgálása, a vendégek szórakoztatása volt a feladata, hanem neki kellett leginkább arra figyelnie, hogy minden a hagyományos kereteknek megfelelően történjen. Ugyanakkor a családtagok is ügyeltek arra, hogy eleget tegyenek a szokásoknak és elvárásoknak. Mindvégig a közösség ellenőrzése alatt álltak. A vőfény pl. nem mulasztotta el, hogy ebéd előtt elmenjen a vőlegény, vacsora előtt a menyasszony rokonságáért és meghivja őket ebédre, illetve vacsorára. Amennyiben ezt nem tette meg, akkor a vendégek maguktól nem mentek volna át. Ebéd után a lányos háznál nem mulasztották el megtölteni a vőlegényes násznép borosüvegeit, hogy utközben a hivatlanokat is meg tudják kínálni. Szégyen lett volna üresen visszaadni. Ugyancsak nagyon ügyeltek arra mindkét háznál, hogy a hivatlanok a lakodalom minden részletét jól lássák. Nem felejtették el megtörölni a párás ablakot, hogy a leselkedők végignézhessék a szobában zajló eseményeket. Megszólták volna a háziakat, ha ezt nem teszik meg.

Az ilyenfajta kötelezettségek az élet más területein is érvényesültek. Röviden emlitenénk csak, hogy pl. a gyermekágyas asszonynak egy személy soha nem vihette az ételt, segitséget kellett hivnia, mert különben arra gyanakodtak, hogy valamit kifelejtett az ételek közül. A háziak pedig soha nem adták vissza üresen a süteményes tálat, pakoltak rá néhány szem süteményt.

Ugyanilyen fontosnak tartották azt, hogy a halott felravatalozásakor az énekes asszonyoknak olyan ülőhelyet biztositsanak, ahonnan a halott ruházatától a ravatalig, a siratásig mindent jól megfigyelhettek, mert azután ennek hirét vitték a faluban és "nagyon itélkeztek a népek".

Az egyén minden cselekedetét, két szempontból is, a hagyomány határozta meg. Egyrészt önmaga számára is ez volt a természetes, a kötelező. Másrészt, ha bármilyen formában vétett a hagyomány ellen, ezzel a közösséget, vagy valamely tagját sértette meg és tartania kellett annak rosszallásától. Ezáltal hosszu ideig fennmaradtak a szokások, de egyuttal meg is merevedtek. Ez a folyamat csak olyan zárt közösség esetében következhetett be, mint amilyen Zsámbok volt. Ugyanakkor azonban lehetővé tette azt is, hogy egy igen magasszintü és rendkivül árnyalt jelzésrendszer jöjjön létre. Ismét a lakodalom szokásköréből hoznánk erre példát, mert a viselet információ közvetitő szerepéről a későbbiekben részletesen irunk. A vőlegény anyja, viselkedésének igen apró jeleivel adta jövendő menyének és egyben a falu tudtára, hogy ha nem örült ennek a házasságnak. A templomi esküvő után, mikor megérkezett a násznép a vőlegényes házhoz, nem, vagy csak nagysokára jött ki a menyasszony elé. Este, mikor a vacsorára mentek a lány szülei, rokonai, nem ment ki a fogadásukra. Ugyanilyen nagyfoku sértésnek számitott, ha az esküvő napján nem a menyasszony által ajándékozott féketőket viselték a vőlegényes ház nőtagjai.

Összegzésül azt a megállapitást tehetjük, hogy Zsámbok népi hagyományait, szokásait, viseletét a több irányból érkező hatás alakitotta, formálta és átmeneti jelleget képvisel a Palócföld, a Galga mente és az Alföld között.

Végezetül köszönetet mondunk Szabó Ráfaelnének /sz. 1921/, Kókai Antalnénak /sz. 1916/, Lénárt Józsefnének /sz. 1942/, Csáki Mihálynénak /sz. 1930/, Lapu Bélánénak /sz. 1944/, és Lapu Istvánnak /sz. 1914/ önzetlen segitségükért.

Korkes Zsuzsa

VISELETEK

Női viselet

Hajviselet

Mikor megszületett a gyerek, akár fiu, akár lány, hagyták nőni a haját. A kisfiuknak két-három éves korukban vágták le először és utána már rendszeresen. A gyereket nem vitték borbélyhoz, hanem otthon lenyirta az édesanyja, vagy a nagyanyja. Fésüt tett a haj alá és ugy vágta.

A kislányoknak csak akkor vágták le a hajukat, ha ritka volt, mert azt tartották, hogy ezáltal sürübb és nagyobb lesz.

Mikor már nagyobb lett a kislány haja, akkor összefogták a tarkójánál és egy ágba fonták. A hosszabb hajból három fonatot csináltak ugy, hogy hátul volt egy és kétoldalt szintén egy-egy. Ezt a két oldalsó fonatot *macskafaroknak* mondták. Első-másodikos iskolás koráig hordta igy a haját, utána már ha egészen hosszu volt, akkor hátrafésülték és három vagy ötágba fonták. Belefonták a hajfonót és a fonat végén megkötötték ugy, hogy a haj végéből 20-25 cm kimaradjon. A rövidebb hajból kevesebbet hagytak ki. A fonás végére szalagot kötöttek.

A hajfonó keskeny egyszinü pántlika, amit kb. hat cm-rel feljebb kezdtek el belefonni a hajba, mielőtt végeztek volna a fonással. Négy-öt fonást fontak igy, hogy jól tartsa a hajat. A végén átcsavargatták vele a hajat és kétszer megkötötték, hogy ki ne oldódjon. Akinek kibomlott a hajfonója és "himbálósan" állt a haja, azt "trehánynak" tartották. A rózsás pántlikát is rácsavargatták a hajra és bokorra kötötték. Ezt még egy vékony kék szalaggal átkötötték és a fonat alatt csomózták meg, hogy ne látszódjon.

Mikor fésülték a lányt, mindig bevizezték egy kicsit a haját is és a fésüt is, hogy szépen álljon. Később már hajolajat használtak.

A szétálló hajszálakat fésüvel szedték össze. A kislányoknak kerek fésüt tettek, mert nekik még mindenfele lógott a hajuk, a nagyobbaknak kisebbet, amit a fejtetőn előre fele beleszurtak a hajba.

Hétköznap csak három ágba és lazábbra fonták a hajat, mert azt mondták, hogy jobban nő ugy ha nincs megszoritva. Hajfonót tettek bele és ha nem ment ki a faluba, akkor pántlikát nem kötöttek rá. Ünnepnap szorosabbra fonták a lányok haját, magasabban kezdték el és pántlikát is tettek rá.

Amelyik lánynak nem volt göndör a haja, az cukros vizzel kente be és elől egy kicsit kihullámositotta. Soknak nem engedte ezt az anyja és ha észrevette, akkor bizony jól megráncigálta a fésüvel. Akadt olyan lány, aki bekente elől a haját egy kis zsirral, hogy sötétebb legyen, de ugy, hogy az anyja ne vegye észre. A hajukat nem festették. Voltak ugyan, akik dióhajban, vagy kamillában, vagy mosószódával mosták és ecetet is öntöttek rá, mert azt mondták, hogy akkor nem hullik és nem korpásodik. Pénteken nem mostak fejet, mert azt tartották, hogy akkor fejfájósak lesznek, ezért csütörtökön, vagy szombaton mosták meg.

A század elején még az asszonyok haját két oldalt elől *besondorgatták*. Mindkét oldalon egy-egy tincset megtekertek, néhányat csavartak rajta majd hátravitték és a többi hajjal együtt befonták. A II. világháboru után is még néhány idősebb asszony igy hordta a haját. Ez a kendő alól nem látszódott ki, akkor lehetett észrevenni, ha féketőt viselt csak.

A menyecskék szintén hátrafésülték a hajukat. A fejtetőn összefogták, piros hajfonóval áttekergették és megkötötték. Utána három ágban végig befonták és ugy tekerték fel kontyba. Akinek kevés haja volt, az nem fonta be, hanem a hajfonóval összefogott hajat felcsavarta. Akinek még kevesebb volt, az egy kis fehér zsebkendőt is beletekert a hajába, hogy valami tartsa a féketőt.

Hajtüt is használtak az asszonyok. Az emberek meghajlitottak egy tiz-tizenkét cm hosszu, két-három cm széles vasdarabot és erre tekerték rá az asszonyok a hajukat. Később csontból is készült hajtü, előbb egy águ, majd kettő.

Az asszonyok fésüt is tettek a hajukba, de náluk a fésü fogai hátrafelé álltak. A féketőre két kapcsot varrtak és azt akasztották bele a fésübe. Ez, valamint a konty tartotta a féketőt. Aki nem tudta szépen megtekerni a kontyát, lejjebb volt, vagy félre állt, azon már sem a fékető, sem a kendő nem állt

jól. Nagyon kényesek voltak a zsámbokiak arra, hogy szépen mutasson rajtuk a fékető és azon a kendő.

Féketők

A féketőket régebben Tógyi Mari és Jákob Rozi varrta, a 40-es évektől már Lapu Istvánné is foglalkozott vele.

A köznapi féketők lila, zöld *deliny* /delén/ anyagokból, vagy pántlikából készültek. Elnyütt selyem kendőkből, vállkendőkből, vagy kázsmir szoknyákból kivették a még használható részt és ezekből is varrtak féketőket.

Egy féketőhöz kb. 25 x 30 cm anyag kellett, ha rózsás pántlikából készült, akkor ahhoz 120 cm-t vettek. A szalagot ugy vágták föl, hogy a fékető tetején nyolc, két oldalán pedig két-két rózsa jól látható legyen. A tetején a három kettes rózsát beráncolták és oda kerültek a bimbók. Eleje közepére láncöltéssel *sormintát* varrtak. A fékető belsejébe béléskarton került, amit korábban csak kikeményitettek, utóbb már rajzlapot is tettek a két anyag közé. Körbe a féketőre fekete *gunárgégát* raktak. A gunárgéga teveszőr anyagból készült szalag. Egy féketőhöz négy méter kellett. Ezt félbevágták és ráncra rakva, azaz beráncolva két sorban rávarrták a féketőre. Ezután rávarrták a fékető *seggit*. Ez ugy készült, hogy két pántlika közé *katula papirt* /doboz papir/ varrtak. Külső felének két szélére a szalag két-két rózsája került, középre pedig egy. A belső oldalára csak annyi pántlikát tettek, amennyi kilátszódott.

Az ünnepeken használt *segges féketők* drágább anyagokból készültek, brokátselyemből, delinyből, amit ki is himeztek.

Az ujmenyecske *csipkés féketője* ugyanugy készült, mint a segges, csak arra még aranysujtást és két méter ráncbaszedett lila gunárgégát is tettek.

Az idősebb asszonyoknak fekete selyemből, vagy fekete *szatyillóból* /klott/, vagy bársonyból készült, amibe virágokat is varrtak. A nagyon idősek tiszta feketét hordtak és annak a seggire nem pántlikát varrtak, hanem az aljába gunárgégát füztek. Nagyon öreg asszonynak feketét, de többnyire zöldet, pirosat, vagy lilát. Hátul összehuzták, bokorra kötötték és ez

kilátszódott a kendő alól. Ezt *öreganyósos feketőnek* is mondták, mert ha még élt a menyasszony anyósának az édesanyja, akkor neki ilyet ajándékozott a lakodalom napján.

Fejkendők

A fejkendőket két nagyobb csoportba oszthatjuk; fehér varrott kendőkre és szinesekre. Egy lánynak, menyecskének öthat varrott kendője volt. Ezt vagy maguk varrták ki, vagy örökölték, mert nem tudta mindenki szépen kihimezni. Régen az asszonyok csak 30-35 éves korig hordták a fehér varrott kendőt, mert aztán már meghagyták a lányuknak. 35-40 éves kor után már minden alkalomra sötétebb szines fejkendőt kötöttek.
A *varrott kendők* gyolcsból vagy sifonból készültek és ennek egyik sarkába himezték tiszta fehér fonallal a mintákat. Szabad kézzel rajzolták meg, vagy ahogy itt mondták, *irták* a motivumok fő vonalait. Ezt nem tudta mindenki megcsinálni, hanem elvitték *iróasszonyokhoz*. Gregor Rozál, Lapu Giza, Faragó Mari, Gregor Mari néni, Balázs Örzse voltak a hiresebb iróasszonyok.

A varrott kendőket a minták szerint nevezték el. Igy volt fogas, dupla fogas, sok csillagos fogas, fogas szives, csillagos betétes, csillagos szives, három-, négy-, ötkarikás.

A fehér varrott kendőt csontkeményre kikeményitették és előző nap hogy felkötötték volna, *betörték*. Ez azt jelentette, hogy felpróbálták, rendesen megkötötték. Valaki segitett hátul megigazitani, hogy jól álljon, utána óvatosan levették és rátették az ágyra. Másnap mikor fölvették, nem is kellett a kötést kibontani.

Akár a fehér, akár a szines kendőt ugyanugy kötötték meg. Az arcuk mellett két oldalt egy-egy hajtást csináltak és az álluk alatt a kendő két végét átcsapták. Ezt rózsás pántlikával, vagy sima lila, vagy kék szalaggal erősitették meg. A kendő egyik csücskét bedugták a kendő alá ugy, hogy a vége egy kicsit kilátszódjon, a másik sarka kivül szabadon állt. Kétoldalt a kendő sarkait lila brosstüvel tüzték meg. Igy nem csuszott szét a kendő és szebben is állt. Ha betétes volt a varrott kendő, vagyis a szélébe szalagot füztek, akkor hátulra is tüztek egy kék, vagy lila brosstüt.

A *szines fejkendőknek* körülbelül ötven változatát lehetett megtalálni a faluban. A különbözőség anyagában, színében és a mintákban jelentkezett.

A delinyek között megkülönböztettek lilát, tüdőszinüt, libazöldet, levélzöldet, fehér alapon lila szegfüset, vagy kék, lila labdarózsását.

Volt sárga, sárga virágos, rózsaszin, kávébarna *atlac* /atlasz/, a *posztó* kendők között kék, zöld, fekete, kávé, drapp szines virágokkal.

A *selyem* kendőknek is számtalan változatát megtaláljuk. Igy pl. volt lila, kék, dohány szinü, rózsaszin, fekete nagyrózsás, széles koszorus, zsibogós fekete, lepkés, lila szélü, fekete selyem csikos.

A felsoroltakon kivül viseltek még fekete *bársony* és különböző szinü *brüsebársony* /plüssbársony/ kendőt is.

Hétköznapokon kopottabb delinyeket, fehér varrott vagy *lijom* kendőt hordtak. Mikor kimentek a határba dolgozni, akkor mindig vittek magukkal egy rossz kendőt. Ezt is átkötötték egy kopottabb szalaggal, hogy a piszkos kezükkel ne nyulkáljanak a kendőhöz, de azt nem brosstüzték.

A lányok is köthettek kendőt. Ha a májusi, az októberi litániákra és a hajnali misékre mentek, akkor fehér himzett deliny, vagy varrott kendőt vettek fel. Bőjti hétköznap, vagy vasárnap délután mikor játszani mentek, akkor piros lijom kendőt kötöttek. Ennek fekete volt az alapja, amire piros rózsákat és zöld ágacskákat nyomtattak. Nyáron, ha a határban mentek dolgozni, akkor is bekötötték a fejüket.

A szines varrott kendőket sem tudta mindenki kivarrni. Vagy a családban akadt olyan, aki tudott himezni, vagy elvitték az iróasszonyokhoz kihimeztetni.

A kendő három sarkába bojtot varrtak, csak a belső csücskébe nem. Ezt mindenki maga csinálta. Belehuzták az anyagba kétszer a szines selyem fonalat, néhányszor áttekergették, ezáltal ott egy csomó keletkezett, majd a fonalat kétszer bogra kötötték és leeresztették a többihez. A végét egyformára vágták és belefujtak, hogy a szálak szétálljanak. Némelyik fejkendő szélére rojtot varrtak, ezt azonban készen vásárolták.

Zsámbokon ugy tartották, hogy Szent György nap előtt és Urnapján még a fiatal asszonyok sem mehettek ki az utra egy féketőben, kendőt kellett kötniük, mert különben elverné a jég a határt.

Nyakravaló kendők

A fehér varrott nyakravaló kendő sifonból, vagy gyolcsból készült, körül cakkos és egy - a hátra kerülő - sarkán himzett diszitéssel. Ezt régebben az idősebb asszonyok is felkötötték a templomba, sőt volt akit ebben temettek el.

A század elején még általánosan viselték a kenderszálból kötött *fonalkendőt*. A 30-as évekre ez már kezdett kimenni a divatból és már csak néhány szegényebb viselte. *Szégyenkendőnek* mondták, mert amelyik gyerek ilyen kendőben ment az iskolába, amellé nem akartak ülni a többiek, szégyellették, hogy szegény.

Ugyancsak az 1930-as, 40-es évekre kezdték elhagyni a *kázsmír kendők* viseletét. Ezek között volt kék, ibolyaszin, zöld, lila, sárga nagyvirágos. Ezek rojtos kendők voltak, mert a rojt nélkülit *kapros kendőnek* mondták, ez azonban még korábban kiment a divatból.

A *rojtos selyem kendőket*, - amelyek között találunk barnát, szines nagyvirágos koszorusat, tiszta feketét - és a kázsmír kendőket fodros ujju ing és pruszlik fölé kötötték.

Teveszőr anyagból horgolták a *kolonckendőt* és a *teveszőr kendőt*. A kolonc kendő nagyobb láncszemekből állt, lazább volt, mig a teveszőr sürübb. A kendőkbe csomókat horgoltak és erről nevezték el egy sor gombosnak, két sor gombosnak. Ez utóbbiba a két sor közé *szorzás mintát* /X alaku minta/ is horgoltak. Volt még három gombos is. Ezeket ugy készitették el, hogy az egyik oldala pl. egy sor gombos, a másik két soros. Ezzel megtévesztették az embereket, mert egyik vasárnap az egyik oldalát használták, a másikon a másikat.

A kolonc és a teveszőr kendők jobbára fekete szinüek voltak, de néhánynak volt kék, lila, vagy zöld. Lányok, asszonyok hüvösebb időben felköthették a kolonc és a teveszőr kendőt, a nagyon idős asszonyok inkább csak a teveszőrt hordták.

Alsónemüek

A női alsó ruhanemüek közül először a vászonból készült ruhadarabokról kell szólnunk. Az 1930-40-es évekig varrtak még kenderből ruhafélét.

Fél fertály után járt kenderföld. Ezeket vizenyős területek közelében osztották ki. A rét és dülő ut közötti részt feltörték, jól átdolgozták és az első évben még pihentették, csak a következő évben vetettek bele kendert.

A kender földolgozása juliusban kezdődött. Julius 18-tól a virágos kendert nyőtték ki, augusztusban a magvast. A kinyőtt kendert kévékbe kötötték és a Malom árokban beáztatták. Két heti áztatás után a kévéket kiszedték és szétteregették. Száradás után a *törő vályuban sukkal* megtörték. Törés után *kender tilolón* megtilolták, majd *héhőn* meghéhölték. Ezzel kifésülték a legrosszabb minőségü kendert, a *kócot*.Ebből szőtték aztán a zsáknak, ponyvának való anyagot. Héhölés után kiteregették a kendert az eresz alá a vendégoldalra és kézzel kihuzgálták belőle a *szálas kendert*, a *cérnának valót*. Ez volt a legjobb minőségü. A fennmaradó közepes minőségü volt a *vászonnak való*. Ebből készültek a gatyák, pendelyek, törölközők, abroszok, szakajtóruhák.

A szétválogatott kendert *bábukba* sodorták és este holdvilágnál *kimorzsolták*. Mindenkinek az ablaka előtt nőtt akácfa, oda leteritettek egy vászon *hamvast* és a lányok lábbal taposták. Közben énekelgettek és ezzel a legényeket is odacsalogatták. Mikor elkészültek a morzsolással, akkor az idősebb asszonyok szétszedték a bábukat, szétteritették vastagon, mint a gyapjut. Utána szépen összehajtogatták, egyik végét megtekerték, mintha feje lenne, egy-két szálat kihuztak a csomóból és azzal átkötötték. Ezt *gugyellának* nevezték és ezt kötötték aztán rá a guzsalyra kopott pántlika, vagy madzag segitségével. Némelyek papirt is csavartak a gugyellába, hogy szebben álljon, keményebb tartása legyen.

A guzsalyt idősebb emberek készitették, de akadtak olyan lányok, akik a szeretőjüktől kapták. A lányoknak, fiatal menyecskéknek *csörgős guzsalyt*, vagy három szinüre festettet adtak, melyek talpát is szépen kifaragták. Az öregasszonyoké már

nem volt ilyen cifra, legfeljebb a guzsalyszár végére tettek egy kis diszt.

A fonalat téli estéken a fonókban fonták meg. A guzsalyról a kendert *orsóra* sodorták rá. Mikor végeztek a fonással, az orsót mindig beleszurták a kenderbe, mert rendetlennek tartották azt a lányt, aki elhagyta az orsóját.

Az orsóról a megfont fonalat a *motollára* hajtották rá. Ezt a müveletet a férfiak végezték el a keresztfás kézi motollán. Ezután a fonalat kilugozták és teknőben hideg vizzel átmosták. A fonalat aztán *gombolyitóra* tekerték. A kész gombolyagokat aztán elvitték a *vetőasszonyhoz*, Sutyu Böske nénihez, vagy Guda Panna nénihez, aki felhuzta a fonalat a *felhuzó bordára*. Közben számolta, hogy hány *rend* lesz és minden rendnél megbokszolta egy kicsit a fonalat. Az előkészitett fonalat aztán felhuzták a *szátfára*, vagyis a szövőszékre. Ebben a férfiak is segitettek.

A megszőtt anyagokat kivitték a Malom árokba a "folyóra", többször belemártogatták a vizbe és száritásakor a kora tavaszi szél és nap kifehéritette.

A vásznakat lugos vizben, vagy szódában, vagy sóban is fehéritették. A lug ugy készült, hogy fahamut vizben felfőztek, mikor kihült és leülepedett a hamu, a tetejét leöntötték és egy igen erős lugos vizet kaptak, majd az egészet vékony ruhán átszürték.

A kifehéritett vásznat aztán elszabták ingnek, gatyának, hamvasnak, törököző́nek. Kézzel varrtak meg mindent. Azt mondták a régi öregek, hogy "kinek hogy varrja az ajaka, ugy hordja a valaga". Ez azt jelentette, hogy ki hogy varrta meg, ugy hordta.

A *pendöl* öt-hat szélből készült. Akinek csak négy szeles volt a pendöle, arra azt mondták, hogy a többi szél a szátfán maradt.

A pendölt téglalap alaku szeletekből állitották össze. Ezeket jobb és bal oldalról egyenesen összevarrták. Utána beszegték az alját, majd a derék részt visszahajtották a szinére és négy-öt cm széles *pendölpárkányt* varrtak. Elől kb. egy cm-es nyilást hagytak és a *gatyamadzaghuzóval* belehuzták a pendölmadzagot.

A pendölt nem vasalták. Mikor kimosták, kifehéritették, a mángorlóval *kimángorolták*. Ez megtörte, megpuhitotta az anyagot, ugy mondták, hogy *megszeliditette*. Mángorlás után egy kicsit belocsolták és két sorban ráncba szedték, két végét átkötötték és ugy száritották meg. A hétköznapló pendölt nagyobb, az ünneplőt apróbb ráncokba szedték, de ezt nem tudta mindenki megcsinálni. Az ünneplő pendöl alját *azsurozással* is diszitették.

A tiszta kendert idővel pamuttal keverték, még később pedig üzletben vásároltak ugynevezett *bóha vásznat*, ami hasonlitott az anginhoz. Utóbb már lepedővászonból, vastagabb sifonból készitették a pendölt és csipkét tettek az aljára.

Egy kis babona is füződött a pendölhöz. Ha valakinek kipállott a szája, vagy kirepedt, akkor a pendöle visszájának alsó szegélyével kellett megdörgölnie és akkor elmulott. Aki a pendölét visszájára vette fel, arra azt mondták, hogy azt nem verik meg szemmel.

Amelyik lánynak nagyon kilógott a szoknya alól a pendöle, annak szóltak, hogy "hallod-e jányka, ki van a legénycsalogatód!" Régen éppen hogy csak kivillant a pendöl a szoknya alól. Azóta látszik ki jobban, mióta finomabb anyagból készül.

Az 1940-es évek közepéig idős asszonyok hordtak még vászon *féjinget*. A vászon, vagy pamukos vászon ing szabott volt. Az anyagot a mell fölött elvágták és hajtásokat varrtak a szabásvonalon kivülre. Elejét középig felvágták és ide gombokat varrtak. Az ing nyakát szélesebb csikkal beszegték és patentot tettek rá. Az ujját ugy szabták ki, hogy fölül is elég bő legyen, igy nem kellett bele toldás /pálha/, vállnál egy kicsit beráncolták.

Régen az asszonyok ingben és pendölben aludtak, ugyanabban amiben napközben voltak. Később aztán éjszakára másikat vettek fel, kopottabb féjinget és pendölt. A hálóing a 40-es évektől kezdett elterjedni; egyre többen feküdtek be kórházakba, a fiatal asszonyok kórházakba mentek szülni, ott látták a hálóinget és aztán lassan átvették.

Bugyit a 20-as évektől kezdtek el hordani előbb a lányok. *Bugyogónak* mondták. Üzletben vásárolták meg az anyagot és otthon megvarrták. Általános viseletté csak a 40-es évektől vált.

Mikor még nem nordtak bugyit a lányok és leültek, vagy lehajoltak, akkor igy csufolták őket: "Kilátszik Valkó, belelátszik Szentlászló!"

A kombiné viselete nem terjedt el, a "szükruhások" közül is jobbára csak a fiatalok hordják, a középkoruak inkább trikót viselnek.

Felső ingek

Viselésmódjuk szerint a felső ingeket két nagy csoportba oszthatjuk. Az egyik volt a bekötős, amikor is az inget bekötötték a pendölbe, a másik pedig a buggyos. Ennek az aljába pertlit huztak és a buggy kivül a szoknyára borult.

Az ingek mindkét tipusa fehér sifonból, gyolcsból, vagy selyem sikos anyagból készült. Az utóbbinál az alapszin szintén fehér, csak a csikozása volt szines; lila, zöld, kék, sárga.

A *bekötős ingeknek* két tipusa létezett. Az egyik a pumpos, előlgombos, hosszu ujju ing. Az ujj végét fodor és csipke diszitette. A pumpos ujj azt jelentette, hogy a vállnál egy kicsit beráncolták és igy a váll vonalánál magasabbra ivelt.

A másik változata volt a pumpatlan, előlgombos, hosszu ujju. Kb. az 1930-as évek végén kezdték el viselni a pumpatlan selyem sikos ingeket, korábban csak a pumpos létezett. A selyem sikos ingek elejét két részből állitották össze, a mell fölött elvágták és kis *mizlikbe* /rakás/ rakták az inget, amelyeket a szabásvonal alá varrtak. Hátán két oldalt két-két kis mizli volt. Eleje közepére *margit diszt* /gyárilag himzett szalag/, vagy csipkét tettek.

A *buggyos ingeknek* is két változatát figyelhetjük meg. Az egyik az előlgombos, pumpos, hosszu ujju, kettes fodru. A fodor az ing anyagából készült és az alsó fodor szélére piros csipkét varrtak, a felsőre pedig széles varrott csipkét, ami ráhajlott az alsóra, igy annak éppen hogy kilátszódott a szele. A csipkét készen vásárolták. Az előlgombolás azt jelentette, hogy az ing záródása elől középen történt és tetejére margit diszt, vagy *betétet* varrtak. A betét nem volt más, mint egy csipke disz, amelybe szines szalagokat füztek.

A buggyos ingek másik változata az *oldalgombos*. Ezt oldalgombosnak mondták, bár nem gombbal záródott, hanem patenttal. A patentsor a mell vonalánál huzódott végig. Kivülre, hogy a gombolást eltakarják, szintén betétet tettek. A buggyos ingek alá mindig vettek egy sima fehér inget.

A bekötős és a buggyos inget is felvehették a templomba. Pruszlikot, selyem, vagy kázsmir, vagy kolonc kendőt kötöttek rá.

Nyáron bálba, vagy lakodalomba rövid ujju féjinget vettek. Akinek nem volt ilyen, az feltürte a hosszu ujjut és szalaggal megkötötte. Régen minden ing hosszu ujju volt és csak az utóbbi évtizedekben terjedt el a rövid ujju.

Hétköznap aprómintás karton, vagy rosszabb fehér sifon kismintás ingeket hordtak a lányok, asszonyok. Ezek is mind hosszu ujjal készültek.

Kacók

Zsámbokon a különböző anyagokból készült bluzokat kacónak, vagy ráncoskának nevezték. Kb. a 30-as évekig minden kacó passzos, lekötős és pumpos volt. A *passzos, lekötős* azt jelentette, hogy belülre a derék vonalához két sifon szalagot varrtak és ezt elől megkötötték, ezáltal a kacó a derékhoz simult.

A kacók régen elől gombolódtak vas, vagy szines gombokkal, tetejét csipke betét fedte. Ebbe kék, rózsaszin vagy nemzetiszinü szalagot huztak. Hátulját szintén betét diszitette, két oldalán két-két kis mizlivel. Ujjára is tettek betétet, amibe szintén füztek szalagot és bokorra /masnira/ kötöttek. A kacó aljára csipkét és betétet varrtak, ami kb. 30 cm hosszan ráborult a szoknyára. A betét és a csipke között körben két sor kis mizli volt.

Legnagyobb ünnepeken a lányok, asszonyok fehér *mold* /batiszt/, vagy fehér *lyukacsos* /madéra/ kacót vettek fel.

Kisebb ünnepeken selyem, deliny, *csicsó*, szatyilló, vagy bársony anyagból készült ráncoskákat viseltek. Ezeknek is az elejét és a hátulját betét diszitette. Ha lila delinyből, vagy lila rózsás fehér százszorszép anyagból készült a kacó, akkor

a betétbe kék szalagot huztak, ha pedig kék delinyből, vagy kék rózsás fehér százszorszépből, akkor lilát.

A szines kacók aljára a betét helyett két sor fekete bársonycsikot varrtak. Csipkét azonban ezekre is tettek, függetlenül a szintől, mindig feheret. Az ujjára, a csuklótól kb. 10-12 cm-re a betét helyett szintén két sor bársony szalagot varrtak.

A fekete bársony és a fekete szatyilló kacóba piros cérnával kis bimbókat himeztek zöld levéllel és pici sárga pontokat is tettek bele. Amennyiben két bimbót himeztek, akkor az egyik kék, a másik piros volt, vagy kék és lila zöld levéllel és abba is varrtak egy kis sárgát.

Az 1930-as évektől jött divatba a *szabados kacó*. A régi lekötős passzos kacókon felfejtették a mizliket, belül nem kötötték meg, ezáltal a kacó kissé elállt a deréktól. A betétet, a bársonycsikot és a csipkét változatlanul meghagyták. A gombolása, vagyis a patentsor oldalra került. Az ujja ennek is pumpos volt. Csak a nagyon idősek viseltek pumpatlan kacót.

Vasár- és ünnepnapokon minden kacó alá vettek fel egy fehér gyolcs, vagy sifon, vagy selyem sikos inget.

Pruszlik

A pruszlikok kázsmir, százszorszép, csicsó, vagy szatyilló anyagból készültek. Idős asszonyok bársony pruszlikot hordtak, amibe kis bimbókat varrtak. A bélés mindegyik pruszliknál vászonból készült.

A pruszlik ugy derékig ért, mert az ingnek jó darabon ki kellett látszania. Középen nem érhetett össze, hogy az ing betétje kitünjön, ezért az elejére kapocs helyett három-három szélesebb szalagot tettek. Az alsó és a felső sima egyszinü kék, a középső lila volt. Husz éve kb. rózsás szalagot is tesznek rá. A szalagot bokorra kötötték, végére három cakkot vágtak.

Elejét arany, vagy ezüst sujtás diszitette. Hátul a karöltőhöz szélesebb piros, vagy kék ráncba szedett szalagot varrtak, melléje pedig arany sujtást és fekete, vagy sárga *canglit* /farkasfog/. A háta közepén ivben szintén egy-egy sujtás és

cangli futott végig, alul középen pedig két kis fül díszlett. Oda is tettek egy kis szalagot, de azt nem kötötték bokorra, hanem vágtak két kis darabot, azt összetették és egy kis galáris szemmel beöltötték. Ma már nem csinálnak ilyen fület hátulra, hanem csak simán lekerekítik a pruszlik alját.

A pruszlik fölött a nyakravaló kendőt ugy kötötték meg, hogy a pruszlik kilátszódjon alóla.

Szoknyák

A visszaemlékezések szerint legkorábban vászonból készültek a felső szoknyák is, amelyeket kékre, feketére, esetleg pirosra festettek. A festés ugy történt, hogy porfestéket fölforraltak, tojást tettek bele, szitán, vagy rostán átszürték és abban kifőzték a vásznat. Dióhajban, vagy meggylevelével is festettek. Régi öregek gyufás katulát is használtak festésre. Belerakták forró vizbe, ecetet és sót tettek bele és ettől szép kék lett a ruha. Tintás vizben, vagy kormos vizben is festettek. A szineket ecetes vizben tartósitották.

A felső szoknyák később már finomabb anyagokból készültek, vászonból csak a pendöl volt.

A pendöl fölé négy-öt *alsószoknyát* vettek fel. Kopottabb gyüvő-menő szoknyákat használták alsószoknyának. A 40-es évektől már készültek kimondottan alsószoknyák ünnepre is és hétköznapra is. Az lehetett flanel, karton, vagy *seposztó*. Ez hasonlitott a posztóhoz, csak nem volt olyan drága.

Az alsószoknyák alját fölszegték piros gunárgégával. Később mikor már nem lehetett kapni, akkor ráncos gunárgégával, majd piros posztóval. Ha az se volt, akkor idősebb asszonyok, akiknek nem volt lányuk, a piros posztó szoknyájukat szétszedték, kibontották belőle a virágokat és szeletben eladták.

A soványabb lányok több alsószoknyát vettek föl, vagy a derekukra kötöttek egy kopottabb kendőt és ugy vették föl a pendölt majd a szoknyákat, párnát sose hordtak. Volt aki *fars szoknyát* hordott. Begallérolták az anyagot, de nem volt olyan hosszu, mint a többi szoknya és nem is szegték föl, igy nem lehetett észrevenni.

A szegényebbek, akiknek nem volt annyi alsószoknyájuk, de az volt a divat, hogy a felső szoknya alól kiviritson a sok piros szegő, azok egy rossz szoknyából kivették a használható részt, fölszegték pirossal és hozzáöltötték a másik alsószoknyához és ez ugy nézett ki, mintha kettő lenne.

A fehér alsószoknya sifonból készült. A század elején még nem volt rajta csipke, később már tettek rá varrott csipkét. Azonban mindig volt rajta körben két mizli, mert ha kinőné a lány, akkor le tudják engedni.

A fehér alsószoknyákat csontkeményre kikeményitették és ugy szedték ráncba. Akkor összetekerték és kitették a napra, vagy télen a kemence nyakához száritani, hogy csörgős legyen.

A keményitőt régen házilag készitették. Először meleg tésztalében keményitették a ruhákat, majd a hordós káposzta levében, vagy savóban. Ecetes kockacukros vizet is készitettek, vagy krumplit főztek és annak a levével keményitettek.

A lányok ha mentek a bálba, a templomba, vagy a falut kerülni, akkor három-négy fehér szoknya volt rajtuk és e fölé vették a felső szoknyát. A fehér szoknyákat olyan helyekre vették csak fel, ahol nem kellett leülni, mert törődött, gyürődött volna. Amennyiben mégis le kellett ülniük, akkor a szék háttámlájával szemben foglaltak helyet és a szoknyát "kicsapták" hátra.

Az 1930-as évek elejétől a fiatal menyecskék is elkezdték hordani a fehér alsószoknyát, mig korábban ezt csak a lányok viselték. Az első időben a fehér alsószoknyát csak addig vették fel a menyecskék, mig az első gyerekük meg nem született, akkor letették azokat és csak a pendöl maradt. Később akkor is felvették, ha több gyermekük volt. A menyecskék ma is hordanak fehér alsósoknyát, de most már csak egyet.

A *felső szoknyák* kb. az 1920-30-as évekig nem lerakottak voltak, mint ma, hanem ráncba szedettek. Az anyagot két sorban türe szedték, a cérnát bennehagyták és lemérték hogy hány arasz. Ráncolás után *gallért* tettek a szoknyára. A 60 év feletti asszonyok szoknyáját régebben egészen apró ráncokba szedték, de ma már az övéké is lerakott.

A gallért /szoknya korc/, ha maradt a szoknya anyagából, akkor abból készitették, ha nem, akkor kopottabb bársonyból, vagy szatyillóból. Nem volt divat a széles gallér.

A szoknya derékban történő felerősitésére két madzagot varrtak és azt megkötötték, vagy gombolót tettek rá. A gomblukat szalagból csinálták ugy, hogy két-három luk legyen rajta, ha viselője hizna, akkor is jó legyen.

A drágább szoknya eleje mindig más anyagból, kartonból, vagy festőből készült és ennek közepén futott a szoknya hasitéka, amely kb. a szoknya feléig ért, végére egy kisdarab rongyot varrtak, hogy ne hasadjon tovább a le- és felvételnél. Az olcsóbb szoknyák - pl. karton, flanel - eleje mindig ugyanabból az anyagból készültek, mint maga a szoknya.

A hétköznapló szoknyára zsebet varrtak az elejébe, ami befelé lógott. Ünneplő szoknyára nem tettek zsebet. Nagyon régen nem volt zseb a szoknyán, hanem a pénzt az ing derekába tették. Ha piacra, vásárra mentek, akkor a pénzt egy zacskóban a nyakukba akasztották. Ha elvágták a madzagot, akkor is az ingbe esett a pénz. Itt az volt a szokás, hogy az asszonyok kezeljék a pénzt. Szégyen volt, ha azt a férfi hordta.

A szoknyákat mindig hosszabbra szabták, mint amekkora a tényleges hosszuság volt. A felesleges anyagot visszahajtották a gallérba, volt aki tiz cm-t vagy még többet is, hogy a lányának, unokájának jó legyen. Körben két-három mizlit is tettek rá, de volt aki csak két mizlit és egy "kurva", vagy hamis mizlit tett. Ez a szoknya szinén ugy látszódott, mint a másik keskeny mizli, de belül a szoknya fonákján szélesebb volt. Négy-öt kisebb mizlit is kitett volna.

A szoknyák hosszusága századunk folyamán egyre rövidült, napjainkban már éppen hogy takarja a térdet. Legkorábban a szoknyák alján egy széles bársony csik volt, a 10-es évektől kb. ezt a széles bársony csikot feljebb tették, a szoknya aljától 15-20 cm-re. Ugy mondták, kis alja van a szoknyának. Ezt a részt *kigörbézték* /hullámvonal/ sárga cérnával, még a fekete szoknyáét is. Az 1920-as évek körül kiszedték ezt a sárga cérnát és még följebb tették a bársony csikot, majd három csikra felvágták és ugy varrták rá a szoknyára, e fölé pántlikát tettek. Napjainkban a bársony szalagok közel a csipő vonalánál vannak.

A szoknyák aljára belülre rosszabb, vagy más anyagból varrták a *szoknya alját*. Ez az alsó bársony csikig ért, a bár-

sonnyal együtt varrták le, ezáltal a szoknyának jobb tartása lett. Először csak egy méter anyag kellett, aztán másfél, ma már két méternél is több anyagot vesznek szoknya aljának, mivel a bársony szalagok egyre feljebb kerültek.

A szegényebbek a bársony helyett szatyillót tettek, még az ünneplőre is, sőt volt aki a szines alsószoknyára is tett és elhordta felső szoknyának.

Hétköznap, ha a faluba mentek szintén sok szoknyát vettek fel, de dolgozni csak egyben, vagy kettőben dolgoztak.

Nyári hétköznapon piros flokon, piros karton, vagy rózsaszin, ibolyaszin karton szoknyát viseltek. Ezekre a bársony helyett három sor fehér sifon szalagot tettek, aljára pedig fehér canglit varrtak. Ezeket ugy mosták, mint a fehér alsószoknyákat, ki is keményitették és ebben vasárnap délután is elmehettek.

Télen meleg szoknyát /flanel/ vettek fel idősebbek, fiatalabbak egyaránt, amelyek között különböző szinüek voltak.

Idősebb asszonyok otthon viselték az un. *mindenasszony szoknyát*, ami sötét szürkés anyagból készült. Sokan *toldott szoknyát* is felvettek otthonra. A szoknyáknak mindig az oldala kopott el leghamarabb és ha volt két ilyen szoknya, akkor az egyikből kivették a jó részt és a másikhoz toldották, a kopott darab helyére, előfordult, hogy nem is volt egyszinü a kettő.

Otthonra nem volt sok szoknyájuk, kötényük az asszonyoknak, kettő ha volt. Ha kimosták az egyiket, akkor mondták, hogy "egyik a gallyon, másik rajtam." Ha csak egy volt, akkor igy mondták: "ha gallyon van, rajtam nincs, ha rajtam van, gallyon nincs."

Az ünnepi alkalmakon használt szoknyák között az első szoknya a piros, lila, meggyszin posztó volt. Ezeket csak a legnagyobb ünnepeken vették fel. Volt még ezenkivül zöld, fekete és kávészinü posztó is. Korábban a posztó anyagokat gyárilag himzett virágok diszitették, de a 30-as években már nem lehetett hozzájutni ilyenekhez és ettől kezdve kézzel varrták bele a virágokat a szoknyákba. Minden családban akadt olyan, aki ezt meg tudta csinálni. Egy gyufaszálat eltörtek és azt háromszög alakban rárakták az anyagra és oda egy pontot nyom-

tak ceruzával. Először ezt varrták ki fehérrel, vagy zölddel, vagy sárgával, utána a rózsákat szintén fehérrel, vagy sárgával, vagy ibolyaszinüvel. Sárga, vagy zöld leveleket és kis bimbókat is himeztek még bele.

Kisebb ünnepeken, vasárnap délutánonként, vagy bálba különböző szinü deliny szoknyákat, vagy piros alapon fekete petytyes, vagy fekete alapon piros pettyes kázsmirt, vagy piros, vagy lila százszorszép anyagból készült szoknyákat viseltek. A százszorszép szintén kázsmir anyag, ám abban virágok voltak, kázsmirnak csak a pettyeset mondták.

Idősebb asszonyok, - ugy 50 éves kor után - már fekete szoknyát hordtak. Ezek között volt ugron, szatyilló, selyem sikos /kék, zöld, kávé, fekete/, zabszemes. A virágos fekete szoknyát idősebb asszonyok nagy ünnepen vették fel, a fiatalabbak virágvasárnap és gyümölcsoltókor.

A kékfestő itt a faluban nem kapott olyan hangsulyos szerepet a viseletben, mint pl. a szomszédos Turán. Zsámbokon kizárólag csak hamvazószerdán és a bőjti időszakban vasárnap délután vettek fel kékfestő szoknyát és kacót. Az idősebbek egészen sötétkéket, vagy feketét, a fiatalabbak világosabb kéket.

Kötények

Zsámbokon a kötényt *kecelének* mondták. Egy kötényhez felnőttnek 70 cm-t kellett venni. A kecele, a szoknya fölött a csipőn tul ért és hosszabbnak kellett lennie a szoknyánál. Korábban, amikor még a hosszabb szoknya volt divatban, a kecele három-öt cm-rel ért lejjebb a szoknyánál. Ahogy a szoknya rövidült, ugy rövidült a kecele is, ma már éppen hogy leér a szoknya aljáig.

A kötényt kecele madzaggal kötötték meg, ami leggyakrabban piros szinü volt, a fekete kötényhez tettek esetleg kéket. A madzagot a kecele szélétől kb. 12 cm-rel beljebb varrták és ide egy hajtást tettek.

A kötényt ugy kötötték fel, hogy a madzagot hátravezették, majd ismét előre és itt bokorra kötötték. A madzag szárai elől lógtak, ma már bedugják a kecelébe. Volt aki hátul kötötte meg,

mert szélesebb volt a madzag, amihez még teveszőr madzagot is toldott, végét kivarrta egy kicsit és hátul lelógott pántlika helyett.

Hétköznapokra *kék glott anyagból*, vagy kék glott gatyaanyagból varrtak kecelét. Ezeket nem diszitették annyira, mint az ünnepit. Varrógéppel varrtak bele kacskaringókat, vagy egy sor tulipántot. Később már szalagot is tettek rá és rózsát is himeztek bele. A kopottabb ünnepi kötényeket is elhordták hétköznap.

Kisebb ünnepeken, vasárnap délután *kék habos*, *kék atlac*, *kék szatyilló* keceléket kötöttek a lányok, asszonyok. A különbség csak annyi volt, hogy régebben a lányokét jobban kicifrázták, de ma már az asszonyokét is ugyanolyan diszesre kivarrják.

A kék habos kötény alja fogas volt, föléje görbéket varrtak, majd három sor rózsamintát himeztek, vagy három-öt sor rózsás pántlikát, vagy sima szalagot varrtak. Tetejére két szál rozmaringot és három csokor tulipántot varrtak géppel.

A kék szatyilló és a kék atlac kecelékre körben csipkét varrtak, közepét pántlikákkal, gépi és kézi himzéssel diszitették. Aljára kihimezték a virágokat, utána egy sima szalagot tettek, majd géppel kigörbézték, ismét szalag következett és igy haladtak fölfelé. Négy-öt pántlikát tettek egy kötényre.

Legnagyobb ünnepeken a posztó szoknyákhoz fekete bársony kötényt kötöttek. A kötény legszélére, három oldalon fekete teveszőr csipkét varrtak. E mellé kézzel szines *koszoruvirágokat* himeztek. A kötény alját sárga cérnával kigörbézték, majd három sor rózsát himeztek. E fölé ismét görbe került majd két ágban rozmaring és három-három csokor tulipán, amelyeket szintén géppel varrtak bele.

Hasonló módon diszitették a fekete szatyilló kötényt is. Ennek, valamint a fekete habosnak fogas volt az alja, igy a szélére körbe nem tettek csipkét.

A kötényekbe a gépi himzés - a kacskaringók, görbék, tulipánok, rozmaringok - korábban sárga cérnával történt, ugyanugy mint a szoknyákban, később tiszta feketével. Ezeket a fekete kötényeket a fiatalabbak bőjti időszakban, az idősebbek bármikor felköthették.

Csak az 1920-30-as évektől himeznek rózsákat a kötényekbe, ma már sokan ezt is géppel csinálják és a tulipánokat is szinesre varrják; pirosra, lilára. Ez azonban már nem zsámboki minta.

A kék habos, vagy a szatyilló kecelét mosás után keményitették és fényesitették. Tésztalébe kockacukrot és egy kis ecetet tettek, hogy a szinét megtartsa. Nedvesen vasalták és ezáltal fényes és kemény lett a kötény.

Igen rövid ideig volt csak divat a *nyakas kötény*, a 30-as évek végére el is hagyták. Habos, vagy szatyilló anyagból készült, az alját kifogazták, kivarrták, a mellrészre is varrtak egy kis görbét. Ezt fiatal lányok, menyecskék, legények viselték jobbára otthon, vagy a lányok elmentek benne vizért, a legények a lányok ablakához, de egyéb helyekre nem vették föl.

Téli viselet

Egyik legrégebbi viseleti darab volt a Jászságban készült báránybőr *kisködmön*. Ez rövid dereku, befelé forditott szőrü, testhez szabott, hosszu ujju volt. Eleje mélyen kivágott, hátul az alján fodorral. A ködmönt gazdag himzés diszitette. Ezt a drága ruhaféleséget csak kevés asszony tudta megvásárolni. E század elején már nem lehetett hozzájutni a kisködmönhöz, igy azt felváltotta a *bekecs*. Ezt vásárokban szerezték be, előbb csak a gazdagabbak, később már a szegényebbek is. Hosszu ujju és ujjatlan változatban lehetett kapni, szintén báránybőrből készült, ujját, az elejét és az alját sötétbarna prém diszitette.

A *testállónak* ugyanolyan szabása volt, mint a kisködmönnek. Ez fekete bársonyból, vagy szatyillóból készült és kis bimbókat varrtak bele. Az ujját bársonnyal hajtották vissza és sárga, vagy kék cérnával kacskaringókat varrtak bele kézzel. A gomblukakat is szines cérnával varrták ki. Hátul a fodor szélét piros gunárgégával, vagy bársonnyal szegték be. Meleg flanellal, vagy *kezesládbas* anyaggal bélelték ki. A testállót csak öregasszonyok viselték ősszel, tavasszal és télen mikor nem volt nagyon nagy hideg, mert erre nem kötöttek kendőt.

Nagy hidegben az idős asszonyok bojt kendőt, vagy kötött kendőt kötöttek. A *kötött kendőt* üzletben vásárolták, most ugy mondják, hogy *berliner*, de régen csak igy ismerték, hogy kötött kendő. Volt kis és nagy kötött kendő, sőt a kisebben selyem sikok voltak és ezek között akadt lila, piros és kék.

A *bojt kendőt* házilag kötötték gyapju fonalból. A kendőbe kis csomókat kötöttek és erről nevezték el kétsorosnak, egysorosnak, vagy ritka kétsorosnak. Kötőtüt, horgolótüt esernyő drótjából készitettek. Bojt kendőt asszonyok viseltek csak, a lányok, fiatal menyecskék nem kötöttek kendőt a vállukra, mert féltek, hogy a kacó pumpja lenyomódik. Meg is szólták azt, aki kötött, mondták: "de fagyos!" Nagy hidegben kolonc kendőt, vagy teveszőr kendőt teritettek a vállukra, mert az könnyü volt.

1932-34 körül jött divatba a kötött pulóver, amit *cetternek* hivtak. Eleinte barna színüt árusitottak csak drapp szegéllyel, később lett zöld és kék. Ezt a lányok is felvették, ha télen, vasárnap este elmentek a faluba.

Lábbeli

Lányok, asszonyok egyaránt fekete félcipőt és magas száru *lepkés cipőt* viseltek. Ezeket Aszódon, Tóalmáson, Turán és Zsámbokon a suszterral készittették. Drágább volt, ha csikorgót is tettek a cipő talpába. Az 1940-es években jött divatba a *panglis cipő*.

Csizmát inkább már csak menyecske korban viseltek az asszonyok, sokszor a vőlegény ajándéka egy *lagos száru csizma* volt. A csizmát Turán, Aszódon, Nagykátán szerezték be; csináltatták, vagy vásárban vették. A csizmát azonban kevesen hordták, jobban kedvelték a cipőt.

Papucsot a helyi cipészek készitették. Lányoknak, asszonyoknak bársonyba, szatyillóba rózsákat varrtak, idős asszonyoknak pedig sötétkék pettyeket. Az anyagot aztán elvitték a suszterhoz, ő kiszabta és bőrrel megcsinálta rendes papucsnak. Elmentek benne a templomba, litániára, aki tudott benne járni, az még a bálba is, de vasárnap délután már cipőben kerülték a falut.

Viseletkiegészitők

A női öltözet fontos kiegészitői a fülbevaló, a galáris, a harisnya és a zsebkendő.

A *fülbevalót* a keresztanya, vagy a szülők vették meg a kislányoknak. A lányok fülét a bábaasszony furta ki, addig huzogatta, mig el nem zsibbadt és akkor megtüzesitett varrótüvel átszurta. Két hétig fehér selyem cérna lógott a kislány fülében.

A fülbevalók között volt hat kék kövü, három kövü, vagy egy piros kövü. Akadt olyan is, amelyikben egy fehér szinjátszó kő volt. Azt mondták, hogy aki ilyet visel, annak nem lesz szerencséje, igyekeztek is tuladni rajta. Azt is mondták, hogy akinek fáj a szeme, az tetessen fülbevalót a fülibe és elmulik a szemfájása.

Galárist egyaránt viselték a lányok, fiatalasszonyok és az idősek. Hordtak fehér tejszemüt, kékgalárist, gyöngygalárist, libazöldet, sárgát. Ez utóbbit ugy mondták, hogy aranyos.

Minden galárist két sor piros diszitett és utána következett 6-8-10 sor, attól függően kinek hogy futotta. A galáris szemeket mindenki maga füzte fel. Lila delinből, vagy rózsás pántlikából csináltak két kis párnácskát és ahhoz öltötték a galáris sorokat ugy, hogy minden sorba legalább két szemmel többet tettek, igy a galáris egészen ráborult a ráncoskára. A kis párnácskát kapoccsal fogták össze, tetejére fém patentot varrtak és erre kapcsolták rá a *patentot*. Ez ugyanolyan rózsás pántlikából készült, mint amilyet a hajba is belefontak, csak hosszabb volt.

Fiatal menyecskék ha varánap délután mulatságba mentek, vagy a falut kerülték, akkor *brekocsot* tettek a galárisra. Ez négy águ keskenyebb pántlika, felül egy kis szalaggal átkötve. Ez nem volt sok menyecskének, mert a brekocs a vőlegény kalapjának a pántlikájából készült. De ugy illett, ha a vőlegénynek volt kisebb lánytestvére, akkor annak a hajába adták. Ha a vőlegénynek csak menyecske, vagy legény testvére volt, akkor megcsinálhatta magának brekocsnak.

Viseltek a lányok, asszonyok kék vagy piros, vásárban vett *kőcsüngőt* is. A csüngő egysoros volt és a kövek mindkét oldalon fokozatosan növekedtek, a közepét pedig egy nagy szem diszitette.

Az arany és ezüst láncokat is a vásárokon vették.

A galárist hétköznap is feltehették. A nagyon idős asszonyoknak kék galárisuk volt, ők azonban a kis párnácskára patent helyett lila, vagy piros, vagy zöld gunárgégát varrtak, bokorra kötötték és a kendő alól is észre lehetett venni, hogy galáris van a nyakukban. Később már elhagyták a galárist, csüngőt, vagy láncot tettek csak. Ha fel is vették még a galárist, a patentot, vagyis a rózsás pántlikát már nem tették rá.

Gyűrűt rézpénzből csináltak. Soknak a karikagyűrűje is ebből volt. Barna Jancsi foglalkozott gyűrű készítéssel. Ha azt akarták, hogy fényes legyen, akkor rongypokrócon kifényezték.

A 30-as évek közepétől kezdtek ékköves és pecsétgyűrűt hordani.

A legnagyobb ünnepeken fehér *harisnyát* viseltek a lányok. Egyéb ünnepi alkalmakra, templomba, lagziba, a faluba sikos harisnyát huztak a lányok is és az asszonyok is. Volt sárga, zöld, lila, kék sikos. Amelyikben öt nemzetiszinü csik is volt, arra azt mondták, hogy zöld cifra, vagy sárga cifra.

A harisnyákat vásáron vették, később már kötöttek is ilyeneket. Bőjti időszakban a fiatalasszonyok, lányok ezeket a sikos harisnyákat vették fel, mert csak a nagyon idősek huztak fekete harisnyát. A 20-as, 30-as évektől már tiszta zöldet, vagy kéket, vagy barnát vettek fel és csak a 40-es évektől kezdtek el a fiatalok is fekete harisnyát viselni a bőjti időszakban.

A zsebkendők sifonból készültek, 25-30 cm-es darabokra szabták ki. Először a zsebkendők széle cakkos volt. Kétfillérest duplán kirajzoltak és hurok öltéssel kivarrták, az egyik sarkába pedig kerek rózsákat varrtak szintén hurok öltéssel. Asztal közepére, virág alá, ablak fölé is tettek ilyen kedőket, de azoknak mind a négy sarkát kihimezték. A cakkokba jó nagy karikákat rajzoltak és két zöld levéllel tömötten kivarrták. Később a zsebkendőket lapos öltéssel varrták ki, szélére pedig bolti csipkét tettek.

Zsebkendőt majdnem mindenki tudott himezni, de irni már nem, vagyis nem mindenki tudta megrajzolni a mintákat. A zsebkendőmintákat papirból kivágták és ugy rajzolták át az anyagra. A zsebkendő egyik sarkába V alakban *széjmintát* tettek, középre pedig tulipántot, rózsát, labdarózsát, szegfüt, vagy nefelejcset.

A mintát mindig egyszinüre varrták, tehát nem árnyékolták a szineket. Négy rózsát, vagy szegfüt varrtak kereszt alakban. A hosszanti irányban lévő minták különböző szinüek voltak, a keresztirányban lévők pedig egyformák. A közepe mindig sárga volt és a rózsákat zöld levelekkel kötötték össze. A zsebkendő csücskében levő széjmintát mindig pirosra varrták, hogy kilátszódjon, ha az emberek kitüzték a kabátjuk zsebébe.

Templomba menet a lányok, asszonyok kezükben fogták az imakönyvet, a háromszögre hajtott zsebkendőt és a rózsafüzért. Ha a faluba mentek, akkor a szoknyájukba tüzték. Vasárnap délután, mikor a lányok kerültek a falut és két lány együtt ment, akkor megfogták egymás kisujját és a másik kezükben tartották a zsebkendőt.

Kiegészitő adatok a női viselethez

Szükségesnek tartottuk, hogy egy rövid elemző tanulmányban összefoglaljuk a zsámboki női viselet jellemzőit és bemutassuk az egyes ruhadarabok együttes viselési módját a különböző ünnepi alkalmakkor.

Viszonylag kötött szabályok uralkodtak az öltözködésmódban. Ez a viszonylagosság azt jelentette, hogy egy-egy kisebb ünnep több fajta szinü és anyagu ruhadarab felvételét tette lehetővé. Kötött volt viszont a gyász, a böjt és a legnagyobb ünnepeken használt ruhadarabok szine.

Fél Edit irta egyik tanulmányában, hogy a "viselet hasonlatosan a tárgyi néprajz sok egyéb kincséhez, egyrészt tárgy, másrészt jel."[26]. Zsámbokon is egy igen magasszintü jelkultura alakult ki, amelyet a falu meglehetősen zárt társadalma fenntartott, átörökitett.

A szinek a viselet legkifejezőbb összetevői, különféle jelzéseket közvetitettek. Utaltak az illető korára, családi állapotára, társadalmi hovatartozására.

A szines gyári anyagokból készült ruhadarabok esetében az alapszinek, a házilag előállitottaknál pedig a diszitmények rendelkeztek jelölő funkciókkal, de a viselési módot sem szabad figyelmen kivül hagyni.[27]. A falubeliek is rangsorolták

a szineket, anyagokat az egyes vasárnapoknak, a kisebb és nagyobb ünnepeknek megfelelően.

Az elsők közé tartozott a piros, a lila posztó és százszorszép szoknya, a fehér mold és lyukacsos kacó, a fehér varrott kendő, a himzett fekete bársony kötény és kendő. A felsoroltakból is kitünik, hogy ezek a legarchaikusabb szinek közé tartoznak.[28] Ezeket a ruhákat a legnagyobb ünnepeken vették fel, igy karácsonykor, husvétkor, pünkösdkor, urnapján, az Erzsébet napi bucsun. E nappal kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy ez volt az egyetlen alkalom, amikor a lányok, menyecskék ugyanabban az öltözetben mentek ki délután a bucsuba, mint amit a nagymisén viseltek.

A második rangsorba a kék, zöld, lila deliny és kázsmir szoknyák tartoztak, valamint a deliny és selyem sikos ráncoskák, ingek, a deliny és posztó fejkendők, a kék atlasz, kék habos és szatyilló kecelék.

A vasárnapok közül az első és a harmadik számitott jelentősebbnek. Ekkor "cifrábban" öltözködtek, ami azt jelentette, hogy az első ruhák közül valót is felölthették magukra a lányok ugyanugy, mint az asszonyok. Az asszonyok bekötött fejjel mentek a templomba. Első vasárnap fogas fehér varrott kendőt kötöttek, a másodikon csillagosat, vagy ritka karikásat, a harmadikon három karikásat, a negyedik vasárnap négykarikásat. A második és a negyedik vasárnap a középkoruak zöld, lila deliny kendőt is köthettek. Az egészen idősek első és harmadik vasárnap a szines virágokkal himzett fekete kendőket is felvehették.

Ha fehér varrott kendőt kötöttek és a szélébe nemzetiszinü pántlikát huztak, akkor az alá zöld deliny, vagy zöld pántlika féketőt tettek. Amennyiben kék szalagot füztek a kendőbe, akkor lila deliny féketőt tettek, a lila befüzős kendőhöz pedig kék féketőt. A kendőt ugy kötötték meg, hogy a csipke alól kilátszódjon a fékető. A szines fejkendők alá bármilyen féketőt feltehettek.

A második és negyedik vasárnap a delinyek közül választottak. A fiatalabbak kb. 40 éves korig világosabbat, az idősebbek sötétebbet, az egész idősek, tehát ugy 60 éves kor után feketét.

Deliny, vagy kázsmir szoknyában mentek a lányok a mulatságba, karácsonykor az éjféli misére. Fehér szabados mold, vagy lyukacsos kacót, selyem sikos buggyos inget vettek hozzá. A fiatalasszonyok ugyanugy öltöztek az éjféli misére, mint a lányok. A középkoruak sárga, vagy piros, vagy ibolyaszin meleg /flanel/ szoknyát, fehér kacót viseltek és kolonc, vagy bojtkendőt teritettek a vállukra.

A vasárnapi litániára ugyanugy öltöztek fel, mint a nagymisére.

Idősebb asszonyok nagyobb ünnepeken a fekete szoknyához felvehettek fehér selyem kacót, vagy selyem sikosat és pirossal, vagy lilával himzett fejkendőt is. Sokan fehér kacóban, fehér nyakravaló kendőben is temettették el magukat.

Tiszta feheret egyébként - tehát a fehér mold kacót, mold kecelét és szoknyát - a menyasszonyon kivül a Máriás lányok vehették fel. Ha áldoztak, bérmálkoztak, valamint ha legény, vagy lány temetésére mentek, akkor öltöttek még feheret a lányok, egyéb alkalmakra nem.

Ugyancsak szigoruan megkötötték, hogy egy lány mikor köthette le a derekát. Egy közönséges vasárnapon nem tehette fel a derekára a rózsás pántlikát. Ezt csak karácsony, husvét, pünkösd első napján, Urnapján és bucsukor tehette meg. Ha bármilyen más alkalommal lekötött derékkal ment, akkor a lány öltözetén azonnal látták, hogy iratkozni megy. Ehhez a jelzéshez járult még az is, hogy a fejére fehér varrott, vagy lila szélü selyem kendőt kötött.

Az a lány, amelyiknek katona volt a szeretője, keceléjébe nemzetiszinü szalagot varratott, hajába és a ráncoska befüzőjébe is azt tett. "Mondták is a faluban az asszonyok, hogy látszik, hogy ennek a lánynak katona a szeretője, mert mindenhova nemzetiszinü szalagot tett." Ezt a szalagot a lány a legénytől kapta. Sorozáskor amelyik legény bentmaradt, annak a kalapjához nemzetiszinü, sárga és lila szalagot tüztek. Akit alkalmatlannak találtak, annak csak sárgát. Ez szégyen pántlika volt. Este regruta bált rendeztek és a mulatság után a legény hazakisérte a lányt, leoldotta a kalapjáról a szalagokat és a lánynak adta.

Farsang után mindenki feketében járt, lányok, asszonyok egyaránt. Hamvazószerdán az egész falu kékfestőben ment a templomba, a lányok hajába zöld pántlikát fontak. A kékfestőt azután vasárnap délutánonként vették fel. A husvétot megelőző vasárnapokon más-más ruhában mentek a templomba. Az öltözet szineit a vasárnapok egyházi elnevezéseihez igazitották, vagy a ruha szinéről nevezték el a vasárnapot.

Első vasárnap tiszta feketét öltöttek. Fekete szatyilló, vagy liszter, vagy selyem sikos szoknyát, fekete selyem, vagy szatyilló kacót, tiszta fekete kecelét és kendőt viseltek.

Második vasárnap fekete selyem sikos szoknyában, kacóban és kendőben voltak. Fekete szatyilló köténytt kötöttek, körben csipkével, középen kettő-négy bársony csikkal.

A harmadik volt a kávé vasárnap. Ekkor mindenki kávé szinü deliny szoknyában, kávé deliny, vagy kávé selyem sikos kacóban, barna deliny, vagy brüssbársony kendőben ment a templomba. Fekete köténytt kötöttek, amibe sárga cérnával három csokor tulipántot rozmaringgal géppel belevarrtak.

Örvendetes vasárnap zöld, vagy kék szoknyában voltak. A kék szoknyához zöld kacót, a zöld szoknyához pedig kék kacót viseltek. A fejkendő is kék, vagy zöld szinü volt. Mindkét esetben sárga cérnával kivarrt fekete köténytt kötöttek.

Fekete vasárnap ismét tiszta feketét viseltek.

Virágvasárnap fekete posztó, vagy fekete ugron szoknyát vettek fel a templomba. Mindkettőbe szines virágokat himeztek. Ehhez kis bimbókkal himzett fekete klott, vagy fekete bársony kacót, szines koszorukkal kivarrt fekete bársony kendőt viseltek. A köténytt szintén virágok diszitették. Akinek nem volt ilyen fekete bluza, szoknyája, az felvehetett zöld virágos, vagy ibolyaszin virágos ruhát is. Vagy azt csinálták, hogy a család egyik tagja elment a kismisére, a másik a nagyra és ugyanazt a ruhát vették fel.

Palotay Gertrud irja egyik tanulmányában, hogy "A népi öltözet egyik esztétikai, vagy mondjuk, izlésbeli jellegzetessége, hogy nem annyira a ruha egészének harmonikus összhatására törekszik, mint inkább arra, hogy a ruhát /s evvel magát a testet is/ hangsulyosabb és hangsulytalanabb részekre bontsa. Ezt a célt elsősorban a ruha egyes részeinek forma és szín-

ellentétével érik el."[29]. Zsámbok esetében is igaz ez a megállapitás, mert hiszen a szineket ugy válogatták össze, hogy azok elüssenek egymástól. Igy pl. kék deliny szoknyához lila selyem sikos, vagy lila deliny bluzt, kék, vagy zöld kendőt és fekete szatyilló kecelét kötöttek.

A zöld deliny szoknyához sárga selyem sikos, vagy lila deliny kacót, lila, vagy kék kendőt és fekete szatyilló kecelét vettek.

Egyes testrészek, igy a csipő kiemelését szolgálta a sok ráncolt bő szoknya. Ezek felvétele is ezt célozta, mert a ráncok a csipőre és a far részre estek, mig elől teljesen lapos volt. Ezt még csak fokozta a szoknya színétől eltérő és arra ráboruló csipkés alju bluz, vagy buggyos ing. Ugyancsak a csipő hangsulyozását szolgálta a csipő járás közbeni ringatása is. Nem véletlenül mondták a lányok az anyjuknak mielőtt elindultak volna otthonról, hogy inditsák be a farukat.

Az ünnepi ruha viselete ünnepélyesebb, méltóságteljesebb testtartást követelt meg a viselőjétől, mint a hétköznapi [30]. A sok szoknya, a pumpos kacó meghatározta az egyenes derékkal történő járást, a karjukat pedig enyhén behajlitva kellett tartaniuk a lányoknak, asszonyoknak.

A lányok legfőbb ékessége a szép hosszu haj volt. Ezt még hangsulyosabbá tették a fonatba és a végére kötött diszes pántlikával.[31].

Az előzőekben már röviden emlitettük, hogy a házilag előállitott viseleti daraboknál a diszités hordozott információs értéket. A fehér varrott kendők motivumairól, használatáról már szóltunk, igy most elsősorban a zsebkendőknek a lakodalomban betöltött szerepét ismertetjük. Ezeket a menyasszony és rokonsága készitette és ajándékozta az esküvőn résztvevő férfi vendégeknek.

A vőlegény tulipánost, vagy labdarózsásat kapott, a vőfény hegyes rózsásat fehér csipke szegéllyel. Az örömapa zsebkendőjét piros csipke diszitette. A násznagynak és a keresztfinak tearózsásat és fehér csipke szélüt adtak. A kisebb fiu gyerekek zsebkendőibe kisebb rózsákat varrtak és a szélét piros csipke diszitette. A menyasszony zsebkendője kerek rózsás volt. Egy időben divatba jött, hogy az idősebb emberek, örömapa,

nagyapa üzletben vásárolt fehér zsebkendőt kaptak, de most ismét mindenkinek rózsásat adnak.

Végezetül röviden szólunk a falu higiénés szokásairól. Mosakodáshoz régen csak egyszerű szappant, vagy mosószódát használtak. Aki szagos szappannal mosakodott, arra ráfogták, hogy ezzel urizálni akar. Kezet, lábat minden este mostak. Egy héten egyszer pénteken, vagy szombaton talpig lemosakodtak lavórban, vagy kisteknőben. A férfiak általában vasárnap délelőtt tisztálkodtak, mikor mindenki elment a templomba. A nagy nyári munkák alatt, aratáskor, cséplésekor mindenki lemosakodott naponta.

A lányok, asszonyok nem festették magukat, bár akadt olyan lány, aki a cikóriakávé papirját használta pirositásra. A piros szinü papirt belenyomta a vizbe és azzal megdörzsölte az arcát. Ezt azonban nem minden anya engedte meg a lányának. Sokan pedig azt csinálták, hogy mikor mentek a templomba, akkor a templomajtó előtt megcsipkedték az arcukat, hogy pirosak legyenek, mert azt tartották szépnek, akinek szép piros volt az arca.

Férfi viselet

A férfiak a század elején még hosszu hajat viseltek, oldalt elválasztották és simán hordták, nem fonták be. Divat volt a bajusz is, mert azt mondták, hogy az nem is ember, akinek nincs bajusza.

A férfiak is a legkorábbi időkben vászon ingben és gatyában jártak, a II. világháboru előtt már csak néhány idősebb ember viselte. A *gatya* négy szélből készült először tiszta kendervászonból, majd pamukkal kevertből, végül tiszta pamukosból. Rojt nélküli és rojtos változata volt. Ez utóbbi hosszabb és rövidebb rojttal is készült, némelyiket pedig a rojt fölött egy kevéssel azsuroztak.

A gatyát nedvesen ráncolták. Belehuzták a cérnát és amikor megszáradt, kihuzták, de a ráncok bennemaradtak. Az ünnepi gatyát apróbb ráncokba szedték, a hétköznapit nagyobba. Ezt majdnem minden asszony meg tudta csinálni, de az aprót már nem. Akadt olyan ember is, akinek egyáltalán nem volt beráncolva a gatyája, mert a felesége nem tudta megcsinálni.

A *vászoningeket* is házilag varrták meg. Elejét, hátát egy részből szabták és az ujját általában simán bevarrták. Némelyiket azonban a vállrésznél négy-öt apró ráncba szedtek és az ujja végét is kézelőbe fogták, ami két gombbal csukódott. A vállrészre vállfoltot tettek.

Nyakára kicsi visszahajló gallért varrtak két gombbal. Aki nem tudta kiszabni a gallért és nem akart érte pénzt adni, az csak egyszerüen beszegte a nyakát, ki keskenyebbel, ki szélesebbel és egy vagy két gombot tett rá.

Az idősebb emberek nyáron nemcsak hétköznap hordták a vászon inget, gatyát, de a templomba is elmentek benne.

A legények, emberek hétköznap fekete *bársony nadrágot* hordtak, sötétkék vagy fekete *kockás inggel*. Később már barna bársony nadrágot is lehetett kapni.

Ünnepnapon selyem sikos, vagy fehér sifon inget, fekete posztó nadrágot, lajbit, vagy kiskabátot vettek fel.

A *posztónadrág* zsinóros és ellenzős volt. Csak elől, a combrésznél zsinórozták, vőlegénynadrágnak is mondták.

A *lajbi* szintén posztóból készült és gépi tüzéssel díszitették. Zölddel, feketével, vagy narancssárgával kigörbézték, mint a női kötényeket. A lajbi belsejére, a gombolás mentén kék, vagy zöld posztó csikot varrtak, ami kilátszódott, ha nem gombolták be a lajbit. Vas, vagy csont gombokat varrtak rá, de némelyiket posztóval is beboritották.

A *kiskabát* is posztóból készült és csipőig ért. A kiskabáton és a lajbin alul volt két zseb, felül pedig egy és abba tették a himzett zsebkendőt.

A férfiak a posztóruhákat Zsámbokon is meg tudták varratni Dávid Mihály, Ládi István, Kővágó András szabómestereknél, de többnyire vásárokon szerezték be.

Az 1910-es évek végén néhány legénynek volt a faluban fehér nadrágja, szabása hasonlitott a pantallóhoz. *Porcelán nadrágosoknak* csufolták őket. Fehér inget és fekete lajbit vettek fel hozzá. A 30-as években divatba jött az apró pettyes zöld bársony *csizmanadrág* is. Ehhez görbeszáru csizmát vettek fel.

Télen a férfiak a mult században még *szürben*, vagy *gubában* jártak és viseltek még egy ujjatlan, elől gombolódó *bőr lajbit* is. Ezek a ruhadarabok azonban teljesen eltüntek és a szürt e század elején már csak a pásztorok viselték.

Századunkban posztóból készült bélelt, csipőig érő kabátot viseltek télen a férfiak, amit *nagykabátnak* mondtak, nem téli kabátnak. Gallérját prém diszitette. A nagykabátot azonban csak a módosabbak tudták megvásárolni.

Az emberek mindenhova *kalapban* mentek. Azt tartották, hogy a férfit, a legényt a szép kalap "viszi fel", mig az asszonyt a szép féketö és a tiszta kecele.

Korábban csak fekete szőrposztó kalapokat hordtak nem tul széles karimával, körben szalag és zsinór diszitéssel. Később lett zöld szinü és még később barna kalap is.

A kalapon kivül *levente sapkát*, fekete vagy sötétszürke *mici sapkát* is viseltek. Télen az idős emberek *bagó sapkát* vettek fel. Ez belül fehér, kivül fekete bunda sapka volt, szélén borsókás horgolással.

Az emberek nyáron jobbára mezitláb jártak. Aratáskor, szénagyüjtéskor bőrből készült *bocskort* vettek fel. Oldalába rosszabb bőrszijat füztek, elől keresztben átvették és a boka fölött kötötték meg.

Télen *bakancsban*, vagy *csizmában* jártak. A férfi csizmákra régebben sarkantyut is tettek, de az 1920-as években már nem hordtak ilyet az emberek. Ekkor már *boksz sadru csizmát* viseltek, amit elől középen egy kis szögletes bevágás és egy gomb diszitett, hátul a sarkán pedig egy kis négyzet alaku kidudorodás volt.

Idősebb emberek *bőrpapucsot* is hordtak, amit rossz csizmából, bakancsból saját maguk készitettek és jobbára csak otthon viselték.

Végezetül röviden szólunk az iparos és a paraszt viselet különbségeiről. Az iparos legények és emberek szürke, vagy pepita városi szabásu ruhát hordtak, mindig cipőben jártak és többször voltak hajadonfőtt. Az iparosok feleségei pedig városi szabásu "szük ruhát" viseltek.

Ruhaneműek tárolása

A férjhezmenő lány a legkorábbi időkben ládát kapott hozományba. Ebbe pakolta el később a saját, a férje és a gyere-

kei ruháit. A láda legalján egy külön kihuzható fiók volt, abba tették a kecelét, a ráncoskát, ingeket, féketőt, kendőt, fehér harisnyát, az ura ingét, kalapját. A láda felsőrészének egyik felébe a szoknyákat rakták, a másik felét is ketté osztották és egyik felébe a ködmönt, a testállót, a nyakravaló kendőket, a másik részbe a pendölt, gatyát, ingeket meg azokat a ruhadarabokat pakolták, amelyeket állandóan viseltek. A tolvajfiókba, vagy süllyesztett fiókba pénzt tettek. A láda oldalső fiókjába tették a galárist és a kisgyerek sapkákat. Férje ruháit anyósának ládájában tárolták.

Az 1900-as évek elejétől a ládát felváltotta a sublót, aminek egymás fölötti öt hosszu fiókja volt és fölül pedig két kicsi. A jobboldaliba a férj kalapját, a féketőket, a gyerek szebb sapkáit és az imakönyvet tették. A másik kis fiókban a fehér varrott és szines fejkendők voltak. Az első nagy fiók egyik felébe a ráncoskákat, a lekötős kacókat, pruszlikokat, a másik felébe az ingeket, keceléket rakták, középre pedig az ágyhuzatokat. A másik nagy fiókba a szoknyákat tették. Szépen beszedték a ráncokat és félbehajtották. Két szoknya fért el egy sorban és egymás fölött kb. öt sor volt. A harmadik fiókba kerültek a pendölök, a férfi gatyái, középre pedig a vászon ingek. Itt szoritottak helyet a ködmönnek, a testállónak, a nyakravaló kendőknek, esetleg a férfi ruháinak is. Ha nem volt külön láda a vásznaknak, akkor azokat is ide tették. A három nagy fiókot leteritették vászon törölközővel.

A katona kufferban tartották a hányott-vetett ruhákat, amit minden nap fölvettek és a gyerekek ruháit is ide tették.

Ez a fajta pakolási rend akkor volt igy, ha a fiatalok külön laktak. Ha az anyósnál, vagy a lány szüleinél, akkor ott több láda is volt és jobban el tudtak helyezkedni, több hely maradt a sublótban is.

A csizmákat, női cipőket felakasztották a gerendára, a hitványabbakat az ágy alatt tartották.

Az 1950-es évektől kb., a sifon jött divatba. Először egyet kapott a lány, azután kettőt. Az egy sifon azonban kevesebbet ért, mint egy sublót, mert a szekrénybe kevesebbet lehetett elrakni, mint a sublótban.

Amennyiben két sifont kapott a lány, akkor az egyik teljesen polcos, a másik pedig fele polcos, fele akasztós volt. A polcos szekrény legfelső rekeszébe kerültek a ráncoskák, kecelék, ingek, pruszlikok, fejrevaló kendők, a másodikra a szoknyák. A harmadik polcon voltak a nyakravaló kendők, bojtkendők, a berliner kendő, a bekecs, a cetterek, pendölök, törölközők, gatyák, ingek.

A másik szekrény első polcára pakolták a féketőket, harisnyákat, férfi ingeket, kalapokat. A másodikra kerültek az ágyhuzatok, törölközők, abroszok, kenyérruhák. A harmadikon voltak a szalmatakarók, legalól pedig a cipők. Az akasztós részben lógtak a férfi ruhái, a vőlegény ruha, a bársony nadrág és a kis kabát. Ha nem az anyósnál laktak, akkor itt tárolták a gyerekek ruháit és a hányott-vetett ruhákat is.

SZOKÁSOK

Születés, gyermekkor

A fiatal menyecske igyekezett eltitkolni a terhességét mindaddig, amig nem látszódott meg rajta. Nem merte megmondani az anyósának, de még az anyjának sem, egyrészt mert szégyellte, másrészt pedig sok baj volt a kicsivel. Főleg ha télen született, mert gondot jelentett a pelenkaszáritás. A férjének elmondta, különösen akkor, ha tudta, hogy örülni fog. De ha ugy gondolta, hogy nem örül majd, előtte is titkolta az állapotát. Az első gyereknél még csak elment, de az ötödik, hatodik gyereknél már nem merte elmondani a férjének sem. " - Má meg! - mondta a férj, má hozzá se bujhatok, má egy gyerek!" Akkor az asszonyt okolták, hogy teherben maradt. Voltak azért olyan emberek is, akik tudtak vigyázni. Aki viszont végig titkolta a terhességét, arra azt mondták, hogy nem tudja majd megszülni a gyermekét, vagy ha világra is jön, hamarosan meghal.

Ha szerették a menyecskét a családban, akkor a férje is, az anyósa is kimélte a nehéz munkától. Nem engedték, hogy nagy terhet cipeljen. De volt akit nem kiméltek, agyondolgoztatták és elment a gyereke. Az ilyet sajnálták a faluban. Akadt azonban olyan is, aki szándékosan megemelte magát. Ezt inkább csak az csinálta, akinek nem az urától lett volna a gyereke és félt, hogy ez kitudódik, vagy az anyósa, vagy a férje nagyon nem akarta. Ez azonban ritka volt, mert a faluban nagyon szerették a gyerekeket.

A terhes asszonynak félidős koráig nagyon kellett óvnia magát, mert bármi történt vele az a kicsinek is ártott. Utána már nem kellett ugy vigyáznia, mert akkor már jól megfogant a gyerek.

A terhes asszony nem ehetett uborkát, tököt, mert féltek, hogy hasmenése lesz és a gyerek "nyemvett" lesz. Szárazbabot sem ehetett, mert akkor nehéz lesz a széklete, erőlködnie

kell és előbb szüli meg a gyermekét. Nem ehetett káposztát, erőset se, mert attól nehéz lesz a gyomra és ez a gyereknek is ártott.

Nem ehetett olyan tojást, amelyiknek két székje /két sárgája/ volt, mert attól kettes gyereket szült volna. Meg amikor *mamás gölödint* /gombóc/ füztek és kettő "összesógorosodott", összeragadt, azt sem ehette meg, mert ikrei lettek volna.

Az állapotosnak nem volt szabad megijednie, mert akkor nem lesz szép, vagy nem lesz meg a gyereke. Ezért nem vághatott le se csirkét, se kacsát. Nem nézhette meg a halottat sem, mert meg is ijedhetett tőle, meg sárgaságba is eshetett.

Ha megkívánt valamit, akkor azt igyekeztek megteremteni neki, mert különben elment volna a gyereke. Éppen ezért, ha dinnyét, vagy kukoricát lopott, nem szólták meg érte, hazavihette. Sőt, ha valaki evett kint az utcán, különösen vasárnap délután, mikor kint ültek az ablak alatt, akkor megkínálták a terhes asszonyt. Mondták neki: "edd csak meg, nehogy énmiattam hamarabb megszüljél!" Volt aki elfogadta, de volt aki azt mondta: "nem vagyok én kiváncsis!"

Igyekeztek megjósolni, hogy fia, vagy lánya születik majd a menyecskének. Azt mondták, ha nagy volt az asszony hasa és hegyes, akkor fia lesz. Ugyancsak fiut szül majd, ha újév reggelén férfi ment először újévet köszönteni. Ha sokat hányt a terhesség alatt, akkor azt mondták, hogy kövér kislánya lesz. A kisgyerekre is mondták,hogy ha hány,akkor hizik. Lányt jósoltak abban az esetben is, ha idő után született.

Ha májfoltos volt az anya homloka, akkor azt mondták, hogy sárgaságba esik születése után a kicsi.

Terhes asszony más gyerekét megkeresztelhette. Nagy hassal azért már nem mentek el keresztelni. Mindenki örült, aki keresztelhetett, szerettek keresztanyák lenni. Aki nem keresztelt, annak a halálos ágyán nem kulcsolták össze a kezét, csak az oldalához fektették. Erről mindenki tudta, hogy ő nem volt keresztanya.

Az asszonyok régen otthon szültek. Nagyon kevés asszony ment haza az anyjához szülni, esetleg csak olyan, akinek már nem élt az anyósa, vagy beteg volt. Szégyen volt az anyósra, ha elengedte a menyecskét és nem ott szült nála. Amikor már

nagyon nagy fájdalmai voltak az asszonynak, szakadt róla a viz, elvörösödött, akkor már szaladtak is a bábáért. A faluban volt képzett bába, mindenki nagymamának hivta. Volt aki olyan asszonyt hivott segitségül, aki egy kicsit értett a szülés levezetéséhez, vagy már sok gyereket hozott a világra.

A tisztaszobában, az első ágyon szült az anya. Az ágyat elkeritették *kikötő lepedővel*. Ez nagyon nagy lepedő volt. A gerendába vertek három szöget és arra akasztották fel, de még L alakban be is fordultak vele. Ez leért a földig. Volt benne betét, vagy horgolás, azon ment be a levegő. E mögött nyugodtan tudott dolgozni a bábaasszony. A karszékre rátették a nagyobb fateknőt, vagy a teknőcskét és ott fürdette meg a gyereket és az anyát is rendbe tette. Mikor mindennel készen volt, letakarták az ujszülöttet és kivitték a házból. Mikor behozták, akkor mondták a gyerekeknek, hogy nézzétek hozott a gólya kisbabát, bedobta a kéményen. Azt is mondták, hogy a nagymama hozta a szatyorjában, mert a bába szatyorral jött, abban hozta a szerszámait. Olyat is mondtak, hogy a háboruból hozta az apa. Mindenfélét kitaláltak a gyerekeknek, mert régen nagyon titkolództak előttük.

A köldökzsinórt becsavargatták rongyokba, papirokba és eltették, mert akkor a boszorkány nem mer megjelenni annál a háznál, hiszen az egy ártatlan kisgyerek köldökzsinórja. Később aztán elégették.

A kisgyereket vagy három napig a bábaasszony fürdette, a reggeli órákban, utána megmutatta, hogyan csinálják. Ha jó volt az anyós, akkor egypárszor megfürdette a gyereket, mig fel nem épült az anya, de ha nem, akkor neki kellett megcsinálnia.

Fürdetés közben figyelték, hogy tartja a gyerek az ujjait. Ha összezárta, akkor azt mondták, takarékos lesz, nem kell félni, hogy szórja majd a pénzt. Amelyik meg örökké hadonászott, arra meg azt mondták, hogy ennek sose lesz kenyere, elszórja előre a hasznot.

Az asszonyok általában egy hétig feküdtek gyerekágyat, aki beteg volt, az tovább is. Attól függött, hogy milyen volt a helyzete a családban. Ha szerették, kiméltek, akkor tovább is fekhetett, de ha kinézték az ágyból, akkor hamarabb felkelt.

A rokonok a gyermekágyas asszonynak ebédet vittek. Először csak tejet, vagy zsemlét, mikor egy kicsit felerősödött, akkor vittek neki főtt ételt. Az édesanyja, a testvérei, a komaasszonya kétszer vitt, a többi rokon egyszer. Régebben nem osztották be, hogy melyik nap ki visz, ezért megtörtént, hogy egyszerre többen is vittek. Később megbeszélték, hogy most te viszel, most én. Ilyenkor nemcsak az anyának vittek ennivalót, hanem az egész családnak.

Leggyakrabban tyukhuslevest készitettek. Csak főtt hust vittek az anyának, nehogy megártson neki a nehéz étel. Volt ugyan aki egy kicsit megpiritotta a hust a kemence szájában. A tésztát külön főzték ki. Sütöttek még pampuskát, vagy rétest, ezt bekötötték egy szalvétába, a kisujjukra pedig egy liter bort akasztottak. Ha volt kisebb gyerek a családban, akkor az segitett, ha nem, akkor megkért valakit. Egy sose vitte, mert akkor megszólták volna, hogy mit hagyott ez le. Később bekötötték az ételeket a hamvasba és a hátukra véve vitték.

Az ebédet vivő asszonynak sohasem adták vissza üresen a tálat, visszacsomagoltak neki egy kis patkót, vagy rétest, hogy vigye haza a gyerekeinek, hiszen azok meg se kóstolhatták.

A gyereket a születés után két-három nap mulva *megkeresztelték*. Ha beteg volt a gyerek és féltek hogy nem éri meg a keresztelő napját, akkor azonnal megkeresztelték, leggyakrabban a bába, de ha ő már nem volt ott, akkor ezt elvégezhette a nagymama, vagy valamelyik testvér, vagy akár az anya is. Meggyujtották a szentelt gyertyát és szentelt vizzel meghintették. Ha életben maradt a gyerek, akkor elvitték a templomba és ott ujra megkeresztelték.

Az első gyereket mindig a lány rokona keresztelte, a másodiknál a keresztanyát az apa rokonságából választották.

A menyecske leggyakrabban a saját keresztanyját kérte fel, hogy legyen a gyermekének is a keresztanyja. Ha ő már nem élt, akkor a lányát, vagy a menyét, de volt aki a testvérét, vagy a lánypajtását kérte fel. A felszabadulás előtt csak nő keresztelt, kb. 50 éve keresztelhet férfi is.

A fiut az apja nevére, a lányt az anyja nevére keresztelték. Megtörtént, hogy a szülők beleszóltak, hogy valamelyik nagyszülő, vagy esetleg meghalt gyerek nevére kereszteljenek.

Ha a menyecskének volt szava, akkor ez ellen tiltakozott, nehogy az ő gyereke is szerencsétlenül járjon, vagy meghaljon.

A templomba a keresztanya és a bábaasszony ment el és ha voltak a keresztanyának kisebb gyerekei, azok elkisérték őket.

A keresztelőre szépen felöltöztették a kisbabát. Ráadták a kisbaba inget, ami hátul nyitott volt és a nyakánál kötötték meg. Elől a nyakánál nagyobb ráncokba szedett csipkerátét, vagy horgolt csipke volt. Ez nem ért körbe, hogy ne törje hátul a nyakát. A kising elejét is csipkével és margitdisszel diszitették.

A fiu gyermeket kék csicsó sapkába öltöztették. Ennek majdnem olyan volt a formája, mint a csákónak, csak suta volt a teteje. Alját, körben piros gunárgégával szegték be, fölötte ráncokba szedett fényes fekete szalag volt. Elől csipkebetétes volt, amibe nemzetiszinü szalagot füztek. A sapkát kék szalaggal az áll alatt kötötték meg.

A kislány sapkája lila, vagy kék deliny anyagból készült fehér sifon béléssel. A deliny tetejére csipkebetét került, amibe szines szalagokat huztak, a betét alól azért kilátszódott a deliny. A sapka szélére babacsipkét /horgolt csipke/ varrtak és még bokrot is tettek rá. Kék, vagy rózsaszinü szalaggal kötötték meg az áll alatt.

Akinek nem volt ilyen sapkája, az kölcsönkért, mert többnyire ilyenben vitték el keresztelni a kisbabát. Ugyanezt használták ünnepnap is, vagy ha a templomba, rokonokhoz vitték a gyereket.

Az ujszülöttet kispárnába pólyálták. A párnát háromszög alakban hajtották rá és pólyakötővel kötötték át. Ez üzletben vásárolt, szélesebb mintás szalag volt. Ezt nem kötötték csomóra, hanem a két szárát átvetették egymáson és piros, kék vagy nemzetiszinü szalaggal bokorra kötötték. A köldökét rossz ingekből hasitott darabokkal szoritották le. A pelenkát használt vászonból, pendölből, vagy szalmatakaróból készitették, kiszedték a javát és azt tették a gyerek alá. Hintőpor helyett rozslisztet használtak, vagy a kemence szájáról kapartak le mázolót.

Mikor vitték a gyereket a keresztelőre, arcát himzett zsebkendővel, vagy kisebb varrott lyukacsos kendővel takarták

le és az egész gyereket egy kázsmir nyakravaló kendővel, ugynevezett keresztelő kendővel borították le.

Mielőtt elindultak volna a templomba, a keresztanya belenyult a szenteltviztartóba és keresztet vetett magára is és a gyerekre is. Utközben nem mutatták meg senkinek se a gyereket, de keresztelő után már megnézhették. Mikor hazaértek a keresztanya ismét belenyult a szenteltviztartóba és keresztet vetett magára és a babára, aztán köszönt és azt mondta: pogánykát vittem, angyalkát hoztam! A gyereket legelőször az anyának adta oda. Míg nem volt megkeresztelve, addig csak ugy szólitották, hogy baba, vagy kispogányka.

A keresztelői lakomát mindjárt a keresztelés után megtartották. Ilyenkor az anyós, vagy a nagymama főzött. Levágtak egy tyukot, azt megfőzték levesnek. Volt aki kivette a fele hust és azt elkészitette pörköltnek, csináltak hozzá krumplit, vagy nokedlit. Céklát, vagy hordóban savanyitott kisdinnyét, vagy káposztát és bort adtak hozzá. Sütöttek még négy levél rétest; káposztásat, turósat, lekvárosat, mákosat.

Sokszor a keresztanya ekkor vitt másodszor enni a gyerekágyasnak. Tudta, hogy készitenek, de hogy több legyen az ennivaló. Ő is tyukhuslevest vitt, egészben főtt tyukkal. A tyukot nem volt szabad szétvágni. A tésztát külön főzte ki vizben. A levest ételhordó vas bögrében vitte, a kifőtt tésztát cserép tálra tette, tetejére a tyukot és bekötötte egy piros sikos vászon szalvétába. Egy nagy rózsás tálra pampuskát tett és azt is bekötötte egy nagyobb *komaasszony szalvétába*. Egy literes üvegben bort vitt. Az üveg nyakára házifonalat kötött és a kisujjára akasztva vitte.

Régen nem tartottak nagy ünnepséget, csak a bábaasszony, a keresztanya és annak gyerekei voltak ott. Kb. az 1970-es évektől tartanak nagy keresztelői ebédeket, ezen az egész rokonság részt vesz. Különböző ételeket készitenek, a sütemények cukrász süti, csak a rétest készitik otthon. A keresztelő most már egy hónappal később van és a gyereket már kocsiban tolják a templomba, amit a keresztanya ajándékozott.

Az avatást kb. két héttel a születés után tartották. Az anya addig nem hagyhatta el a házat, míg be nem mutatta a gyerekét a templomban. Azt mondták, hogy ha kimenne, akkor nem

lesz áldás az életükön, megronthatják az anyát is, a gyermekét is és mindenféle betegség érheti őket.

Az avatásra a bábaasszony is elkisérte az anyát meg a gyerekét, és haza is kisérte őket. A kisgyereket ugyanugy letakarták, mint amikor a keresztelőre vitték. Avatás előtt szintén nem mutatták meg a babát senkinek, csak utána. Azonban, ha olyan valaki akarta megnézni a picit, akire gyanakodtak, hogy árt a szeme, annak akkor sem mutatták meg. Kitaláltak mindenfélét: visszük má, me nagyon melege van, vagy nagyon fázik! Annyi helyen megálltunk már, sietünk!

A kisgyereket házilag készitett bölcsőbe, vagy fateknőbe fektették. Otthonra fehér sifonból készült kisinget adtak rá, ami hátul nyitott volt. Hétköznapra kisfiuknak, kislányoknak egyforma sapkájuk volt. Ez fehér sifonból, vagy selyem sikos anyagból készült, ennek bélése nem volt. Csipkét erre is tettek, amit elől ráncba szedtek, hátul pedig csak simán odavarrták, hogy ne törje a nyakát. A csipkét minden mosáskor le kellett szedni és külön kikeményiteni, ezért sokan nem is tettek csipkét a sapkára, mert nem mindenki tudta aztán beszedni. Mikor megszületett a gyerek, mindjárt sapkát tettek a fejére, mert azt tartották, hogy akkor szép gömbölyü lesz az arca. Ha nem adtak volna rá sapkát, akkor hosszu fejü, "külő" fejü lett volna.

Régen sokáig *szoptattak* az asszonyok, hogy ne maradjanak teherben. Naponta négyszer-ötször is megszoptatták a picit. Gyakran két éves korában még mindig szoptatták a gyereket, különösen ha nem nagyon tudtak enni adni és az anyának volt elég teje.

Ha szoptatásnál megdagadt az asszony melle, akkor elment a tudós asszonyhoz és az paradicsomot, szappant és valamilyen zsiradékot, vajalját, tejfölt összekevert, vagy tejfölös pelyhet /finom libatoll tejfölbe mártva/ tett rá és bekötötte. Azt mondták, hogy *meggyült a melle* és ez csillapitotta.

Mikor el akarták választani a gyereket, akkor már kevesebbet szoptatták és vagy az anya ment el, vagy a gyereket vitték el otthonról, hogy ne lássák egymást. Ez kb. két hétig tartott. Közben már elkezdték etetni a gyereket. Összerágtak, összecsócsáltak neki kenyerek, krumplit és ugy tették a szája-

ba. Főztek neki grizt, vagy kukoricakását. *Fodorka* /fodormenta/ meg favirágból /akácvirág/ készült teát itattak vele.

Napközben beletették az *állókába*. Ez akácfából készült, négy lába volt, középen egy kör alaku kivágással, amibe belefért a gyerek. Még egy kisebb lukat is vágtak rá, amibe egy kb. egy dl-es kék vas findzsát tettek, ebbe vizet, vagy teát öntöttek, a nyakában madzagon lógott a *dudli* és azt szopogatta a gyerek. A baba biztonságosan állt az állókában és a szülei nyugodtan dolgozhattak tőle.

A kisgyerekeket nagyon féltették, nehogy a boszorkányok *kicserélje*k és másikat tegyenek a helyére. Haragudott a boszorkány arra az anyára és kicserélte a gyereket. Hallották, hogy suhant valami, de mire meggyujtották a lámpát kiosont.

A *szemveréstől* is óvták a picit. Ha valaki olyan ment a házhoz, aki nem tetszett, gyanus volt, akkor nem mondták neki, hogy nem nézheti meg a gyereket, hanem annyit mondtak, hogy ne menjen be, mert alszik. Ha mégis bement, akkor letakarták a kisgyerek szemét. Volt aki meg is mondta: "Jánka nem engedem, hogy megnézd, nehogy megverjed szemmel!" Ha megsértődött az illető, akkor mondták neki: "Jánka, nem rosszbul mondom, nem tudhatod, hogy a szemed nem-e ártas? Mert nem tudja senki, hogy árt a szeme."

Ha mégis megverték szemmel, akkor nagyon beteg lett a gyerek és elhivták a tudós asszonyt. Tudós is volt, de boszorkánynak is tartották. Az asszony ólmot tüzön elolvasztott, belecsurgatta hideg vizbe és amilyen alakká változott, kutyává, macskává, akkor annak az alakjában rontották meg a gyereket. Elkezdtek gondolkodni, hogy ki járt ott és akit gyanusnak találtak, annak többet nem mutatták meg a gyereket. Szentelt vizzel, vagy kamillával, vagy kakukkfüvel mosdatták meg a babát, mert azt mondták, hogy a Jóisten fübe-fába teremtette az orvosságot. Még *meg is mérték a gyereket*, ha arra gyanakodtak, hogy valaki megrontotta. Ezt ugy csinálták, hogy a jobb könyökét a bal térdéhez érintették és forditva. Addig nyomkodták, mig a térd és a könyök össze nem ért.

Régen, ha a kisgyerek nem aludt rendesen, a szülei nem nagyon tudták, hogy mi baja. Orvoshoz nemigen vitték, részben mert nem volt rá pénzük, részben pedig a tudatlanság és a sok

babona miatt. *Álmatlan* gyereknek dudlit adtak. Egy darab rongyba csócsát tettek, ami megrágott kenyér volt cukorral. Nagyon sokan mákhajat főztek és azt is beletették a dudliba és igy elaludt a gyerek. Altatáskor énekeltek is neki:

Csicsij buja, csicsi
csija-buja-buja,
aludj el Mariska!

vagy: Tente baba tente,
apuka levente,
tente baba, tente!

Ha *hasmenése* volt a gyereknek, akkor aszalt almát főztek és annak a levit itatták vele, az megfogta.

Ha *nem volt széklete*, akkor aszalt szilvát főztek és annak a levét itatták vele. Mikor bilire ültették, mondták neki:

kakál a babája kutyának,
gyere ide kiskutyuska, edd meg hamar!

Mikor a gyerek köhögött, *szamárköhögésnek* nevezték, akkor sem hivtak orvost, hanem kimentek a *paskomra* /legelő/ szedtek *pemetét*, vagy *burgyangot*, ezeket megfőzték, ruhán átszürték és megitatták a gyerekkel. Valóban elmult a köhögésük. Ezt felnőttek cukor nélkül keserüen fogyasztották.

Ha *sebes*, *kiütéses* vagy *ótvaros* volt a gyerek feje vagy teste, akkor *lapuló levelet* tettek rá. Mikor levált az ótvar a fejükről, akkor hársfalevél, vagy akácvirág levével mosták.

Ha *kilis* /kelés/ volt a gyereken, akkor tejfölös pelyhet tettek rá, vagy elvitték a kuruzslő asszonyhoz, aki szappant faragott, összekeverte paradicsommal és zsirral és azt rakta a kilisre.

Fejfájós a gyermek akkor volt, ha az édesanyja két karácsony, tehát karácsony és vizkereszt között mosott.

Amelyik gyereknek a *szeme fájt*, azt *székvirág* /kamilla/ levével mosogatták, vagy imádságot mondtak rá:

Kiment a kisjézuska a szőlőbe,
Lehajtotta szent fejét és a szőlő vinege
Megszurta szentséges szent szemét.
Arra ment a boldogságos Szüzanya,
Kérdezi, mit sirsz, mit risz kisjézuskám?

Hogyne rinék, hogyne sirnék,
Mikor a szőlő vinege megszurta szentséges szememet,
Vér elboritotta, hályog megfogta, termés megfogta.
Ne sirj, ne rijj gyermekem Jézuskám,
Majd elmegyünk a Gecimárisi kertbe,
Onnét szakitunk három féle virágot;
Vérről vereset, hályogról fehéret.
Termésről termeset.
Egyiket az Atyaisten nevében,
Másikat Fiuében,
Harmadikat a Szentlélekben,
Igaz Isten igazitsd,
Bátor Isten bátoritsd,
Szabad Isten szabaditsd az egekben. Ámen.
Aki ezt a kis imádságot elvégzi este és
reggel, a szeme meggyógyul.

Kisgyerekek ruházata

A nagyobbacska kislányok, kisfiuk otthon, vagy nyáron *babaingben* jártak. Ez ugy nézett ki, mint a mai hálóing. Lábszár középig ért, elől egy darabon gombolódott és hosszu ujja volt.

A babaingen kivül *obonyt* is hordtak a kicsik. Az obonynak két tipusa létezett. Az egyik felül szük volt és az alja enyhén bővült. A másik tipus volt a buggyos obony. Ennek a felső része hasonlitott a női ráncoskához, elejét a vállvonaltól kb. a mellrészig mizlik diszitették. A felsőrészhez varrt szoknyát széles ráncokba szedték. A fiuknak, az obony alsó harmadára két sor fekete szalagot varrtak, a lányoknak pedig pirosat, vagy kéket.

Az obony fehér sifonból, vagy apró mintás zefirből, télire pedig flanérból /flanel/ készült. Ünnepre selyem sikosat viseltek. Elejére, az ujja végére és az aljára két sorban margitdiszt varrtak.

A kisfiuk nyáron kis piros sapkát hordtak, ami ugy nézett ki, mint a levente sapka. Télire elnyütt posztókabátból csináltak nekik füles sapkát. Télen a fiuk *kezesládbasban* jártak, de

a kislányok csak obonyban, vagy kisingben. Ha átvitték őket a szomszédba, akkor az anyák a hátukra vették, ráteritették a nagy kendőt és átszaladtak velük.

Ha nagyobbacska lett a lány, akkor kapott kis iijom kendőt, vagy mold kendőt, vagy varrott kendőt, amit a nagyobb testvére varrt. Amikor a lány elkezdte tanulni a fehér kendő varrását, akkor először ilyen kislányka kendőt varrt, mert inkább ezt rontsa el, ne a nagyot.

Mikor iskolába kezdtek járni, akkor kaptak a kisfiuk nadrágot, a kislányok szoknyát. A fiuk is, a lányok is egyaránt száras cipőt hordtak. Volt aki ugy örökölte a nagyobb testvérétől, de akinek tehetősebbek voltak a szülei, annak ujat vettek, vagy csináltattak. Jobbára csináltatták a cipőket, mert a cipész hitelbe is megcsinálta és amikor tudták kifizették. Vásárban azért nem vásároltak szivesen, mert ott azonnal kellett fizetni.

Kislányoknak divat volt a *sárga szanda* is. Az orra és a sarka zárt volt, a fejrészen két pánt huzódott, ami oldalt gombolódott. Aki szandát kapott, az nem kapott cipőt, igy télen is szandába járt, harisnyát huzott hozzá. Akinek több testvére volt, annak jobban volt cipője is, ruhája is, mert örökölte. Husvét előtt szombaton már mezitláb jártak a gyerekek.

Gyermekjátékok

A kisgyerekekkel a születésük pillanatától kezdve állandóan foglalkoztak. Beszéltek hozzá, tanitgatták. Mikor elkezdett ülni, mondták neki: Csücsü a babája, csücsü baba csücsü!

Csináltak járókát, aminek két kis kereke volt és egy fogója. Azt tologatta a gyerek és igy tanult meg állni és járni. Közben mondogatták neki: Jár a baba jár! Jár az Istenke babája jár!

Játszottak a kisgyerek kezével, *bezeréltek* neki. Kis köröket rajzoltak a tenyerébe és közben mondták:

Bezere-bezere. Mit főztél? Kápusztát.
Mit tettél bele? Husocskát.
Mig a pap a misét mondta,

A pap macskája a husocskát mind elvitte.
Hova szaladt vele? Ide-ide-ide!

Ekkor a gyerek hónalját megcsiklandozták.

Az ujjaival játszották az *eperfa játékot*. A mutató ujjnál elkezdték és sorba mindegyiket megfogták és ugy mondták: Eperfa lerázta, főszedte, hazavitte, ez a kis huncutka mind megette! Ekkor is a hónuk alá nyultak, amitől nagyon nevettek a kisbabák.

Ugyancsak a kisgyerek kezével játszották: Vágom, hasitom, könyökével könyökölöm, pacsitolom, oszt megcsókolom. Amikor azt mondták, hogy vágom, akkor hosszanti irányban huztak egy vonalat, a hasitomra keresztirányba, utána a könyöküket a kisgyerek könyökéhez érintették, majd pacsit adtak neki, végül megcsókolták a kezecskéjét.

Mikor már nagyobbacska lett a gyerek, akkor kérdezték, hol van az Istenke és fölfelé mutattak, hogy ott van, vagy kérdezték tőle, hogy hol van a kis eszed és ráütöttek egy kicsit a fejére. Legközelebb ha kérdezték, akkor már a gyerek is mutatta.

Csináltak neki *muzsikát* is. Fésüre tettek egy kis papirt és azt fujták. Megfogták a gyerek kezét és mondták neki, hogy tánci baba, tánci!

Hintáztatták a kisgyereket. A nagyapa ráült a kemence patkára, lábát lelógatta, ráültette a gyereket, megfogta a két kezét és kezdődött a hintázás, közben a nagyapa dudolgatta:

Hinta-palinta, tejbehányó haluska,
Üjj föl a gangára, hugyos pelenkára,
Én pénzem ára, én ülök rája,
Hinta-palinta .....

A siró gyereket igy csufolták: Birge bee, ha megdöglik nem legeee! Vagy azt is mondták, hogy rivó, picsogó! Kert alatt a kiscsikó! Ha továbbra is sirt a gyerek, akkor a szülők ujra rákezdték: Csontot, rongyot, rossz gyereket veszek! Megdengették a ládát, vagy az ablakot és tovább mondogatták: Gyüjjön be bácsi! Gyüjjön be, vigye el ezt a rossz gyereket! Tegye a puttonyba, dobja a saragjába, vigye, vigye, oszt le se tegye!

Télen a szobában játszották a *puttonyos játékot*. A nagyapa a hátára vette az unokáját és körbejárt vele a szobában. Mindenkihez odament és félig kajbálós hangon mondta: Puttonyt

vegyenek asszonyok, emberek! Itt van a puttony a hátamon! Eladó a puttony! Nézzétek meg, van-e mán nála tojás? Akihez odament, az megkotorászta egy kicsit a gyerek fenekét és mondta: Itt van! Van nála tojás! Megtaláltuk a tojást! Ezzel megnevettették a kisgyereket.

Téli estéken kukoricát morzsoltak a ház földjén. A gyerekek a lefejtett kukorica csutkájával játszottak. Feldarabolták apró kockákra, vagy a kisebb gyerekeknek megcsinálta a nagyapa, vagy a nagymama és egymásra raktak néhány darabot és abból lett az ól. Vékonyabb kukorica csutka hegyét letörték, beletették az ólba és ezek voltak a pusócskák /malacok/. Mindjárt meg is tanitották a gyerekeket a pusók etetésére, három-négy szem kukoricát bedobtak az ólba. Az öreganya elkezdett röfögni és a kisgyerek utána mondta: röf, röf. Nagyon-nagyon örült a kicsi, hogy ő már tud beszélni a pusóhoz.

A kisfiuk és a kislányok játékai sokban eltértek. A kislányok legjobban babázni szerettek. Édesanyjuk, vagy nagyobb testvérük csinált nekik rongybabát. Két darab pálcikát összekötött keresztalakban, ezzel kész volt a keze és a lába. Fejére rongydarabot tekert, a nyakánál megkötötte cérnával és már kész is volt a baba. A ruhája nagyon könnyen elkészült. Egy 15 cm-es ruhadarabon kinyirtak két lyukat és ráhuzták a baba kezére. Kis kecelét is csináltak, két madzagot varrtak rá és eléje kötötték a kis ruhának. Ha nagyobbacska volt a kislány, akkor kovásszal ragasztottak a babának kenderhajat és azt fésülgette.

Csutkababával is szépen eljátszogatott a kislány. Kukoricafosztáskor kiválasztottak egy gyöngébb kukoricát, amelyiknek haja is volt és azt is fésülgette. Tökbabát is csináltak neki. Levettek egy fiatal tököt a száráról, csutakját egyenesre vágták, hogy meg tudjon állni. A fejére zsebkendőt kötöttek. A fején két oldalt huztak egy-egy félkör alaku vonalat, ez volt a szeme. Az orrának szintén huztak egy vonalat, a szájának pedig kivágtak egy lukat, hogy a kislány szoptatni tudja a babáját.

A kisfiuknak tökszárból pipát készitettek. A tök száráról lehuzták a szőrös felületet, egyet kettévágtak, abból lett a pipa feje. Megtöltötték a tök levelével és azt szipogatta, mint a nagyapa. Nagyobbacska gyerekeknek faragtak fakardot, puskát lécből, szijat kötöttek rá és azzal masiroztak, vagy betyárosat játszottak.

Régen a gyerekeket már öt éves korukban munkára szoktatták. A kisebb testvérüket ringatták a bölcsőben, etetgették, itatgatták, dudolgattak neki, ugy dédelgették, mint a babájukat. Ahogyan nőttek a gyerekek, ugy tanulták a munkát, őrizték az állatokat a nagyobb testvérükkel. Kimentek a malomárokhoz vizibürökért, mert ettől a libák nagyon nőttek, vagy csorbókáért a rétre és közben játszottak, *bujócskáztak*. Körbeálltak és kiszámolták, hogy ki legyen a csősz, *a humó* /hunyó/:

Madársóska jaj de édes,
jaj, de savanyú,
inc, pinc, inc,
te vagy odakinn.

A humó tizig számolt, a többi addig elbujt a fák mögé, vagy a fübe hasalt. Mikor mindenki elbujt, kiabálták, hogy szabad. A csősz elkezdte keresni a bujókat, de nem találta meg őket. Akkor kiabálták neki:

Erre gyere kontyostyuk,
erre van a gyalogut,
fogjon meg a csősz,
nem fog meg a csősz!

Ezt ismételték és tapsoltak közben. Igy már volt akit sikerült elkapni és az lett a csősz.

A másik ilyen játék volt a *lipim-lopom a sóskát*. Itt is kiszámolták, hogy ki legyen a csősz:

Pad alatt, pad alatt van egy ház,
Abban lakik Mikulás,
süti-főzi a hurkát.
Kértem tőle darabkát,
Azt mondta, hogy pofont ád.
Ha pofont ád meghalok,
Kivisznek a bivalyok,
Répaföldbe temetnek,
Megesznek az egerek,
Inc, pinc, inc,
Te vagy odakinn!

Volt egy másik *kiszámoló* is:

Pesten jártam iskolába,
Térdig jártam a rózsába,
Láttam a Böskét,
Szedte a piszkét,
Egy, kettő, tizenkettő,
Tele lett a baboskendő,
Inc, pinc, inc,
Te vagy odakinn !

Akire jutott a kinn, az lett a humó. A többiek elkezdték:

Lipim-lopom a sóskát,
Lipim-lopom a sóskát,
Elaludt a csőszünk,
Lipim-lopom a sóskát,
Elaludt a csőszünk!

Közben szedték a sóskát és elbujtak. Ha nem találta meg őket a csősz, akkor kiabálták: Erre gyere kontyostyuk, erre van a gyalogut... Ha sikerült valakit megfognia a csősznek, akkor ő lett a humó.

Ugyancsak libaőrzés közben játszották a *dugós játékot*. Ha találtak egy élesebb kavicsdarabot, vagy kődarabot, akkor kiástak egy kis lukat a földben és eldugták a követ, ujra rátették a füvet, kezükkel eligazitották és mondták a pajtásuknak, hogy na keresd meg. Amig az egyik dugott, addig a másik humott. Keresgette, keresgette. Ha messzire ment, akkor kiabálták, hogy hideg, ha közelebb; langyos és ha odaért, akkor tüz! Ezt nem az mondta, aki elrejtette a kavicsot, hanem a többiek. Ha megtalálta, akkor ő lett a dugó és a másik a humó.

Nagyobbacska gyerekekkel játszották már a *Dombon törik a diót*. Megfogták a gyerek kezét, sétálgattak vele és közben énekelték:

Dombon törik a diót, a diót,
Alatta a mogyorót, rajta, vissza,
Tessék kérem megbecsülni
És a földre lecsücsülni, csücs!

Erre leguggoltak a földre.

Kisebbek és nagyobbak is énekelték a *Kiskacsa fürdik* kezdetü dalocskát:

Kiskacsa fürdik fekete tőba,
Anyjához készül Lengyelországba,
Aranyos a talpa, ezüstös a háta,
Fordulon ki, forduljon ki
Aranyos Margitka!

Kisebb gyerekek játszották a *Kilenc ökröt*. Lassan mentek és a vers ütemére tapsoltak:

Kilenc ökröt, kilenc ökröt
Hajtottam a vásárra,
Tizediket, tizediket a babám udvarára,
Kilenc ökör ára van a lajbi zsebembe,
Gyere kisangyalom kacsintsál a szemembe.

Nagyobbacska gyerekekkel játszották a *Szárazkórét*. Ketten egymással szembe álltak, vagy ültek és a mondóka ütemére egymás tenyerét összeverték.

Szárazkórét égettem,
Ugy elégett hogy.
Édes tejet forraltam,
Ugy elforrott hogy.
Pap kéri kezemet,
Ugy szégyellem hogy.
Legény mondja üljek mellé,
Ugy örülök hogy.

Kisebb fiuk, lányok játszották és a vers ütemére ugráltak, tapsoltak:

Katona bácsi hopp, hopp, hopp,
Adjon nekem cibakot,
Ha nem ad nekem cibakot,
Betöröm az ablakot.

Ekkor a kezükkel dörömböltek és ugy csináltak, mintha betörnék az ablakot.

Nagyobb gyerekek *hintázáskor* mondták:

Hinta-palinta,
tejbehányó haluska,
ülj föl a gangára,
hugyos pelenkára,
én pénzem ára,
én ülök rája,
Csonka Jancsi azt üzente,
rugd meg háromszor az ágast,
egy-kettő-három,
lefele barátom,
én pénzem ára,
én ülök rája.

Mikor azt mondták, hogy lefele barátom, akkor le kellett szállni a hintáról és a másik ült rá. *Hintázás közben* ezt is mondták:

Egy üveg alma, két üveg alma...
tiz üveg alma,
tiz, tiz, tiszta viz,
ha nem tiszta vidd vissza,
majd megissza a cica!

Mikor esett az eső, a gyerekek ezt mondogatták:

Esik az eső, ázik a mező,
haragszik a katona,
mert megázik a lova.
Ne haragudj katona,
majd kisüt a napocska,
oszt megszárad a lovacska!

Meg ezt is mondták:

Süss föl nap, Szent György nap,
kertek alatt a kisbárány majd meg fagy!

Eső után, ha csigát láttak az uton, igy hivogatták ki a házából:

Csiga, biga gyere ki,
Ég a házad ide ki,
Kapsz tejet, vajat,
Hónapra is marad!

Tavasszal, ha gólyát láttak, akkor kiabálták:

Gólya, gólya vaslapát,
Hozzál nekünk kisbabát!

Háromszor elismételték, abban a reményben, hogy akkor biztosan hoz majd kisbabát.

Ha fecskét láttak, így kiabáltak:

Fecskét látok, fecskét látok,
Szeplőt hányok, szeplőt hányok,
Phü, phü, phü!

Ekkor elkezdtek köpködni.

Libaőrzés közben kérdezgették a gyerekek:

- Mit ettél máma?
- Turós tésztát /vagy sajtocskát/
- Mit ittál rá?
- Édes tejet!
- Nézz az égre!
- Oda fölnézek, mert ott a Jóisten van.
- Nézz a földre!
- Oda nem nézek, mert ott az ördögök vannak,
  Kavarják a kását,
  Oszt a pofámba vágják!

Mikor mentek az utcán a gyerekek, akkor mondták ezt a mondókát, nem kellett közben semmit sem csinálni:

Elmegyek én Vácra,
Vasat viszek zsákba,
Vasat adom kovácsnak,
Kovács nekem patkót ád,
Patkót adom lovamnak,
Lovam nekem ganajt ád,
Ganajt adom fődemnek,
Fődem nekem buzát ád,
Buzát adom mónárnak,
Mónár nekem lisztet ád,
Lisztet adom péknek,
Pék nekem cipőt ád.

Cipót adom kódusnak,
Kudus nekem botot ád,
Oszt ugy megütöm a kutyát,
Végig fossa az inát.

Eső után folyások keletkeztek az utcán, akkor kimentek a gyerekek és csináltak *Kelj ki pipiskét*. Sárból kerek formát készitettek, kezükkel formálták és közben mondták: kelj ki, kelj ki kis pipiske! Ha nem sikerült szépre, akkor igy szóltak: ke ki, ke ki kis pipiske! Ha nem kelsz ki, fődhő váglak! és akkor mérgesen a földhöz csapták.

Nagyon szerettek a gyerekek *labdázni*. Ezeket a játékokat ketten is, de többen is játszhatták. Ilyen volt pl., amikor az egyik dobta, a másiknak el kellett kapnia a labdát. Előtte kisorsolták, hogy ki lesz a dobó és ki a kapó. Kiválasztottak egy fát, az volt a méta /cél/. Aki futva hamarabb odaért, az nyert. A nyerő játékos, vagy játékosok dobták a labdát, a többieknek meg el kellett kapni.

Aki kapja, az marja. Ezt többen játszották, fiuk, lányok együtt. A lányok tartották a keceléjüket, a fiuk a sapkájukat, de kézzel is el lehetett kapni a labdát. Fából csináltak ütőt, aminek az egyik vége szélesebb volt és azzal ütötték a teniszlabdát, vagy a gumilabdát. Akinek sikerült elkapni a labdát, az nyert és ilyenkor cseréltek, ő üthette a labdát.

Falhoz is ütögették a labdát. Számolták; 10, 20, 30, stb. és annyi pontot kaptak, ahányszor sikerült elkapni a labdát.

Ezt a labdajátékot ketten játszották. Az egyik dobta, a másik kapta. Megkapta a labdát egy tapsért, két tapsért, három tapsért, fél kézzel, másik fél kézzel, utána jobb kézzel viszszaütötte, majd bal kézzel, utána megfordult és ugy ütötte vissza előbb fél kézzel, aztán kettővel. Végül egyet dobott és ezzel kész volt. Ha mindent megcsinált, akkor kapott egy "házat" és cseréltek.

Voltak különböző *ügyességi játékok*. Ilyen volt pl. a *kangyikálás*. Rajzoltak a földre egy házat. Háznak mondták, de tulajdonképpen kereszt alakban megrajzolt kockák voltak. Lapos követ dobtak az első házba és végigugrálták a kockákat fél lábbal. Akinek sikerült, az kapott egy házat. Utána a má-

sik kockába dobta a követ, majd sorba mindegyikbe. Azokon a házakon, amelyeket megnyert, azokon csak végigsétált.

A peckezésben résztvevő gyerekek két csoportra oszlottak, egyik volt az ütő, a másik a kapó. Ezt kiszámolták előtte. A gyerekek egymás után megfogták az egyik kezükkel a pecekverőt és aki legutoljára maradt, az lett az ütő. A játékhoz kellett egy fa ütő és egy fa pecek, aminek mindkét vége hegyes volt. Csináltak a földben egy kast, pecekverővel kimélyitették a földet és ebbe állitották bele a pecket. A pecket a pecekverővel ellőtték. A másik csoport igyekezett elkapni a pecket vagy a keceléjükkel, vagy a sapkájukkal. Ha sikerült elkapni, akkor helyet cseréltek. Amennyiben nem tudták megszerezni a pecket, az előbbi ütő játékos ráfektette a kasra a pecekverőt és a pecket hozzádobta. Ha a pecekverő nem dőlt el, akkor háromszor elüthette a pecket a verővel. Utána megsaccolta, hogy milyen messzire szállt a pecek. Mondta, hogy pl. 5, akkor a pecekverővel lemérték a távolságot és ha eltalálta, akkor továbbra is ő ütött. Ha nem, akkor helyet cseréltek. Akkor is kiesett az ütő játékos, ha már az elején eltalálta a pecekkel a pecekverőt, vagy ha sután ütött rá a pecekre.

A perézést öt golyóval játszották. Üzletben vásároltak golyókat, vagy akinek nem futotta, az rosszabb téglát összetört öt darabra. Az öt golyót földobták a levegőbe, de ugy hogy ne érjenek össze, mert különben az a játékos már ki is esett. Akinek sikerült szétdobnia a golyókat, az fölvett egyet, földobta és közben felkapott a földről még egy golyót. Utána egyet földobott és kettőt kapott fel. Igy szedte fel az összeset. A többiek közben kiabáltak, hogy a dobó belesüljön. Ilyeneket pl.: Bozsena, bozsena vas kereszt, ha eltörik az se lesz! Fönt Jóska, süljön beléd a sóska! Mikor a harmadik golyót vette fel: Hármas, ki ne mászhass! Az utolsónál pedig ezt: Topa vagyok, el ne hagyd, az utolsót fő ne kapd! Mikor az összes golyót fölszedte, akkor mind az ötöt földobta egyszerre és a keze fején kellett elkapnia. Egy kicsit visszahajtották az ujjaikat, hogy megálljon rajta a golyó. Ahány golyót sikerült elkapnia, annyi pontot kapott. Ha nagyobbak játszották, akkor egy golyó 10 pontot ért, kettő 20-at, stb. A kisebbek csak egyesével számoltak.

Fiuk, lányok egyaránt szerették a *csigázást*. Volt egy fa csiga, amelynek egyik vége hegyes volt. Szélesebb felén egy, vagy két mélyedés volt körben, amire rátekerték az ostort. Kirántották az ostort és azzal ütötték tovább a csigát, ami sergett végig az utcán. Szines papirokat is tettek a tetejére, meg szines ceruzával is kiszinezték, hogy szebb legyen.

A csülközést kizárólag fiuk játszották, mégpedig négyen, vagy hatan. A játékban résztvevő gyerekek egy képzeletbeli téglalap négy sarkán álltak fel. Az egyik sarokban állt a dobó, vele szemben kb. 30 m-re felállitottak egy darab fát, vagy fa bábut, ez volt a csülök és itt is állt egy gyerek. A másik két sarokban egy-egy, vagy kettő-kettő fiu állt. Itt huztak egy-egy vonalat, ez volt a méta. A dobó játékos elhajitott egy botot, amivel el kellett találnia a csülköt. Amennyiben sikerült eldöntenie, akkor elszaladt a felső métához. A két métánál álló gyerekek futva helyet cseréltek. Ha sikerült addig helyet cserélniük és háromszor a földre ütniük, mig a csülköt föl nem állitotta az az egy játékos, akkor ők nyertek és helyet cseréltek.

A gombozást is csak fiuk játszották. Egy gömbölyü kanálban ólmot olvasztottak, ami egy kicsit sarkos lett. Leraktak egy-egy gombot a földre és az ólomdarabot oda dobták. Ha egy araszra megközelitette a golyó a gombot, akkor a dobó játékos elnyerte a gombot a másiktól. Amennyiben egészen megközelitette a golyó a gombot és a hüvelyk ujjukkal le tudták mérni, amit ugy mondtak, hogy pipi, akkor duplán kellett fizetni.

Nagyobb, jobbára ismétlő iskolás fiuk játszottak nyillal és bodza puskával. *A nyilat* vékony, hajlékony vesszőből csinálták, két végét dróttal összekötötték. A nyilvesszőt nádból készitették, végébe bodzafa darabot, vagy szöget tettek, amivel még varjura is lőttek.

A bodzafa puska közepe lukas volt, amibe a puska testénél valamivel rövidebb, akácfából készült dugattyut tettek. A golyó megvizezett és összetekert kenderből volt. Ezt belenyomták a puskába ugy, hogy a vége egy kicsit kilógott. Akkor beletettek egy másik golyót és a dugattyuval kinyomták, mire a golyó messzire elröpült.

Csuzlival verebet lőttek. Egy ágas fára gumivel felkötöttek egy bőrdarabot és kavicsot lőttek ki vele.

Fiuk, lányok vegyesen játszhatták az *Adjatok egy hordó bort*. Két oszlopban, egymással szemben felsorakoztak a játékosok. A két sor közepén álló két játékos felelgetett egymásnak.

- Adjatok egy hordó bort!
- Hordó borunk most virágzik, piros almánk most bimbózik.
- Adjatok egy szép leányt, kinek neve Urbán Mari!

Vigyázz, szakitok!

Akkor a kérdező megpróbálta átszakitani a másik sort. Ha sikerült neki, akkor átvitte a megnevezett lányt a saját sorába, ha nem sikerült, akkor ő is ott maradt.

A körjátékok közül szivesen játszották a *Járom az urbánomot*. Teljes kört alkottak, az egyik gyerek a körön kivül volt, a másik belül. A kör lassan mocorgott.

Elkezdte a kinti: Járom az urbánom, járom,
Csak egyedül magam, járom,
Szeretem szivem személyét,
Akit szeretsz emberségét,
Cuki te!

Ekkor hátbavágott egyvalakit.

Belső megszólalt: Mit kerülöd, mit fordulod
Az én házam táját?

Kivülről: Azt kerülöm, azt fordulom,
Megszerettem Örzsi lányát!

Belülről: Örzsi lányom nem adhatom
Kocsi hintó nélkül,
Abba pedig hat ló legyen
Mind a hat lón csengő legyen!

Kivülről: Meg lesz!

Mind: Már mi ezzel elmehetünk,
Soha vissza nem jöhetünk,
Most viszik, most viszik
Uborkáné lányát,
Biborba, bársonyba,
Sikos bugyogóba.

Ekkor a körön kivül álló és az a gyerek, akire ráütött elkezdtek sétálni erre a dallamra. Háromszor elismételték ezt a játékot. A körön kivül és belül álló ugyanaz maradt, csak a külső mindig másik lányra ütött rá.

Termett a meggyfa. A kört alkotó gyerekek kinyujtották a karjukat és ugy fogták meg egymás kezét. Egy gyerek a körön kivül volt, a másik pedig belül.

Énekelték: Termett a meggyfa,
Nagy az árnyéka,
Alatta vagyon
Barna menyecske,
Akit szeretsz, kapd be!

Ekkor a kivül álló rávágott valamelyik lány hátára, mire az bement a kör közepére és elkezdtek pörögni, miközben a többiek énekelték:

Ezt szeretem, ezt kedvelem,
Ez az én édes kedvesem,
Hogy vigadjunk, hogy vigadjunk
Mind a tizenketten.
Zöld asztalon ég a gyertya,
Barna kislány tapingatja,
Hol eloltja, hogy meggyujtja,
Csak a szivem szomoritja,
Oltsd ki már szép leány.

Mikor befejeződött az ének, akkor a két belső kiállt és másik kislány állt be. Háromszor ismételték el a játékot.

A Csillag Boris kezdetü játéknál is egy valaki bent állt a kör közepén. Az ének dallamára lassan mocorogtak körbe.[32]

Csillag Boris tudom a nevedet,
Érted vágyok halálos beteges,
Vesd rám rózsám fekete szemedet,
Hagy tudjam meg, hogy szeretsz engemet.
Fekete konkó tiszta buza,
Majd nyilik már az ibolya,
Az ibolyát akkor szedik,
Mikor reggel harmatozik,
Lányok mennek a toronyba,
Arany koszoruba,

Arra mennek a legények
Sárga sarkantyuba.
János ur, János ur a kis keservesbe,
A dunai vesbe,
Három kakas szanaszét,
Akit szeretsz kapd el.
Ezt szeretem, ezt kedvelem,
Adjon Isten esztet nekem,
Hogy vigadjunk, hogy vigadjunk
Mind a tizenketten.
Zöld asztalon ég a gyertya,
Barna kislány tapingatja,
Hol meggyujtja, hol eloltja,
Csak a szivem szomoritja,
Oltsd ki már, szép leány.

Ekkor a kör közepén álló kiment és másik állt be helyette.

Elvesztettem zsebkendőmet. Itt is körbe álltak a gyerekek és egy kislány állt a kör közepére és ha volt fiu köztük, akkor ő állt a körön kivül, de lány is állhatott kivül. A külső ment körbe, a belső az ének dallamára sergett.

Énekelték:

Elvesztettem zsebkendőmet,
Szidott anyám érte,
Megtaláltam szeretőmet,
Csókot kivánt érte.
Szabad péntek, szabad szombat,
Szabad szappanozni,
Szabad nékem ezt a legényt
Kétszer megcsókolni.

Akkor a fiu bement a kör közepére és megcsókolták egymást, majd elkezdtek nénekelni és közben táncoltak; kettőt jobbra, kettőt balra.

Zöld fü, zöld ág a talpam alatt,
Aki a legszebb tőlem csókot kap.

Ekkor ismét megcsókolták egymást.

Pipám, pipám. Ennél a játéknál is, ha volt fiu, ő állt a körön kivül, belül pedig egy kislány. Énekelték:

Pipám, pipám, pántlikám,
Pipám, pipám, pántlikám.

Külső mondta a belsőnek: Adjál a pipámba parazsat!
Belső válaszolt: Nem adhatok, most vitte el a cigányasszony.
Utána ujrakezdték a játékot, hogy mindenki legyen kivül is és belül is.

Kis Komárom. A kör közepére beállt két kislány és a dal ritmusára ringatták magukat.

Kis Komárom, nagy Komárom,
Jaj de szép lány ez a három,
Elszeretném az egyiket,
Három közül a szebbiket.

Mikor azt énekelték, hogy elszeretném, akkor a kör közepén állók elkezdtek *seregni* /forogni/.

Beültettem kiskertemet. Körbeálltak a gyerekek, egy kislány állt belül, egy pedig kivül. A belső énekelte:

Beültettem kiskertemet a tavasszal,
Rózsa, szegfü, liliom és rezedával,
Ki is nyiltak egyenként,
El szeretném adni mind,
De most mindjárt,
De most mindjárt.

Kinti feleli:

Én megveszem virágodat, ha eladod,
Ha az árát, ha az árát nem sokallod,
Versenyfutás az ára,
Fussunk, fussunk utána.
De most mindjárt,
De most mindjárt.

Ekkor a belső kijött a körből és körbefutották a kört vagy kétszer.

Tüzet vissek. A körön kivül álló kislány kezében zsebkendő volt és sétálgatott körbe-körbe, közben énekelte:

Tüzet viszek ne lássátok,
Tüzet viszek ne lássátok,
Ha látjátok se mondjátok,
Tüz!

Ekkor valakinek észrevétlenül beletette a zsebkendőt a kezébe és akkor az ment ki, ő pedig beállt a helyére. A kört alkotó gyerekek ugy álltak fel, hogy a kezüket hátul összefogták.

Biró udvara. Majdnem teljes kört alkottak a játékban résztvevők, csak egy kis kaput hagytak ki. Kivül állt a legény, belül a lány. Énekelték:

A kissoron a biró udvarában,
Leesett a kalapom a sárba.
Leesett a kalampom a sárba.

Erre a fiu észrevétlenül lelökte a kalapját és énekelte:

Gyere rózsám, vedd föl a kalapom,
Még az ősszel te leszel a párom,
Még az ősszel te leszel a párom.

Ekkor a lány fölvette a kalapot és a fiu fejére tette, ezután ő énekelte:

A kissoron a biró udvarába,
Leesett a zsebkendőm a sárba,
Leesett a zsebkendőm a sárba,
Gyere rózsám vedd föl a zsebkendőmet,
Még az ősszel felkereshetsz engem,
Még az ősszel felkereshetsz engem.

Akkor odament a legény, fölvette a zsebkendőt, átadta a lánynak és megcsókolták egymást.

Gunárom, gunárom. A gyerekek egymás kezét megfogva ugráltak, elől ment a gunár, aki lehetőség szerint fiu volt.

Elvesztettem gunárom, gunárom,
Én azt keresni járom, ni járom,
Merre van a kis csupor, nagy csupor,
Amibe a jó meleg bor belefoly.

Ekkor kört alkottak és ugy énekelték tovább:

Otthon vannak a mi ludaink, ludaink,
Három fehér, három fekete, fekete,

Gunár, gunár liba gunár,
Gunár az eleje,
Szabad a levele,
Kinek nincsen párja,
Az lesz a gunárja.

Erre szétszaladtak és mindenki igyekezett párt találni magának. Aki pár nélkül maradt, az lett a gunár. Ha fiu maradt ki, annak kiabálták, hogy István a gunár! A lánynak csak azt mondták, hogy te vagy a gunár!

Kácsdomi kács. Ezzel az egész falut bejárták. A tanácsházánál elkezdték és a Nagy soron fölmentek a temetőig, akkor a kertek alatt a Kis soron le az Ördög közihöz. Párosan felálltak egymás háta mögött, az első pár hidat csinált és a többi átbujt alatta. Miközben énekeltek lassan mozogtak előre.

Kácsdomi kács,
Zsámboki szokás,
Légyen pásztor jó vitéz,
Hidon megyünk által,
Mig a libát kihajtottam,
Tiz pár csizmát elszaggattam,
Kácsdomi kács,
Zsámboki szokás.
Légyen pásztor jó vitéz,
Hidon megyünk által.
Azt üzente az uj asszony,
Hogy mi nékünk hidat adjon,
Kácsdomi kács ....

Mikor azt énekelték, hogy azt üzente az uj asszony, akkor innen a vers végéig tapsoltak.

A *kanyaritós* játékot bőjti időben sokszor játszották a nagyobb gyerekek, de kisebbek is beálltak a sorba. Megfogták egymás kezét, a legerősebb ment elől és elkiáltotta: Kanyariitom! Hosszan kigyóztak végig az utcán, az Ördön közin. Az utolja sokszor potyogott. Kiabálták: Cikkalila melyik szemed fáj? Viszszaszóltak: Mind a kettő egyaránt! Cikkalila!

Igy telt el a gyerekkor sok játékkal és miközben már elkezdték a gyerekeket munkára szoktatni, azért mindig bőségesen maradt idő a játékos szórakozásra.

Házasság, lakodalom

Ismerkedés

Mikor nálunk a lány betöltötte a tizennegyedik évét, vagyis kimaradt az iskolából, már nagylánynak számitott. Bizony már észrevették a legények. Különösen azt a lányt, akire sok borozda várt, vagyis a szüleinek sok földje volt. Amelyik lánynak nem volt földje és még szép sem volt, annak nem nagyon udvaroltak.

Mikor a lányok 16-18 évesek voltak, akkor vasárnap délelőtt a templomban a Mária oltár előtt térdeltek és igy imádkoztak Urfelmutatás alatt: Adj Uram Isten szép szeretőt, jót is meg gazdagot is! és az ujjával szép lassan verte a mellét. Mikor már a 20-at meghaladta, akkor pedig igy imádkozott: Adj Uram Isten akármilyet, csak legyen. Ekkor már nagyon gyorsan verte a nagy ujjával a mellét. Nagyon sok öreglánynak maradt. 22-25 éves lány már öreglánynak számitott. A legénynek mindegy volt, hogy mikor nősül. Ha 33 éves volt a legény, akkor is kapott 16 éves lányt. Azóta nincs öreglány, hogy más faluból is nősülhet a legény, vagy más faluba is mehet a lány. A felszabadulás előtt ilyen alig akadt. Ha mégis megtörtént, hogy más faluból házasodott, akkor esküvőkor szalmakötéllel kötötték el az utat a lakodalmas menet előtt.

A jövendő házasságot az asszonyok, vagy a rokonok előre eldöntötték, mindig a szülők választottak. Ritka volt, hogy valaki ellenszegült. Aztán leélték az életüket egymás mellett. Itt a faluban egyetlen egy volt, aki elvált, de öregségükre azok is összekerültek ismét.

A fiataloknak igen sok alkalom és hely kinálkozott az ismerkedésre, de ez régen mégis nehezen ment, mert állandóan a szülők és a falu szeme előtt voltak. Az ismerkedés már az iskolában elkezdődött. Utána a kisebb gyerekek kijártak a paskomra libát őrizni, az idősebbek a szőlőbe, mikor ért a cseresznye, a meggy, vagy a szőlő. A dinnyeföldekre is eljártak

vasárnap délutánonként őrizni a dinnyét. Ide a legények is kimehettek.

Vasárnap délutánonként a lányok sétáltak a faluban; az iskola, a templom és a szövetkezeti kocsma között. Ha jöttek a csendőrök, akkor a lányok mindenfele menekültek, mert nem türték őket, nem engedték a sétát. A legények a kocsmában üldögéltek, sokszor csak tiz fillérrel és szürületkor jöttek csak ki. Volt olyan lány, aki kivárta a legényeket a kocsmánál. Nem mentek ők be, csak arra sétálgattak. Ez azonban nagyon ritka volt és az ilyenre aztán ujjal mutogattak.

Este harangszóra otthon kellett lenni a fiataloknak. Ilyenkor előfordult, hogy a legények követték a lányokat és volt, aki hazakisérte a lányt és a kiskapuban beszélgettek egy kicsit. Ha a lány szülei észrevették őket, akkor kiszóltak: Nem kiskapuzunk, begyünni! Mivel sokszor tartottak a szülőktől, ezért vagy megálltak már a saroknál, vagy egy másik ház ablaka alatt.

A lányok vasárnap délután a falut is kerülték. Ebéd után, litánia előtt, litánia után ketten-hárman összefogódzkodtak, megfogták egymás kisujját és halkan énekelgetve sétálgattak. Olyankor kint ültek az öregasszonyok is az utcán, meg a legények is kiálltak és akkor az asszonyok eldöntötték, hogy ez jó volna menynek, ez fáin lány, amaz nem kellene.

Bőjtben az Ördög közibe jártak a fiatalok. Ott volt az Ördögnek a kocsmája, ott jó homokos rész volt és oda mentek játszani és sétálni. A 30-as évek vége felé már levente otthon is volt, ahova eljárhattak a fiatalok. Előadásokat, bálokat tartottak ott.

Kukoricafosztáskor is megismerkedhettek a fiatalok, meg kendermorzsoláskor, vagy a fonóban.

A fonó bucsu után kezdődött. A faluban nov. 19-én van a bucsu és utána következő vasárnaptól kezdtek fonóba járni. Volt olyan szegényebb asszony, aki kiadta a házát egy pár fillérért, vagy vittek neki egy pár cső kukoricát, vagy egy kis élelmet. A fonót be kellett jelenteni a községházán.

Fonóba asszonyok is mehettek. Kipakoltak a szobából, csak a padokat, lócákat hagyták bent és körülülték a kemencét. A legények az ablakon lesekedtek befele. Amelyik jobb érzésü asszony volt, az egy kicsit félrehuzta a firhangot az ablakon.

Aztán addig-addig kérlelték a lányok az asszonyt, mig beengedte a legényeket. Azt az örömet, ami odbent volt!

A fonóban fontak, vagy zsebkendőket, fehér varrott kendőket varrtak a lányok. Két orsóval le kellett fonni, mert otthon a lány anyja megkérdezte, hogy mit csináltak ott, ha nem volt kész ez a mennyiség. "Mit bomoltatok ott, mit legényeskedtetek? Többet nem mehetsz el!" Ezért nagyon siettek a lányok lefonni a két orsót, mert akkor övék lett a világ.

A lányok mikor fontak elejtették az orsót. Véletlenül is, meg volt amikor el is akarták ejteni. A legény megtalálta és csak ugy adta vissza, ha a lány megcsókolta. Volt olyan lány, aki nem merte megtenni, mert félt az anyjától.

Mikor a lányok elvégezték az előirt munkát, akkor kártyáztak még egy kicsit, vagy énekeltek, előfordult, hogy még táncoltak is, ha megengedte nekik az asszony. Aztán innen is hazakisérték a legények a lányokat.

A fonóba nem mehetett be minden legény, csak ha az asszonynak, akinél a fonót tartották volt fia, annak a barátait engedték be.

Ugyancsak nem mehetett be mindenki az *ivóba* sem. A legénybirók kiváltottak egy házat és oda csak azt engedték be, akiket ők meghivtak. A legények pénzzel, vagy terménnyel fizettek a legénybiróknak és a lányokat is ők fizették be.

Az asszonyok is elmentek oda, vittek egy kis ennivalót és beadták. Ott álltak az ajtónál, leselkedtek és tolakodtak befele. Mindig csak egy kicsit beljebb, csak egy kicsit beljebb, oszt a legények vagy megtürték őket, vagy nem. Ott aztán táncolhattak, danolhattak a fiatalok.

Kisivót is tartottak, ahova 12 éves korig járhattak a gyerekek. Oda elmentek a szülők is. Ott is volt citera. Dudás Ferkó bácsi volt a *tilidudás* /bőrdudás/, de azt ő maga készitette. Tudott citerázni, harmonikázni, tárogatózni. A gyerekek, mikor már kezdett sötétedni, hazamentek, mert hét órára otthon kellett lenniük.

Az ivókat télen tartották, kétszer ha volt egy télen.

Bálakat a kocsmákban rendezték, a Straussnál, a Vilmusnál, később a Deák Sándornál. Minden hónapban rendeztek egyet-kettőt, de ha a legények közül valaki összekapott, akkor előfor-

dult, hogy három hónapig sem volt bál, ezért nagyon kellett vigyázni, hogy ne veszekedjenek a legények.

Mikor mulatság volt, egy lány se mehetett be a kocsmába. Az udvaron, az ajtónál, vagy az ablaknál álltak kétsorjában. Ott tolakodtak, hogy jobban lássák őket a legények. Mikor bement a legény a kocsmába, akkor intett annak a lánynak, akinek udvarolt. Ha ezt nem csinálták, akkor a legények lestek kifele, a lányok meg be és akkor kiszóltak, hogy Panna gyere be táncolni! Terka, Örzsi, Mári gyertek be táncolni! Ugy a legénybarátok megbeszélték, hogy kit hivnak be. Volt mikor csak intettek a legények és ha két lány állt egymás mellett és nem tudták, hogy ez melyiküknek szólt, akkor az egyik mutatta, hogy én? Ha a legény nemet intett, akkor a másik lány kérdezte meg és ha a legény bólintott, akkor ment csak be.

Ilyenkor az asszonyok is ott lesekedtek az ablakok alatt, kisszékekre, kövekre álltak, hogy jobban lássanak. Ez nagyon fontos volt, mert ők rendezték az egész házasságot.

Igencsak előfordult, hogy a legények összeveszekedtek a lányon, vagy a legény megharagudott a lányra, mert nem akart vele szóba állni. Behivta a legény a lányt. Táncolni mindenkivel el kellett menni. Adott pénzt a cigányoknak, hogy ezt a nótát játsszák és akkor kimuzsikáltatta a lányt, mikor az ajtóhoz ért, kipenderitette "mindenki szégyenére". De olyan is volt, hogy a lánynak volt szeretője és ha az észrevette, akkor penderités közben elkapta a lány derekát és ő táncolt vele tovább. Igy a lány megmenekedett és a legány maradt szégyenben. Utána aztán volt hogy összeverekedtek a legények, sokszor egész életre szóló harag lett belőle.

Háromnapokkor /farsang utolsó három napja/ is volt mulatság. Már délelőtt elkezdődött a tánc, délben hazamentek ebédelni és létánia után visszamentek a bálba. Este hét órakor mindenki hazament vacsorázni. Ha a lánynak volt szeretője, vagy tetszett a legénynek a lány, akkor hazakisérte. Ilyenkor a legény bemehetett és őt is megkinálták vacsorával, különösen ha a lány szüleinek is tetszett a fiu. Háromnapokkor fánkot, vagy herőkét, vagy patkót sütöttek.

A legény előre megkérdezte a lánytól, hogy visszamegy-e a bálba, vacsora után pedig a szülőktől kérte el a lányt és ha

beleegyeztek, akkor együtt visszamentek és éjfélig mulattak.

Kedden csak 11 óráig tartott a bál. Akkor azok a lányok, akik egész farsang idején táncoltak, egy nagy kört alkottak és kiabálták:

Elmult farsang el, el, el,
Kinek használt, kinek nem,
Nekem használt, neked nem,
Én táncoltam, te meg nem!

Ekkor rámutogattak azokra a lányokra, akik háromnapokkor nem táncoltak, csak az ajtó mellett álltak. Ekkor azok beszaladtak pár lépésre és azt válaszolták vissza: Bőt fogadó szerdára, bomojjatok rakásra, ha, ha, ha!
Egy nagyot nevettek és ott hagyták őket.

Háromnapok után kezdődött a bőjt. Akkor a zsámboki lányok elmentek Pestre a kertészekhez dolgozni, hogy husvétra tudjanak venni piros posztó szoknyát, lyukacsos kacót, csikorgós cipőt, derekukra szalagot, hajukba pántlikát. Az szégyen volt, ha valakinek husvétra nem volt szép és uj ruhája. Volt aki a nővére posztó, vagy delin szoknyáját forditotta ki, ujra varrta, hogy ugy nézzen ki, mintha uj lenne.

A lányok és a legények igyekeztek megtudni, hogy milyen nevü lesz a jövendőbelijük. Luca nap előtt a lánybarátnők férfi neveket irtak cédulákra. Luca napján egyiküknél összegyültek és mindegyik lány kihuzott egy cédulát. Amilyen név szerepelt a cédulán, olyan nevü lesz majd a férje.

Karácsony este a legények és a lányok a lányos háznál kártyáztak. Ilyenkor "Ki szeretit" játszottak. Lecsapták a kártyát és kérdezték: Ki szereti a kis Pannát? Rávágta az egyik legény, hogy én e! Ki vezeti haza? En e! Ki hál vele? Én e, mondta a legény. Hát a fenét! Még én se, nemhogy te, kiabálta az a legény, aki nem mehetett be és csak az ablakon keresztül lesekedett be.

Karácsonykor, amikor az éjféli misére mentek a legények, hurkapecket tettek a zsebükbe és mikor a szenteltviztartóhoz értek, a legény óvatosan megbökte azt a lányt, aki tetszett neki. Ezt ugy kellett megcsinálni, hogy a lány ne vegye észre. Ha nem is az a lány, de olyan nevü lesz a felesége. Éjféli mise után, mikor ment hazafelé a legény, amilyen nevü lánnyal ta-

lálkozott utközben, olyan nevő lány lesz a jövendőbelije.

Szilveszter este, ha nem volt a faluban mulatság, vagy a fiataloknak nem volt rá pénzük, akkor ismét összegyültek valamelyik lányos háznál kártyázni. Éjfélig maradhattak ott. Mikor a lányok mentek haza, amilyen nevü legénnyel, vagy emberrel találkoztak, olyan nevü lesz a férjük.

Azt is mondták, hogy ahányat ellett a disznó, annyi év mulva megy férjhez a lány.

Régen mindent elkövettek, hogy férjhez adják a lányt. Idősebbek mesélték, hogy elhivták a legényt valamilyen ürüggyel a lányos házhoz és sütöttek szilvalekváros patkót. Akkor a lány havi bajából és apróra összevágott szőréből tettek bele a sütéménybe és azt megetették a legénnyel. Azt is megcsinálták, hogy Tóalmásról hoztak jó piros bort és abba is tettek ilyet. A legény jóizüen megette, vagy megitta és el is vette a lányt. Néhányan erre azt mondták, hogy azért vette el a lányt, mert szegény volt a legény és akkor ott jóllakott és azt hitte, hogy ez mindig igy lesz és nem azért, mert megetették.

Voltak olyan lányos házak, ahova idegen legényeket is beengedtek, többet megengedtek nekik, mint máshol. Herbekháznak mondták az ilyet. A mai értelemben véve semmi rosszat nem csináltak a legények, több tréfát is elkövethettek, bekiabáltak az ablakon, vagy leemelték a kiskaput, a háziak megkinálták őket borral, ennivalóval, abban a reményben, hogy majd jobban elveszik a lányt. Ilyen azonban kevés akadt a faluban.

Volt, aki a lány haját, vagy a pendölmadzagot vágta össze apróra és azt sütötte bele a patkóba. Azt még ma is mondják, mikor kinálnak valakit, hogy "nem köll, me hátha belesütötted a pendölmadzagodat."

Sokszor meg az ellenkezőjét akarták elérni, megpróbálták szétválasztani a fiatalokat. Egyszer egy legény otthagyott egy lányt, mert mást szemeltek ki a szülei. A cserbenhagyott lány szülei kuruzsló asszonyhoz fordultak segitségért. A kuruzsló babot hozatott velük, azt parázson megfüstölte és ráolvasott valamit. Napfelkelte előtt kiszórták a füstölt babot a keresztutra, mert tudták, hogy a legénynek arra kell mennie és igy meg tudják majd rontani és nem veszi el azt a lányt, hanem visszamegy az első szeretőjéhez. Megcsinálta ezt a kuruzsló

asszony, jól megfizettette velük, de csak nem tudta szétszedni őket. A legény mégis azt a másik lányt vette el.

Olyat is meséltek, hogy egy lány ugy állt bosszut azon a legényen, aki nem vette el őt, hogy amikor a legénynek az esküvőjét tartották és a lány gondolta, hogy már a templomban vannak, akkor a tyukbódéba összezárta a kutyát meg a kakast, a baltát közibük tette, hogy azok is ugy veszekedjenek egész életükön át, mint ezek az állatok. A falubeliek azután szentül hitték, hogy ezért civakodtak állandóan.

A férjhezmenő lánynak nagyon sok mindenre volt szüksége. Elmentek Pestre dolgozni, mert a szülők nem nagyon tudtak mindent előállitani. Husvétig amit keresett a lány, azt mind az öltözködésére forditották, amit ujig kapott /cséplésig/ azt a gazdaságra költötték. A kocsit csináltatták meg, hogy hordásra készen legyen, Pestre el tudják vinni a dinnyét. Cséplés után már volt pénzük a gazdáknak, azt a férjhezmenő lányra forditották, mert meg kellett venni a ládát, a későbbi időben a sublótot. Volt aki elvitte az anyjáét, vagy az öreganyjáét, de az szégyen volt. Meg kellett venni az ágyhuzatnak valót, a zsebkendőkhöz az anyagot, fonalat, bokrétákat kellett csináltatni, ugyhogy nagyon kellett dolgozni meg spórolni, hogy az esküvőre minden készen legyen.

A zsámbokiak különösen hiresek voltak a munkájukról. Ha elmentek summásnak, akkor ők vállalkoztak arra, hogy kora reggel, vagy munka után 10 fillérért meg krajcárért leszedjék a répáról, a mákról a bogarakat. Ezért is született az a mondás, hogy a "Zsámbokiak 10 fillérért bogarásznak, mégis százszorszépben járnak." Sokszor a lány legénytestvére is odaadta keresetét, hogy minden meg legyen az esküvőre.

Férjhezmenés előtt a lánynak meg kellett tanulnia a rendet a háznál. Hogy kell a ruháját rendben tartania, a háznál mit hogyan kell elpakolni, hogyan kell mázolni, mert azt az anyós nagyon megnézte. Főzni nem igen tanultak meg a lányok, mert olyan mondás járta, hogy "Jaj, má lánkorába süt-főz, elsüti az Isten keresetit is, nem még az uráét!" Azért akadtak olyanok, akik megtanultak ilyen szegényebb ételeket főzni, pl. paprikás krumplit, hagymát piritani, rántást csinálni, bolond levest /rántott leves/ készíteni.

A főzésre tehát nem fektettek olyan nagy sulyt, hanem kenyeret sütni minden lánynak meg kellett tanulnia.

Figyelmeztették a lányt, hogy mindig ő üljön le az asztalhoz utolsónak, mert előbb mindenkit ki kell szolgálnia. Elsőbb az urának ad enni, aztán a gyerekeknek és csak legvégül szedhet magának.

Megtanitották a lányt spórolni, mert azt tartották, hogy "hiába hordja be az ember a nagykapun a nagy szekér buzát, ha az asszony a keceléjében a kiskapun kiviszi."

A lánynak is, a legénynek is meg kellett tanulnia az aratást. Ez rettenetesen fontos volt. A lánynak tudnia kellett markot szedni, kötelet csinálni, csomózni, nagy gereblyével kaparni.

A legényeknek érteniük kellett a kaszáláshoz, különösen a buza aratásához. Megszólták azt a legényt, amelyik csak kis rendet vágott, aki mindig csak fenegette a kaszát. Volt is erről egy mondás: "Nem jó kaszás aki csahol, nem jó kapás, aki dalol." A legénynek tudnia kellett kocsit, szénaboglyát, kazlat rakni, hogy az ne ázzon el, ne vigye el a szél. Tetézni kevesen tudtak, erre mindig egy idősebb embert kértek meg. Akik mindezt nem tudták, azt rettenetesen lenézték, Ciprus Margitnak meg Pogácsa Pistának csufolták.

A lánynak kedvesnek, engedelmesnek kellett lennie az anyósával, mondja azt neki, hogy anyámasszony, vagy anyám, mert volt olyan menyecske, aki sehogyan se szólitotta az anyósát.

Arra is figyelmeztette a lányt az anyja, hogy reggel korán keljen fel, este ne igyekezzen elsőnek lefeküdni, szégyenlős legyen, ő alkalmazkodjon a többiekhez. Itt Zsámbokon inkább menyecskének mentek, vőnek kevesebben. Vőnek csak olyan helyre mentek, ahol az apa meghalt és csak egy, vagy két család maradt otthon. Ahol sokan voltak, oda nem vittek vőt. Ha *tutorkodtak* a menyecskében, akkor igyekeztek külön menni a fiatalok. Nagyon sokan egy kenyéren kezdték, aztán kettévágták a kenyeret, szétköltöztek.

Udvarlás, jegyesség

Kedden, csütörtökön és vasárnap este mehettek a legények a lányos házhoz, mikor már kezdett sötétedni. Világoson nem mentek. Volt ugy, hogy a pajtásokkal ment a legény, de ha már egyedül ment, akkor ráfogták, hogy a szeretője. Ha tetszett a legény a lány szüleinek, akkor a lánykérés előtt is bejárhatott a lányos házhoz. Mikor már jegybenjártak, akkor egyik-másik háznál ott aludt a legény. De nem feküdtek le egy ágyba, hanem a lány a *szurgyikba* feküdt és a feje kifele volt. A legény meg lefeküdt a padra és a fejük összeért. A szülők és a gyerekek ott aludtak benn a szobában. Megtörtént az is, hogy a legény és a lány befeküdt a *katyis ágyba*, de ez a szülők előtt nagyon veszélyes volt. Ezt csak akkor fogadták el, ha a legény elvette aztán a lányt. Ha nem vette el és ez kitudódott a faluban, akkor már nem sok becsülete maradt a lánynak. Mondták, hogy "köll a fenének az a lány, mert már ott aludt a Pista, vagy a Jóska."

Nehéz helyzete volt a megesett lánynak, mert ha még el is vette a legény, ami nagyon ritkán fordult csak elő, már nem becsülték sokra azt a menyecskét a férj családjában.

Amelyik legény nagyon közeli szomszédba udvarolt, azt figyelmeztette az apja, hogy "fiam sose vegyél el olyan lányt, aki közel lakik hozzánk, mert ha meglátja, hogy füstöl az anyja kéménye, mindjárt hazaszalad megnézni, hogy mit főz az édesanyja" és ezt az anyósék nem nézték jó szemmel.

A lányokat is figyelmeztették az öregasszonyok. Mondták nekik, hogy három k betüshöz, kártyáshoz, kocsmáshoz, kurváshoz ne menjenek. Volt itt a faluban egy nagyon szép lány, aki ilyen emberhez ment feleségül. Bizony nagyon sokat szenvedett mellette, mert sokszor részegen ment haza, ütte-verte, nagyon szerette a kártyát és a "galárisos asszonyokat".

Régebben nem volt szokás, hogy előre bejelentsék a lánykérést. Esetleg a fiatalok megbeszélték és akkor a lány szólt a szüleinek. A *kéretés* kedden, csütörtökön, szombaton, vagy vasárnap történt. A legény apja, vagy legidősebb bátyja kérte meg a lányt a legény részére. Később már csak a legény ment el kérőbe.

A kéretés után már megkezdték a lányos háznál a *jegykendő készitését*. Ezt vagy a menyasszony nénje, vagy az anyámasszony /a lány anyjának a sógornője/ készitette el. Fehér lyukacsos, vagy varrott kendő alá lila selyemkendőt tettek, ugy hogy az jól látszódjon. A fehér kendő szélébe kék pántlikát füztek és bokorra kötötték. A bokor szálai lelógtak a kendőről.

A jegykendőt kéretés utáni csütörtökön vitte el mindig a legény édesanyja. Világos nappal, szépen felöltözve ment el a jegykendőért és két tenyerén tartva, hogy mindenki jól megnézhesse, vitte haza. Ha a jövendő anyósnak tetszett a lány, akkor nagyon dicsérte utközben a jegykendőt, hogy ilyen szép, olyan szép, de ha nem tetszett, akkor csak immel-ámmal mondta rá, hogy szép.

Még ma is igen jól emlékeznek arra az esetre, ami az 1920-as évek elején történt. Két legény, Pistyi és Jóska is versengett a falu legszebb lányáért, aki igen jómódu családból származott. A legények egyébként nagyon jó barátok voltak, már 10 éves korukban komaságot fogadtak, holott Zsámbokon ez csak az esküvő előtt szokás.

A lánynak megmondták a szülei, hogy őszre férjhez kell mennie, mert a másik lány a nyakára nő és nem dughatják a láda alá. Egyik vasárnap este a lány ezt elmesélte a Pistyinek, de a komája kihallgatta. Mikor a Pisti elment, akkor ő mindjárt odament a lány szüleihez és feleségül kérte az Ágnyist. Oda is adták neki a lányt. A Pisti nem mert otthon szólni, mert abban az évben nagy csapás érte a családját. Urnapján elverte a jég szinte az egész buzatermésüket, csak annyi maradt, ami vetőmagnak elég lett. Jóskáék földjét nem is érintette, mert pásztával jött a jég.

A Pistyi Pesten dolgozott, mint kocsis, amikor összetalálkozott egy falubeli asszonnyal, aki elmesélte, hogy a Jóska megkérte az Ágnyist és a szülei oda is adták. A Pistyi erre se eleven, se holt nem volt, és megmondta, hogy többet Zsámbok tájára se jön, ha nem veheti el a lányt.

Mikor az asszony hazajött, akkor mindent elmondott a lánynak, aki üzent a Pistyi anyjának, hogy azonnal jöjjön el a jegykendőért, mert mindjárt itt lesz a Jóska anyja is.

A Pistyi anyjáék nagyon megijedtek a hir hallatára és tanakodtak, hogy most mit csináljanak. Végül a Pistyi apja azt mondta a feleségének, hogy menjen el a jegykendőért, mert annyi buzát tudnak vetni, ami elég lesz majd a menyecskének és a kislánynak. Az asszony csak tiszta kecelét és fejkendőt kötött és a kerten keresztül nagy sietve elment a jegykendőért.

Közben a Józsi anyja szépen felöltözködött fodros ingbe, nagyvirági csicsó féketőbe és igy indult el a jegykendőért, hogy mindenki lássa, az ő fiáé lett az Ágnyis jegykendője. Mikor ment az utcán, akkor a bámészkodók odaszóltak neki, hogy ne siessen annyira, mert már elvitte a Pistyi anyja, de ő az örömtől se látott, se hallott. Mikor megérkezett, egyedül találta az Ágnyist. Dicsérte a lányt, mondta, hogy milyen jó dolga lesz náluk és nem figyelt arra, hogy mit mond neki a lány. Mikor aztán végre felfogta, akkor meg mindennek elmondta szegényt. Becsapta az ajtót és a kertek alatt hazasietett. Ezután legalább tiz évig tartó harag lett a két család között. Aztán csak kibékültek, sőt még rokonságba is keveredtek.

Az *iratkozás* a jegykendő elvitele utáni szombaton, vagy vasárnap történt.

Iratkozásra a lány ugy öltözött, mint a legnagyobb ünnepeken: husvét vasárnapján, pünkösdkor, és az urnapi körmenetkor. Derekát rózsás pántlikával kötötték le. Nyakába tizenkét soros gyöngygalárist tettek. Haját három, vagy öt ágba fonták be és régebben kendőt is kötött, de az utóbbi évtizedekben már nem tesznek kendőt. Ha vasárnap történt az iratkozás, akkor utána mindjárt elmentek a templomba a misére, ahol a pap ki is hirdette őket.

A lány azonban addig nem merte lekötni a derekát, mig a legény és az édesapja meg nem érkezett hozzájuk, addig nem lehetett biztos a dolgában. Megtörtént, nem is egyszer, hogy a legény nem ment el az iratkozásra, mert a legény rokonai közben gazdagabb lányt találtak, vagy a legény szülei meggondolták a dolgot. A szégyenben maradt lány aztán már csak *lemaradott legényhez* /idősebb legény ember/, vagy özvegyemberhez tudott feleségül menni.

Iratkozásra megvették a legénynek is a vőlegényruhát, vagy ha ezt nem tudták megfizetni, akkor kölcsönkértek. A vőlegény

fekete posztó ruhában, fehér sifon, csipkés, margitdiszes ingben, csizmában és kalapban volt. Mikor megérkeztek a lányos házhoz, akkor a menyasszony kitüzte neki a háromszögre hajtott rózsás zsebkendőt, amit brosstüvel oda is erősitett. Kalapját is feldiszitette. Ahol a kalapszalag két vége találkozik, oda brosstüket szurtak, körbe lilát, középre pedig egy nagyobb kéket. Volt akinek rozmaringot, vagy asparágust is tettek oda, de ezt nem minden legény szerette.

Iratkozásra a legényt is és a lányt is az édesapja kisérte el. Utána visszamentek a lányos házhoz ebédre. Utközben, ha a legény összetalálkozott a cimboráival, akkor igy csufolták őt: "Na, téged is kicsaptak má a templom odalához!" Mindenki csak róluk beszélt, "leföltették" őket. Egyik azt mondta: "Nem ilyet érdemelt volna az András!" A másik: "No, a Márit se vették volna el, ha nem ilyen gazdag!" Ők viszont nem törődtek semmivel, hanem sietve mentek haza. Ott már sokszor kinéztek a kiskapun, hogy jönnek-e már. Mikor megérkeztek, mindjárt teritettek is.

Ha a legény édesapja nem maradt ott a misén, akkor a leány édesapjának el kellett mennie érte és meg kellett hivni az ebédre.

Ebédre husleves volt csigatésztával, kakaspörkölt nokedlival. Céklát, vagy tormát, vagy savanyitott kisdinnyét adtak hozzá. Sütöttek rétest: mákosat, turósat, káposztásat. Még volt aki földi turósrétest /krumplis/ is készitett. Természetesen a bor sem maradt el.

Ebéd után a legény apja hazament. Ha volt a háznál kisgyerek, vagy idős, akkor küldtek nekik egy kis süteményt. A legény ilyenkor még ott maradt egy kicsit a lányos háznál.

Régebben az iratkozási ebéden csak a legény és édesapja vett részt, ma már a vőlegény tágabb rokonsága is ott van, este pedig a legényes ház látja vendégül a lány rokonait.

Lakodalmi előkészületek

Iratkozás után már karikagyűrűről is kellett gondoskodni. A gyűrűt a legény vette Pesten, vagy ha erre nem volt mód, akkor kölcsönkérték valamelyik rokontól a lagzi napjára. Volt aki a Barna Janival rézpénzből csináltatott gyűrűt, rongypokrócon kifényesitették és kibirta azt az egy napot.

Jegycipőről, vagy csizmáról is kellett gondoskodni. A legény szülei elvitték a menynek valót az aszódi vásárba, vagy a suszterhoz, hogy cipőt, a gazdagabbak lagos száru csikorgós csizmát vegyenek. A szegényebbek Tóalmáson a Dobozi suszterral varratták meg a szép fekete, csikorgós lepkés cipőt. A jegycipőt, vagy jegycsizmát a vőlegényes háztól küldték át a menyasszonynak a lagzi napján.

Volt hogy a lány meggondolta magát és felbontotta a jegyességet. Ilyenkor meg kellett tériteni a csizma árát és minden költséget, amit a legény szülei a lakodalomra költöttek.

Iratkozás után kezdték el varratni a zsebkendőket, a féketőket. A lány az anyjával, vagy a keresztanyjával beutazott Pestre, ahol megvásárolták a bokrétákat a legényeknek, a vőlegénynek, a keresztszülőknek, a vőfénynek. Régen minden legény, még a legkisebb is kapott bokrétát és zsebkendőt. Ekkor vették meg a féketőnek való anyagokat, a gunárgégákat, a vőlegénynek a jegyinget és a menyasszonyi koszorut.

Az 1920-as évekig az uj menyecske egy csipkés és kb. nyolc segges féketőt kapott, később már két csipkést és tiz-tizenhat seggest.

A csipkés féketőt lakodalom éjszakáján, a kontyolás után tette fel. Utána vasárnap délutánonként, mulatságokba vette fel, de templomba már nem, mert kendőt nem köthetett rá. Ezt csak addig hordhatta, mig az első gyereke meg nem született. Ha az esküvő után még jó darabig nem lett gyereke, akkor háromnégy évig viselhette.

A lakodalom napjára a menyecske féketőin kivül el kellett készülnie a jövendő anyósának, a legény keresztanyjának, menyecskéknek való féketőknek is, mert az esküvő napján ezt küldte át a menyasszony a legényes házhoz a vőlegény inggel és a bokrétákkal együtt.

A lakodalmakat elsősorban október, november hónapban szombaton, vagy hétfőn tartották.

Lakodalom előtt a két ház közösen ment el megvásárolni a bort, vagy Nagykátán, vagy Tóalmáson az uraságnál, ahol az öreg Halasi nagyon jó bort mért.

Mindkét háznál befogták a baromfit hizlalásra. Gazdagabb helyen bikaborjut neveltek, amit a lányos házzal közösen vágtak le. A legényes háznál több maradt, mert nekik a lakodalom napján ebédet is és vacsorát is kellett adni, mig a lányos háznál csak ebédet.

Lakodalom napjára a házat is szépen rendbe tették. Hoztak a legények a vőlegényes házhoz szép sárga homokot. Azzal szórták be az első ház földjét, a pitvart, a gangalját, az udvart, no meg az ablak alját is, hogy a hivatlan vendégek se tapossák a sarat, ha eső talál lenni. Ha jó szivüek voltak, akkor a lányos házhoz is vittek a legények egy kocsi homokot. Ha nem, akkor azok tragacson, zsákokban vittek, hogy ők is tudjanak homokolni. Ez egyrészt szép volt, másrészt ha esett az eső, akkor nem lett olyan nagy sár.

Csütörtökön kora délután néhány közeli rokon összegyült mindkét háznál és megbeszélték, hogy kiket hivjanak meg a lakodalomba, kiket milyen tisztségre kérjenek fel. A vőfény először a lányos házhoz ment, ahol feldiszitették a kabátját, botját. A botra rózsás zsebkendőt és négy különböző szinü pántlikát kötöttek. Kabátjára is rózsás zsebkendőt és bokrétát tüztek. A bokrétát kis szalagok diszitették és lila brosstükkel erősitették fel. Borral és süteménnyel kinálták meg, utána a vőlegényes házhoz ment, ahol szintén átadták neki a meghivandók listáját. Igy indult el a vőfény hivogatni. Ügyes vőfény, ha nem fujt a szél, akkor egy kicsit meglengette a botját, hogy mindenki lássa, ő hivogatni megy. Ha nem voltak otthon a háziak, akkor annyiszor ment vissza, mig otthon nem találta őket, mert az utcán nem lehetett meghivni senkit, azt nem fogadták el.

Mindkét háznál a lakodalom előtti napon készitették a csigatésztát. Előtte a menyasszony, vőlegény végigjárta a rokonokat, szomszédokat, lánypajtásokat, hogy minél többen legyenek. Megtiszteltetésnek számitott, ha valakit meghivtak a csigacsinálásra. Ha a rokonok közül valakit kihagytak, akkor abból sok-

szor életreszóló sértődés lett. Összehurcolták a szomszédoktól a karoslócákat, vizlócákat, karszékeket, asztalokat. Az első házból mindent kihordtak, csak a nagy tornyos tükör, a szentképek és a csüngős lámpa maradt bent. A fal mellé mindenhová lócákat pakoltak, hogy minél több ülőhely legyen a csigacsinálóknak. Természetesen mindent igy hagytak a lagzi napjáig.

A csigacsinálók délelőtt 9 óra tájban szépen felöltözködve, nagy zsivajgással érkeztek meg. A háziak édes meleg borral várták őket és a jókedvü asszonyok már a pitvar ajtóban igy kinálgatták őket: "Majd meglátod jobban tudod pergetni a csigákat!" Bőbeszédü asszonyoknak: "Igyá mán no szépségem, majd jobban pereg a nyelved!" A vicces legények igy kinálgatták a lányokat: "Igyá mán no, majd meglátod, hogy megnől tőle a csecsed!" Ezt nagy nevetés követte. Persze a lány a világért sem ivott volna.

A gazdasszony előre meggyurta a tésztát, hogy sokat pihenjen, mert akkor könnyebb nyujtani. A nyujtást a közelebbi idősebb rokonasszonyok csinálták a pitvarban, kamrában. A fiatalabbak kockákra metélték, a még fiatalabbak pedig pergették. Nagyon kellett vigyázni, hogy szép legyen, mert kicsufolták, vagy rászóltak arra, aki nem csinálta ügyesen. Közben ment a terefere, leföltették az egész falut, különösen a férjhezmenőket, házasulandókat. A kész csigákat egy ügyes asszony szitára söpörte és a kamrában egy asztalra szórta, vigyázva arra, nehogy összesógorosodjanak, összeragadjanak a csigák.

A menyasszony nem ülhetett le az asztalhoz csigát csinálni, mert ha közben fel kell állnia, vagy ki kell mennie, akkor soha nem lesznek jó ülős tyukjai, mindig otthagynák a fészekben a tojásokat.

Ezen a napon vágták le a baromfikat is. Az emberek vágták el a tyukok nyakát, az asszonyok kopasztották, mosták, darabolták. Mindjárt külön rakták a levesnek és a paprikás nokedlihez valót. A vérét és a máját meghagyták, mert a lagzi reggelén ebből készitettek reggelit a cigány zenészeknek.

Az idősebb emberek is megérkeztek a szőlőből, meghozták a tormát. Tisztitását, reszelését nem szivesen csinálták, de összefogtak, hogy minél hamarabb elkészüljenek vele. A lereszelt tormát pár percre betették a meleg kemencébe, hogy egy kicsit

megcsiklandoztassák, kivegyék az erejét. Utána egy kis ecetes cukrot öntöttek rá, ettől lett olyan, mint a szelid bárány.

Az elkészült csigákat mindjárt ki is főzték, jó meleg tányérrózsa olajjal meglocsolták, hogy össze ne álljanak. A csigacsinálókat frissen kifőtt csigával, kaláccsal és borral kínálták meg.

A vőlegény a lányos háznál volt csigacsináláskor. Egy kicsit hazaszaladt, hogy övéinek Isten hozottat mondjon, de aztán vissza is szökött, mert különben kicsufolták volna a lány rokonai. Mindenféle kalapmatyinak elmondták volna. Vacsora közben ő kínálgatta a csigacsinálókat borral. Utána még egy darabig dalolgattak, aztán összeszedték a bordát, az orsót, megköszönték a vacsorát és hazamentek. A pitvarajtóban a háziak még egy-egy szelet kalácsot dugtak a csigacsinálók zsebébe, hogy vigyék haza a gyerekeknek, öregeknek. Az utról még visszakiabáltak az asszonyok: "Majd meglátjuk, hogy észrevesznek-e kentek holnap a lagziban?"

- Meg hát, csak gyertek el. A házigazda még hozzáteszi: "Megpörgetlek ugy, hogy leesik a pendölöd, ha nem kötöd jól föl!" Az volt a szokás, hogy mikor megkezdődött a lakodalom, akkor a házigazda külön a csigacsinálóknak huzatott nótát és megtáncoltatta az asszonyokat.

Lakodalom előtti este még megcsináltak legalább tiz levél rétest, bedagasztották a kalácsot, amiket másnap korán reggel sütöttek ki.

A lányos háznál elkészitették a zsebkendőket, a belső sarkára ráirták a neveket, melyik kié lesz, hogy a lagzi napján a nyoszolyó lányok könnyebben szét tudják osztani.

Igy telt el a lakodalom előtti éjszaka mind a két háznál. Alig akadt közöttük, aki egy-egy órára lehunyta a szemét. A legnagyobb suly a lagzi előtt a lányos háznál volt. A lány szüleinek mindent ki kellett birni, a legény szülei büszkék, rátartiak voltak. Azzal érveltek, ha a legény a sárba vágja a kalapját akkor is legény marad. A lánynak csak az az egy volt a fontos, hogy férjhez menjen. Kihez, miért senki sem kérdezte tőle. Az volt a dicsőség, ha kontya lett neki, féketőjét fejébe tehette és nem fujta már többet a szél a hajában a rózsás pántlikát.

Esküvő

Amikor elérkezett a várva várt lagzi reggele, az első dolga a háziasszonynak és a háziaknak a kemence befütése volt. Kisütötték az üres kalácsokat, a "fődön sült kalácsokat", a mákos kalácsot, utána a turós, a jó borsos káposztás résztest. Mikor kisült a rétes, akkor két tepsivel összeboritottak és feltették a kemence nyakára és tetejére, hogy ne száradjon és ne hüljön ki mire megérkeznek a vendégek. Utána a früstököt készitették, mert hamarosan megérkeznek a magyar bandások és azok még tele nem eszik és isszák magukat, az Istennek sem fujják. A tyukok vérét hagymás zsiron megsütötték, forralt cukros bort és jó meleg kalácsot tettek az asztalra és mikor meghozta őket a szomszéd, akkor közös akarattal megreggeliztek.

A vőfény is megérkezett, hiszen az egész lagzit neki kellett lebonyolitania. A vendégek is szállingóztak. A gazdaszszony segitői nem győzték a kalácsot és a cukros meleg bort hordani. A férfiak inkább a káposztás rétest és a hideg bort fogyasztották.

A keresztanya négy levél rétest és egy főtt tyukot vitt a lakodalomba. A legközelebbi rokonok is vittek vagy rétest, vagy patkót, vagy szalagóriást, mákos kalácsot. A süteményt kenyeres szalvétába kötött, rózsás tálon vitték. A férfiak literes üvegben hozták a bort.

A menyasszonyt is felugrasztották, hogy gyorsan öltözködjön, mert mindjárt itt lesz a keresztapja meg a vőlegény is a keresztapjával és mennek a polgári esküvőre. Az 1950-es évekig kétfajta szokás élt a faluban. A polgári esküvőt vagy a lakodalom délelőttjén tartották, vagy pedig két nappal előtte. Igy pl. ha szombaton volt a templomi esküvő, akkor a polgári csütörtökön. Az 50-es évek után mindkét esküvőt ugyanazon a napon délután tartják.

A menyasszony és a vőlegény öltözete a polgári esküvőre ugyanolyan volt, mint amikor iratkozásra mentek. Az esketés nagyon egyszerüen zajlott le és hamarosan vissza is tértek a lányos házhoz. Itt egy kicsit ettek-ittak, majd a vőlegény a keresztapjával hazament.

A legényes háznál ugyanugy zajlott le az éjszaka és a reggel, mint a lányos háznál. Ide is megérkeztek a bandások és a vendégek, akiket szintén megvendégeltek. A vőlegény komáját, a keresztszülőket már zeneszóval fogadták. A legények és a lányok körtánccal mentek a vendégek elé. Az egész utcán végig hivatlanok álltak. A lagzisok énekelték:

Haragszik az édesanyám, hogy én megházasodtam
Hogy én az ő hajlékába ilyen szegény lányt hoztam ....

Szombaton este nem jó citerázni,
A lányokhoz részegesen járni ....

Ezeket a dalokat nagy sikoltozás követte. A hivatlan vendégek nagyokat nevettek a lagzisok bekiabálására:

"Aki minket kinevet, egye meg az egeret!"

Ujra daloltak:

A zsámboki dobogós kőhidnál,
Barna legény rozmaringot kaszál,
Én vagyok a rozmaring kévekötője,
Barna legény igaz szeretője.

Ekkor a férfiak kiabálták: "Aki miránk bámészkodik, lakat köll a pinájára!" Az asszonyok meg ezt: "Aki miránk bámészkodik a lagzinkba kivánkozik!"

Lassacskán beszállingóztak a vendégek, a bandások meg csak fujták a szép nótákat. A vendégeket az asztalhoz ültette a vőfény és vitte is a jó káposztás, turós, krumplis rétest es a jó meleg bort.

A keresztszülők voltak az első vendégek. Az örömapa a komaasszony fülébe huzatta:

Csipkés levele van az eperfának,
Szép szeretője van a komámnak,
Leszakajtom az eperfa csipkés levelét,
Elszeretem a komám szeretőjét.

és már táncra is perdült az egész vendégsereg. Az öregek az asztalnál ültek és közben járt a lábuk. Majd körtáncot jártak és ebbe már az idősebbek is bekapcsolódtak.

Ebéd a lányos háznál

A lányos háznál a legfontosabb az ebéd volt, mert ide jöttek át a vőlegényes háztól a vőlegény keresztszülei, testvérei, nyoszolyólányai. A gazdasszonynak nagyon ki kellett tennie magáért, mindenkihez kedvesnek kellett lenni, mert könnyen megsértődtek.

Az asztalokat, székeket behordták és az asztalokat megteritették. A vőfény elment a vőlegényes házhoz, mert ő vezette át a vőlegény rokonait a menyasszonyos házhoz ebédre.

Mikor megérkezett a vőfény, a vendégek kezükbe vették az ajándékokat. Mindenki ugy vitt a legényes házhoz süteményt, hogy abból egy tállal a lányos házhoz is vigyen ebédre, mert üres kézzel nem lehetett menni. Az asszonyok, lányok a tenyerükön vitték a tál süteményt, a legények és a férfiak üvegekben a bort.

A vőlegény keresztanyja vitte a jegycsizmát. Természetesen nem felejtette el beletenni a tizfillérest, hogy ne tudják megrontani a menyasszonyt. A keresztanya ezen kivül még egy főtt tyukot is vitt. A vőlegény keresztapja négy nagy kalácsot hozott. A kalácsokat egy összesodort hamvasra hurták föl és egy másik férfi segitségével ketten vitték. A biztonság kedvéért mindig öt kalácsot sütöttek, mert ha egy véletlenül eltörött, akkor legyen helyette másik, mert törött kaláccsal nagy szégyen volt menni.

A vőfény vezetésével zeneszóval elindultak. Egy óra hosszat is eltartott az ut, hiszen végig táncoltak, mulattak. A lányos ház vendégei cigány- és énekszóval a szomszéd házig elébük mentek.

Lakodalom van a mi utcánkban,
Férjhez ment a falu legszebb lánya ...

Kiabáltak: "A menyasszony, de gyönyörű, a vőlegény annak örül hujjju, hujju!"

A vőfény bekisérte a vendégeket a házba, ahol szeretettel köszöntötte őket. A nyoszlyólányok és legények minden egyes férfi vendégnek kitüzték a rózsás zsebkendőket és a bokrétákat. A vőlegény keresztanyja átadta a jegycsizmát, amit a menyasszony nevében a vőfény köszönt meg. Utána a vőfény leültette a vendégeket a már megteritett asztalokhoz.

Az első asztalnál ültek a vőlegény testvérei, nyoszolyólányai, a menyasszony nyoszolyólányai, majd sorba a többi vendég. Az ebéden a vőlegény és a szülei nem vettek részt. Ilyenkor a menyasszony rokonsága háttérbe szorult. Este a vacsoránál megfordult a sorrend, mert ott a menyasszony rokonai ültek az első asztalnál és a vőlegény rokonai kerültek háttérbe.

Vőfény: "Kedves vendégek, megnézem készen van-e már a gazdasszony az ebéddel!

Kiabálás: Éljen a vőfény!

Nemsokára visszajött elszontyolodva: "Kedves jó uraim azt mondta a szakácsné, hordjam ki az asztalokat!" A nép erre nagy sikoltozásba kezdett. Hamarosan megérkezett aztán a vőfény egy nagy tál húslevessel. Mielőtt azonban hozzákezdtek volna az evéshez, mindenki felállt, keresztet vetett és magában imádkozott. Ima végeztével ismét keresztet vetettek és leültek ebédelni. A vőfény jóétvágyat kivánt mindenkinek.

A vőfény állandóan szaladgált, figyelte kinek mi az óhaja. Közben vicceket mondott, nótákat parancsolt, a cigányokat a vendégek asztalához vitte, ugy mulattatta őket.

Mikor bevitte a *főtt hust*, akkor ezt a nótát játszották:

Túr a disznó, túr a mocsár szélen,
Tartottam szeretőt, de már régen
Ha tartottam megszenvedtem érte,
Betyár világ ne vesd a szememre.

A főtt hus mellé kenyeret, savanyuságot, vagy tormát adtak. A főtt hus után következett a *pörkölt*, majd a *sütemény*. Mikor a vőfény bevitte a rétest, a zenészek a következő nótát huzták:

Rétest ettem megégette a számat,
Tegnapelőtt temették az anyámat,
Anyám meghalt, a szeretőm elhagyott,
Jaj Istenem, de árva kislány vagyok.

Ezután a vőfény levette oldaláról a kulacsot, magasra emelte és mondta: "Igyunk az uj pár egészségére és minden kedves vendég egészségére, no meg az enyémre is, hiszen még én is élni akarok!" Ekkor mindenki koccintott. A vőfény a cigányoknak is vitt bort, mire azok elkezdték játszani:

Piros bort ittam az este,
Angyalom ragyogó csillagom.
Most is részeg vagyok tőle,
Angyalom, ragyogó csillagom.

Ebéd után mindenki otthagyta az asztalt és táncra kerekedett.

A vőfény kivezette a menyasszonyt, hogy a fékető-varrónő átöltöztesse. Ha a lányos háznál két szoba volt, akkor a hátsó házban öltöztette, de ha nem volt, akkor átmentek valamelyik szomszédhoz. Öltöztetés előtt a menyasszonyt kiküldték a vécére, mert utána a sok szoknyától és a fátyoltól már nem tudott elmenni. Öltöztetés közben sírnia kellett a menyasszonynak, mert különben azt mondták volna, hogy kőből van a szive.

A legjobb barátnői, testvérei bemehettek hozzá, a többiek azonban az ablakból lesték. Mikor készen volt a menyasszony, akkor vizes ruhával megtörölték az arcát és egy kicsit meg is itatták. A menyasszony felöltöztetése másfél-két órát is igénybe vett.

A menyasszony hajába egy fésüt tüztek, abba akasztották a pártát. Homlokán és fején volt a koszoru, ami tükrökkel, virágokkal és más szépségekkel volt diszitve. A koszorura és a pártára két méter hosszu fátyolt boritottak, amibe 120 db kék és lila brosstüt szurtak.

Nyakán két sor piros és hat sor fehér galáris volt, hátul rózsás szalaggal bokorra kötve.

A menyasszony fehér, lekötős mold kacót viselt, derekára két méter piros rózsás pántlikát tettek, amit hátul bokorra kötöttek és a szalag szárai a szoknya aljáig értek. Akinek nem volt ilyen hosszu rózsás szalagja, az midert tett. A pántlikát fehér sifonra rávarrták, szélére patentot tettek és ezzel kötötték le a menyasszony derekát. Akinek még erre sem futotta, az széles kék habos szalagot tett a derekára.

A menyasszony legalul fehér sifon, hosszu csipkés bugyogót viselt, e fölött a fehér ráncos pendölt. E fölé vette fel a négy-hat csontkeményre vasalt fehér sifon, csipkés alju alsószoknyát és erre került rá az apró ráncokba szedett fehér moldszoknya. Elébe apró ráncos csipkés fehér mold kecelét kötöttek.

Lábán fehér patent hosszu harisnya, fekete hosszu száru lepkés, vagy panglis cipő, vagy csizma volt.

Kezében csonttábláju csattos imakönyvet tartott, tetejére boritva a háromsarkas himzett zsebkendő, ujjára olvasót csavartak.

A menyasszonyi ruha mindig fehér volt, csak régen cipő helyett fekete, vagy piros csizma volt, de az is előfordult, hogy mezitláb volt a menyasszony.

Miután a vőfény átadta a menyasszonyt az öltöztető asszonynak, megköszönte a vőlegény rokonai nevében a vendéglátást és énekszóval, táncolva visszamentek. Az utra feltöltötték a borosüvegeket, mert szégyen lett volna, ha ezt elmulasztják, hiszen utközben megkinálták a hivatlanokat is.

A vőlegény rokonságával átment a menyasszony keresztanyja, nyoszolyólányai és az anyja testvérei is. A keresztanya a vőlegény inget, a nyoszolyólányok a rózsás zsebkendőket, az anya testvérei pedig a féketőket vitték.

Mire megérkeztek a vőlegényes házhoz, ott is befejeződött az ebéd. Itt gulyásleves, mákos kalács, vagy szalagória és bor volt. A menyasszony rokonságát megvendégelték süteménnyel, borral, utána szétosztották az ajándékokat.

Ha a lány keresztanyjának sikerült rásegiteni a vőlegényre az inget, kitört a botrány, mert azt tartották, hogy akkor ő soha nem lesz ur a maga portáján, mindig az asszony parancsol, ő hordja majd a kalapot.

Az anyósnak, öreganyósnak, menyecskéknek átadták a féketőket, mindenkinek a korának megfelelő szinüt. A lakodalomban ezt illett viselnie mindenkinek, akár tetszett, akár nem. Még ma is féketőt küld a menyasszony, azonban kizárólag csak seggeset, mert a behuzósat nem tudják már elkésziteni.

A nyoszolyólányok feltüzték az otthon maradt embereknek a bokrétát és a zsebkendőt. Régen mindenki kapott, később csak a keresztapa, a koma, a keresztfiak. A bokréták különbözőek voltak, mindenki a tisztségének megfelelőt kapott.

A vőlegény kalapjának a jobb oldalára tüzték az ötkalászos bokrétát. A fehér viasz bokrétáról jött le két, bokorra kötött szalag és abba négy lila brosstüt tettek. A zsebkendőt a kabát zsebébe tették.

Komának a keresztapa fiát hívták meg, ha megfelelő koru volt. Ha nem, akkor a vőlegény választott magának komát a legény barátai közül. A komának szintén a kalapja mellett volt a bokréta, csak az övé kétkalászos volt és egy szalagot tüztek mellé. Ő is fekete posztó ruhát viselt, vagy fekete bársony nadrágot, fekete posztó kabátot, fehér sifon margitdiszes, csipkés inget, fekete kalapot és csizmát.

A szülők komájának a mellére tüzték a bokrétát, keskeny egyszinü szalaggal. A többi vendég is a mellén viselte a bokrétát, kis kék vagy fehér szalaggal.

A nyoszolyólányok fehér csipkés, szabados, pumpos, oldalgombos kacót, lila delin, vagy piros kázsmir szoknyát viseltek. A szoknyájuk oldalához tüzték a rózsás zsebkendőt. Elébük rózsás, vagy habos köténytt kötöttek. Lábukon fehér harisnya és fekete magasszáru lepkés, csikorgós cipő volt. Nyakukba gyöngygalárist tettek rózsás pántlikával.

Mikor a vőlegény elkészült, akkor a vőfény összeszedte az összes vendéget, megkopogtatta a botjával a ház gerendáját, nagy csöndet kért, majd hozzákezdett a vőlegénybucsuztatóhoz. Ezt természetesen nagy sirás követte, a vőlegény megcsókolta szüleit és minden hozzátartozóját. A könnyek csak a kapuig tartottak, a bánatot a bandások oszlatták szét, énekszóval elindultak a lányos házhoz:

Köszönöm anyám, hogy fölneveltél,
Hogy engemet szárnyamra engedtél,
De én aztat vissza nem szolgálom,
Áldjon meg az Isten azt kivánom.

Ihajla ezt a kislányt nem az anyja nevelte,
Ihajla zöld erdőben, a vadgalamb költötte,
Nem kell néki édesanyja tiszta fehér dunnája,
Ihajla betakarja szeretője subája.

Két óra hosszat is eltartott az ut a menyasszonyos házig, mert közben körtáncot, karikázót jártak, hogy a bandások egy kicsit kipihenjék magukat. Mikor már közeledtek a lányos házhoz, akkor ezeket énekelték:

Sarkon van, dombon van a szeretőm háza,
Akár merre látok, mindég oda látok,
Bár csak sarkon ne volna, hogy ne látnék el oda,
Szerelmes szivemnek százszor könnyebb volna.

Tulsó soron esik a dara,
Ne menj arra Szupera Vera
Ne menj arra Szupera Vera,
Mert sáros lesz a vasalt szoknya.

Kiabáltak: "A vőlegény de gyönyörü, a menyasszony annak örül!" Ekkor már a lányos háztól is eléjük jöttek nagy sikoltozva.

Templomi esküvő

Mikor meglátták a vőlegényes násznépet, akkor szóltak a menyasszonynak, hogy nézzen ki az ablakon, mert akkor ő lesz a gazda a háznál.

A hivatalos és a hivatlan vendégek betódultak az udvarra, a bandások meg fujták a talpalávalót.

A vőlegény be szeretett volna menni a pitvarba, de a menyasszony rokonai ciroksöprükkel zárták el az utat, de a vőlegény rokonai nagy lendülettel betaszitották őt a konyhába.

A menyasszonyos háztól süteményeket és bort vittek ki az udvarra, hogy ott mindenkit, még a hivatlanokat is megvendégeljék.

A vőfény elment a menyasszonyért és ha elkészültek az öltöztetéssel, akkor már hozta is. Megfogta a kisujját és ugy vezette a bucsuztatáshoz. A szobába csak hivatott vendégek mehettek be. A hivatlanok az ablakhoz mentek, belülről egy ügyeskedő néni megtörölte az ablaküveget, hogy rendesen belássanak rajta. Ez nagyon fontos volt, mert különben megszólták volna a háziakat.

Először a vőfény kikérte a lányt a szüleitől a vőlegény számára, majd elbucsuztatta a menyasszonyt. Ez ugyanugy zajlott le, mint a vőlegényes háznál, csak itt nagyobb volt a sirás, hiszen elviszik a lányt. A bucsuztatás után a vőlegény megcsókolta a menyasszonyt. Ezután a vőlegény megfogta a menyasszony karját és szépen elindultak a templomi esküvőre. A

menyasszony a kiskapuból mégegyszer visszanézett, mert utána már egész uton nem fordulhatott hátra, se jobbra, se balra nem tekinthetett, csak előre. Ha visszanézett, vagy forgolódott, akkor azt mondták, hogy nem szereti a vőlegényt, vagy szeleburdi.

A vőlegény állandóan beszélt a menyasszonyhoz, odahajolt hozzá és a menyasszonynak vissza kellett rá mosolyogni, mert azt mondták volna, hogy nem szeretik egymást. A menyasszony és a vőlegény nem énekelhetett se az esküvőre menet, se utána.

Mikor elindultak a lányos háztól a zenészek ismét elkezdték a "Köszönöm anyám, hogy fölneveltél" kezdetü nótát, majd pedig ezeket:

Ez a kislány akkor sir,
Mikor koszoru van a fején.
Megy az Isten házába,
Rágondol a lányok sorára.

*

Száll a daru, száll a daru magasan a levegőben,
A menyasszony a vőlegénnyel most megy az esküvőre.
A menyasszony két orcája olyan mint a tearózsa,
Illik rája, de hajlik rája sej a vőlegény csókja.

Az esküvői menetben legelől a lányok, legények mentek, utánuk a zenészek. A fiatalok egész uton táncoltak, énekeltek. A zenészek mögött a menyasszony és a vőlegény ment, majd az öltöztető asszony, aki állandóan igazgatta a menyasszony ruháját. Őt követték a keresztszülők, majd a rokonok következtek. Kb. az 1950-es, 60-as évektől az uj pár után a nyoszolyólányok, vagy a rokonok mennek. A szülők is kb. ettől az időtől kezdve jönnek el a templomba, mert előtte ez nem volt szokás.

Az egész utat végigdalolták, táncolták, kiabálták: "Ez az utca egy szál szalma, a menyasszony piros alma, hujjujuju!" Vagy: "A menyasszony de gyönyörü, a vőlegény annak örül, hujjujuju!" és közben lengették a zsebkendőket is a lányok, asszonyok. Mikor meglátták a templomot, ezt a dalt énekelték:

A zsámboki templomtorony jaj de messzire ellátszik,
Közepében, a négy sarkában négy szál rozmaring virágzik
Egyik hajlik a vállamra, a másik a babáméra,
Lehajtom a bus fejemet rózsám ölelő karjába.

Mikor a templomhoz értek, ezzel a dallal mentek be:

Szép zsámboki kislány, ha bemegy a templomba,
Hármat fordul rajta a vasalt szoknya,
Azt beszélik a legények a karba,
Ki babája sej haj, ez a kislány de csalfa.

Az esketésre régen nem ment be mindenki, csak a fontosabb személyek, keresztszülők, testvérek. Most már mindenki részt vesz rajta. A többiek vagy az iskola sarkon, vagy a Szentháromság szobornál mulattak a bandásokkal. Táncoltak, énekeltek, ittak, még a hivatlanokat is megtáncoltatták.

Esketés előtt a menyasszony bement a sekrestyébe és egy égő gyertyával a kezében kijött a pappal, letérdelt és a pap megáldotta, megszentelte őt. Utána a harangozó elvette tőle a gyertyát, intett a vőlegénynek, hogy jöjjön oda és akkor kezdődött el az esketés.

Az esküvő alatt a menyasszony, vőlegény mellett a keresztanyjuk és a keresztapjuk állt.

Az esküvő nem tartott sokáig, nagyon egyszerü volt, még a pap sem prédikált, mise sem volt. Most olyan hosszu, hogy mindenki belefárad. Igaz most fizetnek érte, amit régen nem kellett. Korábban ajándékot se vittek se a papnak, se a községházára. Ma már igen, sőt a lagziba is meghivják a papot.

Mikor kijöttek a templomból, akkor a közeli rokonok megcsókolták az uj párt és már indult is az egész násznép a vőlegényes házhoz.

Utca, utca szép zsámboki utca,
Utoljára végigmegyek rajta,
Utoljára megállok egy háznál,
A kisangyalom rácsos kapujánál.

Ha sarokhoz értek, ezt kiabálták: Álljunk csak meg itt a sarkon, hagy hugyozzon a menyasszony! Vagy: Álljunk már meg itt a sarkon, hagy pihenjen a menyasszony!

Mig a lagzismenet javában mulatozott, a lányos háznál ujra elkezdtek sirdogálni. A rokonok már készülődtek, egy kicsit felöntözték a ház földjét és kisöpörtek. Az asztalra főtt tyukhust, bort és fonott kalácsot raktak, mert nem sokára itt lesznek az ágyért.

Ágyvitel

A vőlegényes háznál is kihasználták az esküvő és a menet idejét. Befogták a kipántlikázott, zsebkendős lovakat. A kocsis mellé egy kisfiut és egy kislányt ültettek. Az ágyért csak asszonyok és emberek mehettek, összesen heten. A kocsisnak nagyon rendesnek kellett lenni, nehogy feldőljön az ággyal. Indulás előtt még utánuk szóltak: "Nehogy a Ragykó Mári közin gyüjjetek haza, mer az nagyon kátyus, fődőtök!"

Énekszóval elindultak a menyasszonyos házhoz:

De szép kocsi, négy ló van előtte,
Barna legény ül az elejébe,
Hajlós ostor, gyöngyvirág annak a nyele,
Én vagyok a kocsis szeretője.

Lassan kocsis, hogy a kocsi ne rázzon,
Hogy a babám árva szive ne fájjon.
Nincs az uton sem patika, sem orvos,
Babám gyógyit, nem a zsámboki orvos.

Mikor a menyasszonyos házhoz értek, ezt énekelték:

Özvegyasszony nádfedeles háza,
Benne van a lánya vetett ágya,
Benne van a selyem ágy, dunna, takaró,
Ez a kislány, de kedvemre való.

Mikor megérkeztek, nagyon szépen beköszöntek a háziaknak: "Dicsértessék az Urjézus Krisztus, adjon az Uristen szerencsés napot az éccakai nyugodalom után!" Háziak: "Isten hozta kente-

ket! Kerüljenek előbbre, oszt üjjenek le!" Az asztalon levő étekkel megkínálgatták őket és szépen beszélgettek. Egyszercsak megszólaltak az ágyért jövők:

- Hát kérdezzétek már, hogy miért gyüttünk?
- Majd megmondjátok!
- Hát a fészeké! - mondja a legcsipogósabb asszony.
- Hozd má Terka a fészket! és beviszi a rostát szalmával, pár tolluval, ahogy a tyuk ült rajta.
- Hát ez már meg mi? Oszt nagyot nevettek.
- Azt mondták, hogy a fészeké gyüttek, hát a fészek!
- Hiszen ez tyukfészek, mi nem ilyené gyüttünk, hanem amilyenbe a menyasszony meg a vőlegény fekszik!
- Jó van no, hát mér nem mingyán ezzel kezdtétek!
- Terka hozzátok be a vánkusokat!

Akkor az egyik ilyen anyámasszony, vagy sógorasszony a lányos háztól kérdezi:

- Nem is akarnak kentek semmit se adni? Azt hiszik, hogy ezt csak ugy elvihetik?
- Ugyan mit adnánk? Adtuk a szép szál legényt!
- Mink adtuk oda a lányt, a tietek otthon marad! És ti mit adtok a legénnyel? Azt az egy rongyos bársony nadrágot?

Aztán egy idő után a lány apja véget vetett a vitának:

- Ha nem tudtok megalkudni, akkor itthon marad az ágy!
- Hát mennyit kérnek kentek érte?
- 20 pengőt!
- 20 pengőt? 20 pengő a világon sincs, hát hogy gondótak kentek ennyit? Kaptok érte két pengőt!

Addig-addig alkudoztak, hogy mégis megadták érte a kért összeg felét. Utóbb már nem fizettek az ágyért, mert sokan elváltak és nem adták vissza az ágyat, a párnát, mert azt mondták, hogy megvették azokat.

Volt ahol tréfára vették az alkudozást, de volt ahol egészen komolyan folyt le, mert nagyon akarták a pénzt. Volt, ahol az anya szólt közbe, hogy ugyis a menyasszonytáncba dobja a pénzt, az meg az övéké lesz.

Végül aztán mindent szépen felpakoltak a kocsira. Feltették a ládát, a hét, vagy tiz vánkust és egy dunnát. Később sublótot kapott a lány, még később pedig egy, vagy két sifont.

Énekszóval indultak el a menyasszonyos háztól:

Este viszik a menyasszony ágyát,
Elejtették a nyoszolya négy lábát,
Addig asszony nem fekszel az ágyra,
Még kész nem lesz a nyoszolya négy lába.

Most már innen is mentek asszonyok az ággyal, őket is vigyázatra intették.

Az ágykikérés addig zajlott le, mig az esküvő tartott. Az ággyal az egész falut megkerülték, másik uton mentek vissza, mint amelyiken jöttek. A vőlegényes házhoz akkorra kellett visszaérni, mikorra a vőlegény, menyasszony és a násznép hazaért.

Ha valaki más faluból nősült, annak az utját szalmakötelekkel zárták el, de a lovak átszakitották. A násznép az utca elején leszállt a kocsiról és mulatva mentek a legényes házhoz. Ilyenkor kiabálták: "Aki mindig válogatott, tehénszarba kapott!" Vagy: "Dudás Pista válogatott, mégis bablevesbe kapott!" Ezt ugy is mondták: "Itthon nem volt jó a lógané, Dányba ment tehénszaré."

Estefelé értek haza a vőlegényes házhoz, két-három óráig is eltartott mig a templomtól hazaértek, mert egész uton énekeltek, táncoltak. Mikor már közeledtek a legényes házhoz, akkor néhányan előre szaladtak gyertyákért, és az otthoniak közül is csatlakoztak hozzájuk és énekszóval, sikitozással mentek a menyasszony elé.

Mikor a nagykapuhoz értek, akkor ezt dalolták:

Nyisd ki babâm az ajtót,
Csendesen mert meghallják a szomszédok.
Ha meghallják, hagy hallják,
Ugyis tudja már a világ,
Hogy én téged szeretlek,
Hogy én téged soha el nem felejtlek.

Ezt háromszor elismételték, akkor bekiabáltak: "Öröm anya gyere ki, vár a menyed ide ki hujjujuju!" Ha tetszett az anyósnak a menyasszony, akkor kijött, vagy kinézett, ha pedig gazdag volt a lány, akkor igy kiabált az örömanya: "hujjuju, aranyat hoznak, hujjujuj!"

Mikor harmadszor elénekelték a nyisd ki babám az ajtót, akkor igy kiabáltak be: Öröm anya gyujts világot, hozzák már a gyöngyvirágot!" Erre már kijött az örömanya, régen egy kocsilámpával, most gyertyával. Elővett két szem kockacukrot és a fiatalok szájába dugta és azt mondta: "Olyan édesek legyetek egymással éltetek végéig, mint ez a kockacukor!" és megcsókolta őket. A vőfény pedig bevezette a fiatalokat a vendégek kiséretében. Mindenki kiabált: "Haza értünk vacsorára, apró piros pogácására!"

Az uj párt és a vendégeket a násznagyok az első asztalnál várták, majd a vőfény beköszöntötte őket.

A menyasszony vendégei, a nyoszolyólányokon kivül, visszamentek a lányos házhoz, hogy hét órára visszaérjenek a vacsorára.

Az itt maradottak táncba, dalolásba és nagy zsebkendőlengetésbe kezdtek. Az idősebbek az asztaloknál mulattak. A hivatlanok az ablakon kukucskáltak be, még kis székeket is vittek, arra álltak, hogy jobban lássanak. A bentiek énekelték:

Sej, sarkon van, sej sarkon van a Deák Sándor kocsmája,
Sej a legényeknek, sej a legényeknek
Van az oda csinálva, legényeknek meg annak
a hires lányoknak,
Sej, meg annak, sej meg annak a szomoru regrutának.

Fecském, fecském hol jártál az este,
Nem láttad-e a szeretőmet valamerre,
Láttam biz én a házatok előtt járni,
Elkezdett az árva szive fájni.

Vacsora a legényes háznál

Hét óra körül a lányos háznál már készülődtek a lány után. A vőfény kis időre megszökött a legényes háztól és elillant a lányos házhoz a vendégekért. Szépen felkérte őket, hogy legyenek szivesek az ő kiséretében vacsorára menni. Ha nem ment volna el értük, akkor nem is vettek volna részt a vacsorán.

A keresztanya vitte a szép menyasszony kalácsot, amit ő sütött. Ez kb. fél asztal nagyságu volt. Egy megfelelő méretü

fa lapra rátették, fenyővel, vagy tujafával feldiszitették. Erre szalagokat, szaloncukrokat, apró süteményeket akasztottak, körbe pedig gyertyákat tettek és ezeket meggyujtották. Akik nem tudtak fenyőfát szerezni, azok rozmaring ágakat raktak körbe a falapra és élő virágokat; krizantént, asparágust szurtak a kalácsba.

A keresztapa egy kanna meleg cukros bort és két főtt tyukot, az örömanya öregbik ura négy nagy fonott pusztakalácsot vitt a feleségével, amelyeket egy hamvasra füztek fel. A menyasszony szülei, testvérei és a közeli rokonok süteményeket és bort vittek. Ha a menyasszony keresztanyja jó módu volt, akkor lila selyemkendőt is adott a menyasszonynak.

Az ifju pár többször is kinézett a kapun, hogy jönnek-e már a menyasszonyos háztól. Mikor észrevették őket, akkor elébük mentek néhány házzal, az ifju pár, a bandások és néhány vendég is csatlakozott hozzájuk, hogy minél szivesebb legyen a fogadtatás. Az ifju pár megcsókolta szüleit és a vendégekkel együtt mulatozva vonultak be. Ha a legény szülei megharagudtak a lányra, vagy nem akarták, hogy a fiuk elvegye, akkor nem mentek ki a vendégek elé, ilyenkor a menyasszony nagyon sirt.

A vőfény szépen beköszöntötte a lányos ház vendégeinek érkezését, megkérte a legény szüleit, hogy fogadják őket nagy szeretettel. Megköszönte a menyasszony kalácsot és a többi ajándékot is:

Husból, borból és kalácsból áll ezen ajándék,
többet ér ez, mint csak a puszta jószándék,
fogyasszák el egészséggel!

Háziak: köszönjük szépen!

Utána megvendégelték őket, majd együtt mulattak. Ha kedvesek voltak a vőlegény szülei a vendégekhez, akkor reggelig ott maradtak, ha nem, akkor csak a menyasszonytáncig. Ma már együtt tartja a két ház a lakodalmat, vagy a vendéglőben, vagy a kulturházban. Régen a megesett lánynak nem volt rendes lagzija, csak egy kis vacsorát adtak, ugy mondták, *csög*.

Mig a vendégek odabent mulattak, a konyhában már nagy volt a sürgés-forgás, vacsorához készülődtek. A vőfény megkérte a segitő férfiakat, hogy hordják be az asztalokat. Mikor elkészültek a teritéssel, a vőfény rang szerint /rokonsági fok/ ültette le a vendégeket.

Az első asztalnál ült az ifju pár. A menyasszony mellett a nyoszolyólánya, amellett a menyasszony szülei, majd keresztszülei foglaltak helyet. A vőlegény mellett az ő nyoszolyólánya ült, utána a keresztapja, keresztanyja. Ha odafértek még az első asztalhoz a fiatalok testvérei, akkor ők is oda ültek. Az utolsó asztalhoz a vőlegény távoli rokonai kerültek. A vőlegény szülei ilyenkor nem ültek le.

Mielőtt hozzáfogtak volna a vacsorához, előbb imádkoztak, keresztet vetettek és csak ugy ültek le. A vőfénynek a távolabbi rokonok segitettek behordani az ételeket. A vacsora a következő fogásokból állt: husleves csigatésztával, főtt hus, borjupaprikás, baromfi pörkölt és sütemény.

A menyasszony és a vőlegény egy tányérból evett, a nyoszolyólányok szedtek nekik. Az ujpárnak bevitt levesestálban két nagy csigatészta volt, amit külön nekik készitettek. Mikor kiszedték nekik, jót mulattak és tréfálkoztak a fiatalokon.

Vacsora közben ivásra szólitotta fel a vőfény a násznépet és ekkor háromszor elismételve mondták:

Jézus vizet borrá tette,
A násznépet megvendégelte
Kána mennyegzőben.

Vacsora után a vőfény kivezette a menyasszonyt, fehér kötényét kék habosra cserélték, fátylát fehér madzaggal lekötötték. Mikor elkészült, a vőfény bevezette és bejelentette, hogy kezdődik a *menyasszonytánc*. A bandások rákezdték:

Enyém a menyasszony, senkinek sincs pénze,
Akinek nincs pénze, nyuljon a zsebébe,
A mi menyasszonyunk nem főzött még gancát,
Nem is bolházzuk ki a pendele ráncát.
Majd kibolházza azt a mi vőlegényünk,
Akit estére melléje fektetünk.

Először a menyasszony édesanyja vette át, majd az anyósa, a keresztszülők, testvérek, majd a rokonok.

Mikor már nem vitték el a menyasszonyt táncolni, akkor a vőlegény berohant, letette az asztalra a váltságdijat és

csókokkal elhalmozva ölébe kapta a feleségét és kirohant vele. A váltságdij a legkorábbi időkben két pár galamb, vagy nyul volt, majd két piros alma, az 1900-as évektől egy rongybaba, az 1920-as évektől napjainkig egy üzletben vásárolt baba, amelyet népviseleti ruhába öltöztettek.

Régen is és most is a menyasszonytánckor összegyült pénzt a vőfény vitte ki, a násznagy és a fiatal pár jelenlétében számolták meg. Utána a vőfény jó hangosan bejelentette, hogy menynyit kapott a menyasszony.

Most már a hivatlanok is hazamentek, mert idáig az ablakokon kukucskáltak be. Másnap már az egész falu tudni fogja, hogy milyen volt a lagzi, hányan járták a menyasszonytáncot és menynyi pénzt kaptak.

A menyasszonytánc után az első nóta az uj páré volt, néhány percig csak ők táncoltak, utána mindenki táncraperdült.

A lányosháznál éjféltájban néhány távoli rokon és szomszéd készülődni kezdett. Összeszedték a menyecskeruhát és ötenhatan dalolva elindultak a legényes házhoz:

Éjfél után egyet ütött az óra,
Ilyen későn ki dalol a faluba
Én dalolok, mert nem tudok elaludni,
Fáj a szivem, a szerelem gyötöri.

Mikor a kapuhoz értek, ezt énekelték:

Hideg szél fuj édesanyám, hozza ki a kendőm,
Még az éjjel felkeresem a régi szeretőmet,
Kiállok a kapujába, kibeszélgetem magam vele utoljára.

A legényes háznál észrevették őket és kimentek elébük és közösen énekeltek. Az idegenek felkeltek az ágyból és kimentek, hogy még ezt a jelenetet is láthassák.

Az érkezőket nagy szeretettel fogadták, megvendégelték őket, de csak rövid ideig maradtak ott, segitettek a menyasszony kalács felszeletelésében.

A vőfény ismét ellopta a menyasszonyt, mert már a kamrában várta a keresztanyja, aki fölkontyolta, "fölcsinálta a lányt menyecskének". A menyecskeruha piros kázsmir, vagy piros delin szoknya volt, alatta természetesen fehér alsó szok-

nyák. Fehér, szabados, oldalgombos mold, vagy sifon kacót vett fel hozzá és kék habos köténnyt kötöttek elébe. A galárisra a patent helyett brekocsot tettek. A fehér harisnya és a cipő rajta maradt. Haját kontyba tekerték és erre tették rá a csipkés féketőt.

A menyasszonyi koszorut nem adták el, mert azt mondták, hogy akkor ugy hervad el a menyecske, mint a koszoru, mert azzal már más nem törődne ugy. A koszorut bekeretezve kitették a falra a sarokban lévő szentek szobrai mellé.

A vőfény a vőlegényt is elrabolta a vendégektől, hogy megmutassa neki az uj menyecskét. Az ujasszonyt meglátva, az ura örömében csókot nyomott az arcára.

Felkontyolás után a menyecske már nyugodtan járkálhatott ki-be, mert addig mig rajta volt a koszoru egyedül nem mehetett ki a házból. Mindig kisérték, nehogy valaki levágjon egy darabot a párta pántlikájából, mert akkor elvágták volna a szerencséjét.

Kontyáldomásra a fiatal menyecske a menyasszony kalácsot, az ura a cukros bort, a keresztanya a főtt tyukot kinálgatta a vendégeknek. Kb. az 1960-as évektől kalács helyett piskóta tekercs van, amit cukrászdában csináltat a menyasszony keresztanyja. Édes bor helyett pálinkát, főtt tyuk helyett kirántott hust, töltött hust és hurkát adnak a násznépnek. Ezekből az ételekből mindenki kapott és a borból annak is innia kellett egy kicsit, aki nem szerette. Közben kiabálták: Éljen az uj menyecske! Éljen az uj házaspár!

Kontyáldomás után került sor a *menyecsketáncra*. A vőfény kezdte meg a sort, a bandások rá is zenditettek:

Jaj, de fájin menyecske lett ebből a lányból,
Kerek kontyot csavartak a hajából,
Jól áll rajta a ruha, de még jobban a vasalt szoknya,
Ezt az egyet megteszem, jövő őszre elveszem,
Ő lesz az én csárdás feleségem.

Az ujmenyecskét először az uj ember vette át, majd sorra a többi vendég, végül ismét az ura táncolt vele. Ezt már nem pénzért járták.

A nagy hangoskodásra, lármára, dalolásra a csendőrök is benéztek az ablakon, de néhányan kikiabáltak nekik:

"Aki benéz az ablakon, vágjunk le a kukrijából, hujjuju!" A csendőrök erre megszégyellték magukat és elmentek, de azért még visszafeleltek nekik: "Máma hujuju, holnap jujjuju!" Ez azt jelentette, hogy többnyire az aszódi takarékból vettek fel pénzt a lagzira és már másnap fájhatott is a fejük, hogy miből fizetik vissza a kölcsönt. Sokszor odaadták a fiatalok a szülőknek a menysszonytánckor összegyült pénzt, hogy a kamatot ki tudják fizetni.

A vendégek azonban nem törődtek semmivel, csak a tánccal. A legények az ifju párral karikázót jártak.

Lányok, lányok ti zsámboki lányok,
Van-e néktek piros delén szoknyátok,
Ha nincs néktek piros delén szoknyátok,
Nem is vagytok szép zsámboki lányok.

*

Megismerni a zsámboki menyecskét,
Mind ugy köszön, adjon Isten jóestét,
Én meg csak ugy betyárosan fogadom,
Adjon Isten kökényszemü galambom.

Reggel felé a lány keresztszülei, szülei, a vőfény és a gazdasszony hazafelé készülődtek. Fel is ugrasztották a bandásokat, hogy kellő tisztelettel kikisérjék őket. A fiatal pár is dalolva kisérte el őket a szomszéd házig, vagy esetleg a sarokig:

Hajnal hasad, csillag ragyog,
Én meg a lagzíba vagyok,
Jaj, Istenem de szégyellem,
Hogy reggel kell hazamennem,
Hazamegyek babám, hazamegyek,
Kialuszom magamat.

Az utról is visszakiabáltak még a vendégek: "Köszönjük a jó vendéglátást, meg a kis maradékot is!" Minden vendég kapott

egy kis ennivalót, amit hazavitt. Most már mindenki csomagot kap és a közeli rokonokat visszahívják másnap ebédre. Délelőtt segítenek kitakaritani, mindent a helyére pakolnak, ha odahaza tartották a lakodalmat.

Régebben, mikor a fontosabb személyek elmentek, akkor a fiatalok egy kicsit lefekhettek aludni. A padláson állitottak fel számukra egy ágyat.

Az utolsó vendégeket már csak a szülők kisérték ki, a bandások már felpakoltak a kocsira, de még fujták rendületlenül:

Mikor mentem hazafelé szép Zsámboknak falujából,
Páros csillag ragyogott az ég aljába,
Páros csillag repedezzen ezerfelé,
Hazamegyek, lefekszem a csárdás kisangyalom mellé.

A szülők nem feküdtek le, hanem néhány testvér segitségével nagyjából rendet tettek, megtárgyalták hogy sikerült a lakodalom, jó volt-e, elegendő volt-e az enni-innivaló.

A lakodalom utáni első vasárnap a templomba a menyecske ugyanolyan ruhába öltözött, mint amikor iratkozásra ment. A piros posztó szoknyához fehér lekötős mold kacót vett, fejére a fékető fölé fehér lyukacsos, vagy kivarrott kendőt kötött, ugy hogy a fékető kilátszódjon.

A menyecske az első hónap négy vasárnapján mindig a legcifrább ruháit vette fel, utána már alkalmazkodott a hagyományos rendhez.

Ha a menyecske az alvégbe ment férjhez, akkor a templom alsó oldalára állt, ha a fölvégbe ment, akkor a fölső végébe. A menyecskék a két padsor között álltak és legelől mindig az a menyecske állt, aki legutoljára ment férjhez.

Az 1970-es évektől már igen nagy lakodalmakat tartanak. A lány nem egy kendőt kap ajándékba, a legény meg semmit, hanem értékes ajándékokkal halmozzák el őket. A menyasszony már nem husz pengőért táncol, hanem ezer forintokért és annyit kapnak, hogy egy-két év mulva saját lakásukba költözhetnek. A szülők sem mennek már Aszódra a takarékba, mert már maguk is elő tudják teremteni a lakodalomhoz szükséges pénzt.

Gazdasszonyok voltak kb. 1900-1950-60 között: Makádi Istvánné, Szandrik Ágnyis, özv. Kossa Jánosné, Berki Ilona, özv. Makádi Gáborné, Gódor Róza, Bálint Istvánné, Gapor Örzse, özv. Szabó Mihályné, Riska Mari.

Vőfények voltak kb. 1900-1950-ig: Molnár András, Sós József, Kakucska József, Szalai János; kb. 1950-től: Gódor András, Makádi András, Makádi Mihály, Szabó István, Tóth Sándor, Kókai Lajos.

Vőfélyversek

Hívogató

Dicsérjük a Jézust édes megváltónkat,
Adjon e háznak békét és nyugodalmat,
Jó egészséget a házigazdának,
És a ház minden lakójának.
Alázatossággal engedelmet kérek,
Hogy e házba ily bátran belépni merészlek,
De általam kéreti Önöket
A mi menyasszonyunk X.Y.
És derék vőlegényünk X.Y.
Kiknek mennyegzőjük lészen tartva,
Kisérjék el őket az Isten házába,
S onnan visszajövet becses hajlékukba,
Egy kis vacsorán és mulatáson
Résztvenni sziveskedjenek.

Menyasszonykikérő

Jóestét kivánok, jó mulatást!
Térjünk rá rögvest a dolgok rendjére,
Hogy eljuthassunk célunk végére.
Derék vőlegényünk engem arra kére,
Drága menyasszonyát kérjem ki részére.
Tudom fájó szivvel adják át a szülők,
Hisz gonddal, szeretettel nevelték fel őt.
És most a lányuk fészkéből kiszálla,

Csak az üres helye marad majd a házba.
Tisztelt násznép, a bu legyen tőlünk távol,
Öröm sugározzon mindenik orcáról,
Tegyenek ők bármit, járjanak akárhol, bármilyen tövisen,
Csak boldogok legyenek az egész életben.

Menyasszonybucsúztató

Szünjék meg most már hegedük pengése,
És a sarkantyuknak is némuljon el pengése
A menyasszonybucsuztatásnak lészen kezdése,
Legyünk csendességbe, mig lészen végzése.
Zeng bucsuszavam, hullanak könnyeim,
Mert tőletek bucsuzom drága jó szüleim.
Hatalmas Uristen világ teremtője
Tekints itt esengő bünös gyermekedre,
Tekints az itt siró drága jó szülőkre,
Kiknek általam adtad áldásod fejükre,
Kik által engem a világra helyeztél,
S általuk eddig szépen felneveltél,
És most a számomra más utat jelöltél,
Mert engem a házasság utjára segitettél.
Most hozzád fordulok kedves édesapám,
Nézd könnyeimtől mint borul el orcám,
Mielőtt atyai házadtól kilépek,
Térden állva tőled bocsánatot kérek.
Bocsánatért esdem, mert megbántottalak,
Jóságodért sokszor megszomoritottalak,
De Istenre kérlek, bocsásd meg ezeket,
Hogy el ne veszejtsem én bünös lelkemet,
Mulasd fejem felől bősz haragodat,
S helyette add jóságos és bő atyai áldásodat.
Hát hozzád mit szóljak kedves édesanyám,
Ki voltál eddig felnevelő dajkám.
Tudom, hogy fáj a te anyai szivednek,
Midőn elválását látod gyermekednek,
Akit a tejével neveltél emlődnek,
Most át kell engedned titkos jövendőmnek.

Tudom édesanyám, tudom hogy szerettél,
Mint gyenge virágot ápoltál, neveltél,
A jóra tanitottál, a rossztól intettél,
Most pediglen a szárnyamra eresztél.
Kedves édesanyám mielőtt indulok,
Fájdalmas szivvel kebledre borulok,
Jóságodér anyám áldjon meg az Isten,
Holtod után pedig legyen mennybe helyed.
Jó leány társaim, kik eddig voltatok,
Könnyező szemekkel most körülöttem álltok,
Szép koszorutokból ime én elválok,
Istentől nektek is minden jót kivánok,
Rendeljen az Isten nektek is oly szivet,
Ki majd megérti hü szerelmeteket.
Alsó és felső jószivü szomszédaim,
És kik jelen vagytok testvérim, rokonim,
Áldjon meg az Isten titeket is fejenként
És ne érezzetek e földön keservet és kint,
Kisérjetek el az Isten házába,
És kérjétek Istent értem imádkozva,
Hogy bő áldását adja e szent házasságra.
Induljunk el hát a szentháromság nevében,
E nehéz utunkon vezéreljen Isten,
Az itthon maradóknak kivánjunk jókedvet,
Nekünk utasoknak szerencsés visszatértet.

Menyasszonybeköszöntő a vőlegényes háznál

Hála Istennek, hogy megérkeztünk,
E nehéz utunkon sikerrel végeztünk,
Válljon az Istennek ezen házassága,
Az ifju pár lelkének üdvére, javára,
De most már mindenki, az egész világ látja,
Uj vendég érkezett a házba,
Im itt az ujasszony, ki ifju férje karján megérkezett,
Tessék örömszülők fogjanak vele kezet.

Vendégek beköszöntése

Ma hajnalba, alig hogy felvirradt a reggel,
Összegyülekeztünk szép számos sereggel,
Jöttünk aztán nagy igyekezettel,
A mi menyasszonyunk és vőlegényünk nagy tiszteletére,
Tisztelt örömszülők van nekem egy kérésem,
Itt várakozik e szép sereg vendégem,
Sziveskedjenek őket befogadni,
Igérem mi sem fogunk érte adósak maradni.

Násznagyköszöntő

Tisztelt örömszülők!
Ezen ajándékot, melyet a mi
Násznagyunk és nyoszolyóasszonyunk hozott,
Fogadják tőlük, mint amilyen szivesen ők készitették.
Husból, borból és jóféle süteményből
Áll ez az ajándék,
Többet ér ez, mint csak a puszta jószándék.

Köszöntés tyúkkal

E szegény tyukocska még tegnap kapargatott,
Ma reggel a vére kiontatott.
Egy fazék vizbe megkoppasztatott,
Ime most e tálon feltálaltatott,
Kedves vendégeink között fogyasztás végett
szétosztatott.
Jóétvágyat!

Köszöntő borral

Nem siralmas ház ez, félre most a buval,
Igyunk mig ránk nem virrad majd a hajnal,
Nosza rajta üritsük hát poharunkat gyorsan,
Minek is áll itt e sok üveg bor sorban,
Asszonyok, menyecskék hozzá kell csak nyulni,
Le szokott a jó bor konty alá is csuszni,
A férfinép ugyis addig nyugodt, mig az asszony iszik,

Addig legalább nem veszekszik,
De azért a fehérnép a borból keveset fogyasszon,
Mert nincsen rutabb látvány, mint a részeg asszony.
Egyszer láttam egyet, jaj de megcsodáltam,
Ha rágondolok is borsódzik a hátam,
De tudom, hogy örülnek akik engem látnak,
Hisz több becsületem van, mint 50 barátnak,
Hogyne volna, mikor én hozok be mindent,
Megnézem van-e még bor az üvegbe,
Van még abba 9 icce 10 akós hordóba.
Ne legyen hát bus senki én azt akarom,
Egyik lábam rögvest kinn lesz az udvaron,
Noé apánknak is ettől jött meg a kedve,
Örömében ugrált, táncolt, mint egy medve,
Ne legyen hát senki bus és elkeseredve,
Igyunk, hisz most töltöttem friss bort az üvegbe,
Egészségünkre!

Vacsora előtti vers

Látom sokan vannak, sokan várakoznak,
Ételt az asztalra már mikor hoznak,
Hát én tudósitom vendégeink sorát,
Legyenek nyugodtan, hozom a vacsorát.
Immár teritve az asztal, nem hiányzik semmi,
Csak a tányérokon nem látok semmit.
Mert a gazdasszonynak félre áll a konytya,
S folyton azt kiabálja, nincs ránk semmi gondja,
Sőt utánam kiabálta azt,
Hogy most tüstént hordjam ki az asztalt,
De én majd megmondom, hogy idebenn azt mondták,
Ha már őkegyelme tele is töltötte a kontyát,
Azért csak főzze meg időben a vacsorát,
Nos hát lesz itt vacsora 1-2 óra alatt,
Addig is tisztelt vendégeink csak várakozzanak,
S hogy addig is egy jó tanácsot adjak,
Kérem táncoljanak, mert ülve megfáznak.

Leves beköszöntése

Kedves vendégeink nem üresen jöttem,
Étellel telve mind a két kezem.
De mielőtt a kanálhoz nyulnának,
Buzgó szivvel hálát adjanak az Urnak,
És hogy itt sokat ne papoljak,
E forró táltól sebeket ne kapjak,
Vegyék hát el tőlem e forró tálat,
Melyet az ujjaim már nem igen állnak,
De a hátam mögött is egy pár ételhozó vagyon,
Azoknak is kezét süti igen nagyon,
Ne tántorogjon hát előttem senki,
Nehogy a nyakát leforrázzam neki.
Itt van hát a leves, melyet adott a jó hús,
Igy hát senki szíve ne legyen bús,
Nosza muzsikusok szóljon hát a rigmus,
Ezzel dicsértessék az Urjézus Krisztus.
Jóétvágyat!

Borjupaprikás beköszöntése

Gyenge borjuhus ez, mit hoztam káposztával,
Hiszen csak harminc tavasszal járt ki az anyjával,
Gyengeségében a szénát már nem ehette,
Igy naphosszat csak a korpát nyelte,
E káposztáé nagy utat bejártam,
Széles e falut hosszában bejártam,
E kevés káposztát a faluszélen leltem,
E finom étket a konyhába abból készitettem,
Itt van hát a finom borjuhus káposztával,
Ehhez is tartozik a zenész egy nótával.

Baromfipörkölt beköszöntése

Tisztelt vendégsereg megjöttem sokára,
De merem állitani nem jártam hiába,
Mert most olyan étket hoztam valójába,
Mely mindig első volt az étkek sorába,

Bevallom őszintén jó nagy utat tettem,
Amig a receptet végre megszereztem,
S mivel a világon nincs több ilyen étek,
A magyarnak erre vizet inni vétek,
Fogyasszák hát kentek jó apétitussal,
Ehhez is tartozik a zenész egy tussal.
Jóétvágyat!

Sütemény beköszöntése

Itt van hát a finom, izletes jóféle sütemény,
Nincs ebbe sem mustár, sem ánizs, sem kömény,
Cukorral vegyitve nem is olyan nehéz,
Ezért szereti ezt fiatal és vén,
Bátran lehet enni gyomornak nem nehéz,
Fogjon meg hát minden darabot legalább kilenc kéz!

Ifju pár kikérése

Elnézést kérek, hogy csendet zavarok,
Tudom, azt hiszik már megint hazudni akarok,
Pedig hazudni nem szoktam mondhatom,
Legfeljebb ha a számat beszédre kinyitom.
De a mi házigazdánknál esett,
Szó nélkül megállni azt már nem lehet,
Amellett még esküdni is merek,
Kamrájában azonmód elszaporodtak az egerek
A minap egy kis kölest tettünk egy zsákba,
Másnapra vagy háromszáz helyen ki volt rágva,
Ezt a kölest köllene szemenként fölszedni,
Ezért kérem az ifju párt ki,
Amig mi mulatunk, majd ők fölszedik,
Ugyis nagyon megnőttek a körmeik.

Beköszöntő a menyasszonytánchoz

Zenészek hát hegedütök zengjenek,
Hogy a menyasszonyunk fülei csengjenek,
Kezdődjék hát el a menyasszonytánc,
Hogy kiszakadozzon a szoknyája ránca,
Im itt áll előttünk az ékes menyasszony,
Hogy menyasszony fővel mégegyet táncoljon,
Minden vendégének egy nótát juttasson,
Az ajándékból pedig uj cipőt varrasson,
Táncoljon hát vele mindenki egy kurtát,
De le ne tapossák a cipője sarkát,
Gondoljanak arra, milyen drágáé varrták,
Ezért hát forinttal tömjék meg a markát.
Az asztal közepén van egy üres tányér,
Én kezdem a táncot, a többi még ráér,
Addig menjenek el tizesért, százasért,
Zenész te meg huzd rá az uj házaspáré!
Enyém a menyasszony!

Beköszöntő a menyecsketánchoz

Feljött az aranyszinü hajnal a sziveteknek,
Elértétek napját örömötöknek,
Turbékoljatok hát vadgalamb módjára,
S szaporodjatok meg jövő ilyen tájra,
Sok édes gyümölcse ez a házasságnak,
Többet ér, mint bármely kincse a világnak.
Ti kik most két szivet egymásba tettetek,
Sok számos esztendőt boldogan töltsetek.
Most egy tele poharat üritek értetek emelve,
Kiket összekötött kebletek szerelme,
Kerülje házatokat a bánat, a szomoruság,
Éltetek fáját a hit, remény és szeretet járja át.
Éljen az ifju pár!

Halál, temetés

Számos jelből következtettek arra, hogy a családból, vagy a rokonságból hamarosan meghal valaki. Igy ha a kakukkmadár a szomszéd háznál kakukkolt, akkor azt mondták, hogy jaj a halálmadár a szomszédban van, meghal valaki. Ha a kutya vonitott, akkor is vagy halálesetre, vagy tüzesetre jósoltak.

Ha kenyérsütéskor elvált a kenyér, arra is azt mondták, hogy nagy szerencsétlenség, vagy halott lesz a háznál.

Álomból is következtettek a halálra. Azt mondták, hogy ledőlt a ház fala, vagy nagy vízben járkálnak és nem tudnak kijönni belőle, szintén közeli halálesetet jelzett.

Azt is mondták, hogy aki legelőször alszik egy új házban, az hal meg legelőbb. Ezért a beköltözés előtt egy héttel, kutyát, vagy macskát engedtek be, hogy az haljon meg legelsőnek. Azért így is nagyon féltek és sokszor a legöregebb családtag ment oda először.

Csillagos éjszaka, ha láttak csillagot leszállni, akkor azt mondták, hogy leszállt a csillagom, meghalok.

Haldoklás

Ha a családból valaki nagybeteg lett és állapota egyre sulyosbodott, akkor elhivták a papot, aki meggyóntatta, megáldoztatta a beteget és föladta neki az utolsó kenetet. A beteg kezét és lábát kente meg. Szép szavakat mondott a betegnek, imádkozott érte. Jézus, Mária, Szent József nevében kérte, hogy szép halállal haljon meg, halála után pedig örök nyugodalma legyen.

Az utolsó kenet feladásakor csak a pap volt jelen. A vizet, amiben a kenet feladása után a pap megmosta a kezét, az istállóba, vagy az ólba öntötték, mert azt szentelt viznek tartották.

Ha nem tudták elhivni a papot, akkor meggyujtották otthon a szentelt gyertyát, a keresztet a haldokló kezébe adták és imádkoztak érte:

Jézus, Mária, Szent József,
Néktek ajánlom szivemet, testemet, lelkemet.
Jézus, Mária, Szent József,
Legyetek mellettem minden gondolatba,
Különösen halálom óráján,
Midőn lelkem kiszakad testemből,
Kisérjetek a mennyországba meredek uton,
Hogy le ne roskadjon, amen.

Elmondták még a "Litánia haldoklókért" kezdetü imádságot is és megszentelték a beteget.

A haldokló utolsó perceit ugy igyekeztek megkönnyiteni, hogy szentelt vizzel letörölték a homlokát, meg is itatták vele, imádkoztak mellette. Beszélgettek vele, minden szavát figyelték, hogy teljesiteni tudják majd a kérését. Régebben nem voltak olyan hirtelen halálok, mint most. Akkor a beteg megmondta, hogy melyik ruhában temessék el, melyiket adják a szegényeknek, melyiket a lányának, a testvérének, ki vigye ki a temetőbe, ki vigye a lobogókat. A hitványabb ruhákat temetés után a szegényeknek adták.

Amennyiben harag volt a családban, akkor elhivatták azt a testvérét, vagy gyerekét, hogy béküljenek ki.

Mikor valaki sulyos beteg lett, akkor végrendelkezett. Ha volt olyan gyereke, akit jobban szeretett, vagy félárva volt, akkor elhivatta a jegyzőt és két tanut. Más senki nem tudott az ő végakaratáról. Ha volt félárva, vagy nyomorék a családban, akkor a családi örökségből ráeső rész felét, vagy az egészet neki hagyta. Vagy az egészséges testvérének, gyerekének adott mindent, de kikötötte, hogy ennek fejében gondoznia kell a beteg testvérét, vagy az árva unokáját. Ebből igen sokszor kellemetlensége lett a betegnek, ha mégis életben maradt, mert haragosokat szerzett magának.

A haldoklót nem volt szabad hangosan siratni, mert akkor nehezen tudott meghalni. Akadt olyan, aki hangosan siratta, mondta, hogy csak még egyet szóljál, de a haldokló már nem tu-

dott válaszolni és utána sokáig szenvedett még, sokára halt csak meg. Azt mondták, hogy visszahivta a nagy utról, már a nagy uton járt. Szemrehányóan nézett aztán a beteg arra, aki visszahivta.

Szép halálnak azt tartották, mikor a beteg szép csendesen halt meg, nem volt nagy szenvedése, majdnem az utolsó pillanatig tudott beszélgetni. Azt szokták mondani, hogy olyan szépen halt meg, mintha csak elaludt volna. Aki sokat szenvedett, nehezen tudott meghalni, az csunya halállal halt meg. A boszorkányoknak tartott asszonyokról mondták, hogy addig nem tudnak meghalni, mig a tudományukat át nem adták valakinek, el nem hagyták a tudományukat. Mikor haldoklott, akkor mondta a lányának, vagy valami rokonának, hogy fogja meg a kezét és arra maradt a tudománya. Volt aki söprüt adott a kezébe, de akkor is csak rámaradt a boszorkányság, mert az ő kezében volt a söprü. Azt is beszélték, hogy amikor vitték ki a boszorkányt a temetőbe, akkor olyan nagyon nehéz volt a koporsó, mert mindazok, akiket megrontott, mind a koporsó tetején ültek.

Tetszhalottról is meséltek. Beszélték, hogy egyszer a sirásó ment vissza a temetőbe és jajgatást hallott. Hallgatódzott, de sehol nem látott senkit. Este volt. Odament ahhoz a sirhoz, amibe aznap temettek és hallotta, hogy onnan jön a sirás. Erre elment a községházára, szólt a csendőröknek és kibontották a sirt, de addigra már halott volt az az ember. De valóban élhetett még, mert látszódott rajta, hogy kinjában szegény összeharapdálta a kezét, a szája szélét. Igy találták meg. Ezért mondták azt, hogy nem lehet 24 óra mulva eltemetni senkit, csak 48 óra elteltével.

Tennivalók a halál beállta után

Amikor meghalt a beteg, a tükröt azonnal letakarták varrott kendővel, vagy berliner, vagy keresztelő kendővel. Erre azért volt szükség, mert mindig a halottat látták volna benne, ha belenéztek volna. Másrészt pedig azért kellett letakarni, mert a lélek nehezen szállt ki a testből és igy mindent látott és hallott még a halott. Ezért nem szabad a halottról beszélni,

hogy jaj má meghalt, jaj igy, jaj ugy, mert mindent lát és hall még, csak nem tud felelni.

A lélek addig maradt a testben, mig meg nem szólalt a lélekharang, mert az csinálta a léleknek az utat a mennyországba, vagy a pokolba. A lélek a sziv mellett van és láthatatlan. A lélek ugyanolyan nehezen szakad ki a testből, mint ahogy az anya megszüli a gyermekét.

Régi öregasszonyok azt is mondták, hogy amikor eltemették a halottat, akkor azon az éjszakán visszajön a lélek megköszönni a szállást. Régen otthon ravatalozták fel a halottat és a temetésig egy-két éjszakára szállást adtak a halottnak. Mikor visszajött a lélek, akkor valamilyen jelt hagyott, vagy koppant valami, vagy leesett valami, amihez hozzá se nyultak. Hallották, hogy becsukódott az ajtó, de senki nem ment be, nem jött ki, csak a lépteket hallották.

A halál beállta után elhivták az imádkozó asszonyokat, akik megmosdatták és felöltöztették a halottat. Ma már a családtagok közül öltözteti fel valaki az elhunytat. A férfi halottat megborotválták. Ha a borotvát ugy hozta magával a borbély, akkor azt vissza is vitte, de ha az otthonit használta, akkor azt elásták. A mosdtó vizet a ganajoldalba öntötték ki. Az öltöztető asszonyoknak fizetségül selejtesebb ruhát, vagy élelmet adtak.

A családból, vagy a szomszédból valaki elment szólni a sirásónak, mert a sirt mindig ő ásta meg. A beteget, ha megmondta előre, akkor kivánsága szerint temették el vagy a férje, vagy a felesége mellé. Volt aki azt mondta, hogy az anyja, vagy a lánya mellé tegyék. Egyes családok sirhelyet váltottak maguknak és azt bekeritették, vagy kővel körberakták.

Miután végzett az az illető a sirásónál, elment a paphoz csendesitést kérni és elhozta a gyertyatartókat a ravatalhoz. A csendesités a kisharanggal történt, ezért nem kellett fizetni, mert ez mindenkinek járt. Ez volt a hirvers. Az asszonyoknak kétszer, a férfiaknak háromszor hagyták el. Megtudta ég és föld, hogy meghalt valaki. Akkor elkezdtek gondolkodni a faluban, hogy ki volt nagybeteg, aztán szájról-szájra terjedt a hir.

A lélekharang meghuzása után meghatározott időközönként versket huztak a nagyharanggal. Ezért már fizetni kellett. Aki

jobbmódu volt, vagy tüntetni akart, az többet huzatott, a szegényebbek kevesebbet.

Elmentek megrendelni a koporsót is. A faluban két asztalos müködött, akik koporsót is készitettek, vagy pedig Tóalmásról hozatták. Időseknek fekete szinü volt, a középkoruaknak sötétebb barna, a lányoknak, legényeknek világos barna, vagy szürke.

A halott felravatalozása

A ravatalt az első házban készitették el, a tükör alatt. Lócára, vagy vizlócára és a karszékre lefektettek két szál deszkát, ami párhuzamosan állt az ablakkal. A deszkára szalmazsákot raktak, letakarták fehér lepedővel és igy fektették rá a halottat. Feje alá tollpárnát tettek, de ezt nem tették bele a koporsóba. Később csináltak már olyan kispárnát, amit eltemettek vele.

Az elhunyt feje mellett két oldalt felállitottak egy-egy gyertyatartót és a lábához is tettek egyet. A ravatal két oldalán még három-három gyertyatartó állt, amelyekben hosszu templomi gyertyák égtek állandóan, mert azt mondták, hogy ez rá van szánva, ez a halott jussa, vigye magával. Minden háznál ugy volt, hogy a tükör fölé akasztották a keresztet és e mellé két oldalra egy-egy szál szentelt gyertyát.

Most a halottas házban ravatalozzák fel az elhunytat és ott a halott lábánál van egy kis asztalka és ezen áll a két gyertyatartó, közöttük egy kereszttel.

A halott állát felkötötték egy fehér sifon kendővel és csak temetés előtt vették le. A kendőt aztán beletették a koporsóba.

A férfi halottat fehér ingbe, fekete lajbiba, fekete nadrágba és csizmába öltöztették. Kalapját a ravatalon a feje mellé tették és ugyanigy tették melléje a koporsóba is. Kezébe zsebkendőt és imakönyvet adtak. Az imakönyvet ott nyitották ki, ahol szeretett imádkozni, vagy ahol az "Imádság boldog halálért" állt.

Idős asszonyokat általában fehér ingben, fekete szoknyában és bekötött fejjel temették el. Volt akire kacót kellett ráadni és kendőt kötni a nyakára.

Fiatalabb asszonyt féketőben, ingben, pruszlikban temették el, esetleg még nyakravaló kendőt is kötöttek rá. Az asszonyok lábára harisnyát és cipőt huztak.

Az eladó lányt menyasszonyi ruhába öltöztették. Derekát lekötötték rózsás pántlikával, fejére pártát és koszorut tettek, az imakönyvre szép himzett zsebkendőt boritottak.

A legényt vőlegényruhában temették, kabátjára zsebkendőt, kalapjára pedig bokrétát tüztek.

A pici gyerekeket ugyanolyan ruhába öltöztették fel, mint amilyenben keresztelni vitték, cipőt azonban nem huztak a lábukra. Az iskoláskoru kisfiut, kislányt már mint menyasszonyt és vőlegényt temették el.

A halottat szemfedővel takarták le. Régen azt előre elkészitették. Fehér sifonból, később selyemből készült. A szemfedő két szélére csipkét varrtak, közepére pedig betétet, ugy nézett ki, mint az ágyteritő. Ez mindenkinek volt és ezt el is temették a halottal.

Virrasztó

Virrasztót egyetlen éjszaka tartottak csak, de ha nagyon beteg volt az illető nehezen halt meg, akkor többször is.

A virrasztón nemcsak a közvetlen családtagok, hanem távolabbi rokonok, szomszédok, ismerősök is résztvettek. Néhány szentes asszony is elment a halottas házhoz. Az idegenek este hét óra körül érkeztek és tizig maradtak. Ezért nem járt fizetsé- senkinek, mert ezt visszaadták nekik alkalomadtán. A szentes asszonyoknak sem fizettek, csak ha volt köztük szegényebb, annak adtak esetleg ruhát, vagy élelmet. A közeli rokonok reggelig maradtak, de ilyenkor nem kinálták meg őket semmivel. Aki nagyon elfáradt, az ledőlhetett egy kicsit, de nem nagyon illett.

A virrasztók a ravatal körül foglaltak helyet. A halott lábánál ültek a rokonok, az asztalnál a szentes asszonyok, mert azok mindent megnéztek. Hogy van a halott felöltözteve, hogy van az álla felkötve, mert ezt fontos volt tudniuk.

A virrasztás alatt imádságokat mondtak, beszélgettek a halottról. A siratónak nem volt kötött szövege, mindig a legközvetlenebb hozzátartozó mondta. Kibeszélte a halottat, hogy mi-

lyen ügyes, dolgos volt. Ilyenkor nagyon figyelték, hogy kit hogy siratnak, mennyire sajnálnak. Megszólták azt, aki nem siratta el szépen a halottat. "Csak a zsebkendőt odatette a szeméhez és nem is hullott a könnye" - mondták. Nagyon itélkeztek a népek.

Volt olyan asszony, aki kisiratta az urát:

Jaj Istenem, jaj édes jó Istenem,
Mi lesz má énvelem?
Jaj, jaj, mi lesz énvelem,
Ki gyugja be a lukamat,
Jaj Istenem.
Tököd a padon, tested a deszkán,
Jaj Istenem Istenem.
Ki gyugja be a lukat, ahun csöpög,
Jaj nekem, jaj nekem!

Temetés

Miután meghozták a koporsót, belefektették a halottat. A temetés napján, mielőtt megérkezett volna a pap és a kántor, a szentes asszonyok már ott voltak. Imádkoztak, litániát mondtak az elhunytért, szomorubbnál szomorubb énekeket énekeltek.

Mikor megérkezett a pap, bement a szobába és ott megszentelte a halottat, elimádkozta a Miatyánkot, Üdvözlégyet latinul is mondott imádságot és énekelt is. Utána a kántor is énekelt még a ravatalnál, majd kijöttek a szobából. Ezután az asztalos és valamelyik rokon leszögelte a koporsót. Ilyenkor nagyon sirtak és a családtagok alig engedték kivinni a koporsót.

A halottat a fejével hozták kifelé és az udvaron rátették a Szentmihály lovára ugy, hogy a feje a temető felé legyen. Ekkor a pap elkezdett imádkozni, énekelni, ujabban prédikál is egy kicsit. Ilyenkor a pap bal oldalán álltak a közelebbi rokonok, a másik oldalán a távolabbiak. A koporsó két oldalán hárman-hárman tartották a gyertyákat, amit aztán a halottas menetben is ők vittek.

Miután a pap befejezte az imádkozást, a kántor elkezdte a bucsuztatást. Régebben nagy bucsuztatásokat tartottak. Először

a férjtől, vagy feleségtől, gyerekektől, aztán a nagyszülőktől, keresztanyától, alsó-felső szomszédoktól, rokonoktól bucsuztatták el az elhunytat. Három pengőért külön éneket is mondott a kántor, akkor fütől-fától elbucsuztatták a halottat. Aki ezt nem birta megfizetni, annak csak egyszerü volt, csak a közvetlen hozzátartozókat sorolták fel. Kinn a temetőben mégegyszer elbucsuztatták a halottat.

Mikor elindultak a háztól, akkor minden harang szólt, mindaddig mig a halottat el nem temették. Ezért nem kellett fizetni.

A halottasmenet elején vitték a keresztet, utána a lobogókat, aztán következett a pap, a kántor és a ministráns, vagy egy szegényebb ember, aki a füstölőt vitte. Ma a sirásó viszi. Utánuk vitték a halottat, két oldalt pedig a gyertyákat. A halott után a közvetlen hozzátartozók mentek, aztán már mindegy volt a sorrend.

Ha idős ember, vagy asszony halt meg, akkor a közvetlen rokon férfiak vitték a koporsót, de nem tarthatta a fia, unokája, a veje, hanem vagy a testvérének a gyerekei, vagy a sógorai, vagy annak a gyerekei. Ha jóban volt a rokonság, akkor mindkét félről illett hivni halottvivőt, de a többség a halott rokonságából került ki.

Ha legényt, vagy lányt temettek, a menet akkor is igy nézett ki, a koporsót azonban mindkét esetben legények vitték, a gyertyákat pedig menyasszonyi ruhába öltözött lányok, csak fátyol nem volt rajtuk. A legények zsebkendőt kaptak, a lányok rózsás szalagot a karjukra, amit még egy kék szalaggal kötöttek át. Ezt ugy tették a karjukra, hogy amikor tartották a gyertyát akkor is jól látszódjon.

A lobogókat és a keresztet is lányok vitték. Ők piros posztó szoknyában, fehér lukacsos, vagy mold kacóban voltak, hajukba rózsás pántlikát kötöttek, kendőt nem vettek fel.

Ha nem volt messze a sir, akkor a temetőkaputól a lányok vitték be a koporsót.

Azt mondták, hogy ha lány halt meg, akkor utána legény következik, mert őt vette volna el feleségül, és forditva, ha legény halt meg, akkor utána lány következik.

Ha kislány, ha kisfiu halt meg, akkor a Máriás-lányokat, vagy a kongregalistákat hivták el és ők tartották a gyertyákat, lobogókat.

Aki tagja volt a Rózsafüzér társulatnak, annak a koporsójára nagy rózsafüzért tettek. Ezt a templomból hozták el és temetés után oda is vitték vissza.

A sirnál is tartottak bucsuztatót és a pap is imádkozott még. Ilyenkor a pap háta mögött a közvetlen rokonok álltak. A sirba mielőtt leengedték volna a koporsót, virágokat dobtak és miután leengedték ismét szórtak rá virágokat és hantot dobtak bele.

A koporsót a sirásó és azok az emberek engedték le, akik vitték a halottat. Ők segitettek a sirt is megcsinálni.

Régi öregek beszéltek arról is, hogy valamilyen ennivalót is tettek a sirba, de ez a szokás kb. a század elejére már megszünt.

A pap és a kántor mindaddig ott maradt, mig el nem készült a sir és ki nem tüzték a keresztet. Akkor a pap megszentelte a sirt, imádkozott még, a kántor pedig énekelt és ugy mentek csak el.

A kereszteket először mindenkiét barnára festették, később kékre, vagy fehérre. Kőkereszt még századunk közepén is alig volt, egy-kettő ha akadt. Ma már mindenki igyekszik kőkeresztet állitani.

A pap és a kántor távozása után a temetésen résztvevők még ott maradtak egy ideig. Az asszonyok imádkoztak, énekeltek. A halott hozzátartozóinak mindaddig ott kellett maradniuk a sirnál, mig egy valaki is ott volt.

Az öngyilkosokat régen az árok szélébe temették. A pap beszentelte a sirt, de ilyenkor nem harangozhattak.

A temetőben nem volt külön rész a gyerekeknek, sorba temettek, vagy esetleg a nagyanyja mellé tették a gyereket. Olyan sem volt, hogy kereszteletlenül halt volna meg a gyerek, mert mindenkit megkereszteltek. Az is elegendő volt, hogy otthon a családtagok közül valaki, vagy a bába szenteltvizzel megkeresztelte.

A korábbi évtizedekben nem temettek rá senkire. Egy asszony azt álmodta, hogy meghalt és rátemették valakire. Erre azt mondta neki az elhunyt, hogy minek feküdtél rám, hiszen ez az én helyem. Ez aztán elterjedt és nem mertek senkire rátemetni, de ma már igen.

Halotti tor

Mig tartott a temetés, otthon a halottas háznál kihasználták az időt és a szomszédok, vagy a távolabbi rokonok szétszedték a ravatalt. Kivittek mindent az istállóba, vagy az ólba, kinyitották az ablakokat, kisöprögettek, megtörölték a székeket, lócákat, az asztalt leteritették szép fehér damaszt, vagy szőttes teritővel és megteritették az asztalt. A szomszédasszony patkót, vagy buktát sütött és azt vajlingban átvitte.

Temetés után a közeli rokonokat, egy-két szentes asszonyt, a koporsóvivőket, volt aki a sirásót is, visszahivták a halotti torra. Egy kis kolbásszal, szalonnával, borral, süteménnyel kinálták meg őket. Ilyenkor a halottnak is teritettek, tettek a tányérjába buktát vagy patkót. Oda teritettek, ahol életében ült. Ha öregasszony volt, akkor mondták, hogy szegény nem ült le sohase, mert kiszolgált bennünket, állva evett a kislábosból, vagy a padkára ült csak le.

Zenészek sem a temetésen, sem a toron nem voltak.

Miseszolgáltatás

Mikor meghalt valaki, akkor azt azonnal bejelentették a papnak és az halvafekvő misét mondott. Temetés után egy héttel volt a hetednapos mise, egy hónap mulva a harmincadnapos és egy év mulva szintén mondattak misét.

A hetednapos misére mindenki elment a templomba, gyóntak, áldoztak. A misén Zsámbok szegényei, koldusai is részt vettek és utána elhivták őket a halottas házhoz, ahol ebédet adtak nekik. Bablevest főztek hussal és kalácsot sütöttek. Ezen kivül minden koldusnak adtak egy-egy nagyobb kalácsot.

A szegényeknek birájuk is volt, Kudus Jancsinak hivták. Nagy hatalmas derék ember volt, mindig szürben járt. Neki valamivel több ajándékot adtak, mert nagyon szépen tudott imádkozni és énekelni a halottért. Különösen szépen énekelt, ha fiatal lány volt a halott:

Már én menyasszony vagyok,
Mert indulni akarok,
Most jön a násznépe,
Szomoru mennyegzőmre.

Ekkor a többiek is rázenditettek és megigérték, hogy minden nap imádkozni fognak az elhunytért.

A gyász

A gyász egy évig tartott. Öt-hat hónapig tiszta feketében jártak, főleg az asszonyok. Utána hétköznapra felvehettek apró mintás fekete kacót, szoknyát, majd kávészinüt, vagy sötétkék festőt. Igy fokozatosan világosodott az öltözet.

Özvegyember, ha kisebb gyerekei voltak, akkor egy év után ujra megnősülhetett. özvegyasszony nem igen ment férjhez mégegyszer.

Visszajáró halott

A halott addig járt vissza, mig minden kivánságát nem teljesitették. Ha féltek a halottól, akkor misét szolgáltattak érte, vagy megkérték a templomi előimádkozó asszonyokat, hogy imádkozzanak erte, vagy alamizsnát osztottak. Volt, aki azt mesélte, hogy "édes szülémmel álmodtam és olyan éhes volt". Akkor valóban éhezett a halott és ilyenkor három napon belül adni kellett valamit a szegényeknek. Ha kaláccsal, vagy kenyérrel, vagy szalonnával álmodott, akkor azt kellett adni. Ha ezt nem tette volna meg, akkor többször is megismétlődött volna az álom.

Ha sokszor visszajárt a halott, akkor elmentek a halottlátó asszonyhoz. Galgahévizen is élt egy, de többfelé is voltak az országban. Adtak neki pénzt, vagy élelmet és akkor az az asszony elmondta, hogy miért jár vissza a halott, mi a kivánsága, mit adjanak neki. Pl. hogy tegyék a pipát a sirjába, adjanak cipőt a szegényeknek, vagy szolgáltassanak érte misét.

Befejezésül egy érdekes töréntetet mesélünk el, annak bizonyitására, hogy sokszor milyen véletlenen mulhat egy-egy babona megszületése. Meghalt egy ember és a felesége mellé temet-

ték. Kiásták a sirt, hogy majd másnap temetik. Este volt. A sirásó arra ment és látta, hogy a kiásott sirból felemelkedik valami fehér, aztán visszahull. Le-föl. Odament a sirásó, de nem látott semmit. Csak nem nyugodott és elment a csendőrségre. Kimentek azok is, de ők se láttak semmit. Erre az egyik csendőr beugrott a sirba és egy fehér ló volt benne. A temető mögött cirkuszosok voltak és onnan szökött meg a ló. Azok meg már nyakra-főre keresték. Kihuzták aztán a lovat. Ha nem mentek volna oda a csendőrök, akkor a mai napig is azt mondanák, hogy föltámadt annak az embernek a felesége és várta az urát.

Jelesnapi szokások

December elsejével elkezdődött az advent, amely karácsony böjtjén ért véget. Ez idő alatt nem tartottak lakodalmakat, zenés mulatságokat. A hideg beköszöntével az emberek beszorultak a lakásokba, megkezdődtek a téli munkák. Esténként összegyültek az asszonyok, fontak, szőttek, rongyot hasogattak, zsebkendőket, fejkendőket varrtak. A férfiak a lószerszámokat, a rossz cipőket javitgatták, subickolták, zsirozták, hogy tavaszra minden készen légyen.

A legények és a lányok elmentek a faluba sétálni, csakhogy találkozhassanak egymással. Ha nagy hó volt, akkor a fiuk meghógolyózták és megmosdatták a lányokat. Azt tartották, hogyha a lányok az első hóban megmosakodnak, akkor szép pirosak lesznek és nem lesznek szeplősek. Sőt még haza is vittek az első hóból és otthon a tükör előtt a szemük környékét is megkenték vele, hogy ne legyen ráncos a bőrük.

A fiatalok minden második vasárnap este összegyültek valamelyik lányos háznál kártyázni. A kártyajátékokat nem pénzre játszották, hanem pl. a bunkózást dióra, a filkózás csufolkodásra ment.

Borbála nap előtt a lányok meggyfa, vagy orgona ágat tettek vizbe és ha az kihajtott, akkor biztosak lehettek, hogy még szüz a lány.

A gyerekek alig várták a *Mikulás napját*. Fényesre kipucolták a cipőjüket és kitették az ablakba. Az édesanyjuk meg azt mondta, hogy majd meglátjuk, jók voltatok-e, mert akkor hoz a Mikulás bácsi valamit, de ha nem, akkor nem kaptok semmit. Régen nem voltak nagy ajándékok, két szem diót, almát adtak a gyerekeknek, de volt akinek még annyit sem. Esetleg két szem kockacukrot becsomagoltak papirba és azt rakták a cipőbe, de annak is nagyon örültek a gyerekek, mert ahhoz is nagyon nehezen lehetett hozzájutni. A vesszőcskét azonban nem felejtették

kitenni a szülők az ablakba. Azt mondták a gyerekeknek, hogy ezt azért hozta a Mikulás bácsi, hogy ha rosszak lesztek, evvel verjünk el. A vesszőcskét annak a söprünek a hulladékából kötötték, amivel télen a havat söprötték.

Luca napja az év legbabonásabb napja volt. A boszorkányoknak ekkor volt a legnagyobb hatalmuk, ezért szentelt vizzel meghintették az istálló, a ház ajtaját és négy sarkát. Ha valakinek fájt a dereka, akkor azt tanácsolták neki, hogy emelje meg a ház négy sarkát, mert ha Luca napján megszentelték, akkor a boszorkányoknak nincs fölötte hatalmuk és igy biztosan meggyógyul.

Ezen a napon senkihez se lehetett elmenni, semmit nem adtak ki a házból bármit is kértek, mert azt monták, hogy ezzel elviszik a hasznot. Különösen pénzt nem adtak kölcsön, mert akkor egész évben pénz nélkül lesznek. Ha mégis elment valaki ezen a napon és bármit is kért, vagy valamilyen ürüggyel odakötötte magát, azt boszorkánynak nézték. A háziak halálra ijedtek ilyenkor, hogy biztos az állatban, vagy az emberben akart kárt tenni és hogy ezt megakadályozzák, sós kenyeret adtak neki. Jól megsózták a kenyeret és mindjárt a pitvarajtóban meg kellett ennie. Ő meg nem akarta, csak nyeldesett, nyeldesett. Ez a sós kenyér azért volt jó, mert a boszorkány hatalmát meggátolta, hiszen a kenyér Isten teste, a só pedig az ember tápláléka.

Luca napján nem lehetett sem fonni, sem varrni, mert akkor bevarrnák a tyukok seggét és nem tojnának. Mosni viszont lehetett, sőt kellett, ha pár darabot is, mert ezzel kimossák a tyukok seggét és sokat tojnak meg.

A baromfiakat egy nagy abroncsból etették, hogy ne tojjanak szanaszét, hanem egy helyre. Akik ezt nem csinálták meg, azok kereshették azután a tojásokat a pelyvásban, a ganéoldalban, ólban.

Ha ezen a napon egészen kicsi tojást tojt a tyuk, azt kártojásnak nevezték és a tetőn keresztül átdobták a szomszédba. Ha ezt elmulasztották, akkor még több kár is érte volna a házat.

A Luca napot megelőző napon lópatkót vertek az istálló küszöbre, mert az szerencsét hozott és megvédte az állatokat mindenféle veszedelemtől. A patkó következő Lucáig, vagy örökre ott maradt.

Luca nap előtt ha vettek malacot pl. vásárban, vagy idegentől, akkor a malacot farral tették be az ólba, hogy meg ne ronthassák a jószágot.

Ha ezen a napon nehezen mozdult odább a tehén, vagy a ló, akkor azt hitték, hogy a boszorkányok nyergelték meg. Vagy ha fejtek és soha nem rugott az a tehén, de ezen a napon igen, akkor is azt mondták, hogy megboszorkányozták a jószágot.

Ha Lucakor szalmaszálat találtak a szobában, azt nem lehetett kisöpreni, hanem fel kellett venni és meg kellett gyujtani, mert az boszorkány volt, szalmaszál alakjában jelent meg. Olyan is volt, hogy idegen kutya ült a saraglyában, azt is boszorkánynak nézték, idegen kutya képében jelent meg.

Akinek ezen a napon valamilyen seb volt az arcán, vagy a kezén, akkor arra ráfogták, hogy ez biztos azért van rajta, mert nem jó helyen járt, rontani volt és ott megütötték.

Luca napján senkinek a gyerekét nem szoptatták meg, még azt sem, akit előtte szoptattak is, mert féltek, hogy elapad a tejük. Azt mondták, hogy az ördög soha nem alszik és a Luca a boszorkányok napja.

Luca nap előtt a lányok közösen irtak cédulákra legényneveket. Két-három barátnő, akikről biztosan tudták, hogy nem boszorkányok, december 13-án összejöttek az egyik háznál. A cédulákat humott szemmel összekeverték egy kalapban, vagy a kecelejükben és mindegyikük kihuzott egyet. Amilyen név szerepelt a cédulán, olyan nevü lesz a férjük.

Voltak olyan merészebb legények, akik készitettek Luca széket. Többnyire akácfából csinálták. Minden nap kellett rajta valamennyit faragcsálni, mert ha egy napot is kihagytak volna, akkor érvénytelenné vált volna az egész. Az éjféli misére készült el, elvitték a templomba, ott ráültek és urfelmutatáskor meglátták a boszorkányokat, akik az oltár előtt "rezsegtek". A mise végét nem merték megvárni, hanem szaladtak haza. Közben mákot szórtak végig az uton, hogy a boszorkányok azt szedjék föl és ne tudják őket utolérni, mert különben nagyon megverték volna őket. Még olyat is meséltek, hogy egy legény nem vitt mákot és azt agyonverték a boszorkányok, ugyhogy két hét mulva bele is halt. Sokan igaznak hitték ezt.

Luca napján pár szem buzát elültettek köcsögbe, rossz fazékba, hogy az karácsony napjára kihajtson, zöldelljen és a ka-

rácsonyfa alá tették. Karácsonyi buzának mondták és a Kisjézust ezzel örvendeztették meg. Ha nagyon dus volt, akkor egy kopottabb pántlikával, vagy házicérnával átkötötték. Mikor már ellankadt, akkor az állatokkal etették meg, hogy egészségesek legyenek. Apróra elmetélték, mint a szecskát, hogy minden állatnak jusson. A parókián is csináltak ilyen buzát és azt a templomban a Kisjézushoz tették.

Ezen a napon bolondlevest /rántott leves/ és pogácsát ettek. Sok pogácsát sütöttek, de az volt a fontos, hogy páratlan számban legyenek. A legtöbb 99 volt, a legkevesebb 39. Ezek kis pogácsák voltak és azért kellett sokat sütni, hogy sok kis apró jószág legyen a háznál. Páratlannak azért kellett lennie, ha elpusztulna a baromfiból egy, akkor ne legyenek páratlan számuak. Mikor berakták a pogácsákat a tepsibe, akkor a végébe egy sor *mamás pogácsát* raktak. Ezeket nem szaggatták ki, hanem elmetélték, vagy széttépték a kezükkel, gömbölyüre formálták és késsel keresztet, vagy szorszásjelet tettek rá. A mamás pogácsák száma lehetett páros, mert ha a ló, vagy a tehén megellik, akkor a csikaja, vagy a borja megmaradjon.

Karácsony előtt két-három héttel kezdték el a *betlehemezést*. Vidékről is jöttek emberek, de itt a faluban csak gyerekek járták, olyan 12-13 éves korig. A szereplők között volt négy pásztor, egy öreg és egy aki a betlehemet vitte. Kiforditott kucsmát és ködmönt vettek fel. Utóbb már csak a kabátjukat forditották ki.

A betlehem egy kis házikó volt, olyan mint a madáretető, szalmából, vagy zsupból készült a teteje. Szobrokat tettek bele; Máriát, Jézuskát meg Szent Józsefet. Akinek erre nem tellett, az a Szentcsalád képét tette bele.

A betlehemest mindenki tudta, az öregapjuk, vagy az öreganyjuk elmondta és egymást tanitgatták. A betlehemeseknél csengő is volt és csengettek, amikor odaértek valamelyik házhoz. Köszöntek: Dicsértessék az Urjézus Krisztus! Letették a betlehemet a szoba közepére és a pásztorok lefeküdtek.

I. pásztor: Kelj föl öreg, kelj fel,
nem kell nekem tejföl,
Hagyjatok aludni.

II. pásztor: Hallod pajtás gomolya,
Bárcsak turó volna,
Pásztornak jó volna.

III. pásztor: Mit álmodtál cicera,
Azt álmodtam jó a gazdám,
Öbliti a rocskát, oszt hozza
Pásztornak a jó borocskát.

IV. pásztor: Kelj föl öreg, kelj föl,
Nem kell nekem tejföl,
Hogy ez a retkes térdü öreganyád
Lyukas fazékjából follyon rád a tejföl!

Ekkor elénekelték a "Kiskarácson éjszakája"kezdetü dalt, majd tovább folytatták a játékot.

I. pásztor: Te öreg, tudsz-e imádkozni?
Öreg: Tudok hát!
I. pásztor: Akkor halljuk!
Öreg: Miatyánk az égben, ki lakik Rómában,
Galuska városban, káposzta utcában,
Ne vigy minket kisértésbe, inkább vigyél
Debrecenbe friss meleg cipóra.
Meleg cipő, bárányhus, egy kulacs bor ide
csussz!

Ekkor a hasukra ütöttek.

II. pásztor: Énekeljünk is még!
Ó Ó Ó, ólba lakik a disznó,
Ó Ó Ó, minden ólba egy disznó.
Oldalkolbász, szalonna, pásztoroknak jó vóna!

A házigazda megköszönte a betlehemesek játékát és kolbászt, szalonnát, kalácsot és pár fillért adott nekik. Olyan is volt, aki csak sültkrumplit tudott adni. Mindent szivesen fogadtak és megköszönték az adományokat. Az élelmet tarisznyába tették és aztán igazságosan szétosztották. Bucsuzáskor még elénekelték a "Kiskarácsony, nagykarácsony" kezdetü éneket.

Karácsony előtt két-három nappal már nem jártak betlehemezni.

A disznóvágásra többnyire karácsony előtt került sor. Ez nagyon szép volt, különösen a pörzsölés, mert az szalmával történt még a hajnali sötétségben. Külön a gyerekeknek is égett egy kis tüz. Pörzsölés közben a disznó farka alá diót raktak, hogy a gyerekek örüljenek. Megrázták a farkát és szóltak a gyerekeknek, hogy "jaj, nézzétek a mi disznónk diókat potyogtatott!" Alig várták a gyerekek, hogy a füle meg a farka megpörzsölődjön, mert az volt az első és a legjobb falat a disznóból. Még a szomszéd gyerekek is kaptak belőle.

Tiz óra felé volt a reggeli: abárszalonna, máj, tüdő, sziv és bordóban savanyitott kisdinnyét adtak hozzá. Utána mindenki végezte a maga dolgát. Estére el is készültek mindennel. A gazdasszonyok is elkészitették addigra a vacsorát. Husleves volt, majd főtt hus tormával, májas és véres hurka, tepsiben sült krumpli, sült hus és kolbász, hozzá vacak /dinnye, káposzta/ és végül pogácsa. Vacsora után egy kis kóstolót a szomszédba is küldtek, amit a gyerekek már nagyon vártak.

Vacsora közben a gyerekek örömére megjelentek a *kántok*. Különféle maskarába öltöztek be. A nők férfi ruhát vettek föl, a férfiak nőit. Volt olyan, aki nagyobb hasat csinált, mintha állapotos lenne, vagy gyereket vett a karjára, vagy rongyból csavargatott babát és azt vitte, a karjára pedig egy nagy kosarat akasztott.

Mikor én kisebb voltam, hozzánk is jöttek kántók. Nem messze tőlünk lakott két asszony. Az egyik vékony, alacsony, az cigánynak öltözött férfi ruhába és kukoricaszárral muzsikált. A másik, nagy hajlott hátu, egy kicsit pupos is, de nagy pupot csinált magának. Bekéredzkedtek és kérdezték, hogy szabad-e kántani. Szabad, mondták a háziak. Erre elkezdték:

Eljöttem én kántani, kántani,
Nem szabad engem bántani, bántani,
Én fogtam meg fülét, farkát,
Adjanak egy darab hurkát!

Kaptak is a vacsora maradékából a kosarukba. Ha volt legény a vacsorán, az mindenáron ki akarta a kántás férfit bontani, mert tudta, hogy az nő. De annak is volt magához való esze,

mert ahova nem lett volna szabad nyulni, oda egy sikár kefét tett és a legény abba kapott bele. Jól megszurta a kezét és aztán a kántók elszaladtak.

Mig odabenn vacsoráztak és a kántókkal foglalkoztak, a lusta gazdasszony még akkor abárolta kinn a sajtot, de a nagy nevetésre ő is bement. Ezalatt a legények ellopták a sajtot, vagy a tüzpadon kinthagyott hurkát tepsistől együtt. A negyedik, ötödik házig elvitték és ott megették, a tepsit aztán titokban visszacsempészték. Volt aki a sajtot is visszavitte, csak meg akarta tréfálni a háziakat.

A kántókat mindenki fogadta, szégyen lett volna elküldeni őket, mert megszólták volna azt a családot, hogy sajnálta azt a kis hurkát a kántóktól.

Vacsora után nem mentek mindjárt haza a vendégek, hanem még kártyáztak, viccelődtek egy kicsit.

December 14-e körül kezdték a *szentcsalád járást*. A képet, vagy a szobrot elvitték a templomba megszenteltetni, vagy ők maguk szentelték meg, mert a papokat nem igen érdekelte ez az ájtatosság.

A szentcsalád képét minden este más családhoz vitték. A ház sarkában egy asztalt földiszitettek, sámlit tettek rá oltárnak, amit gondosan letakartak egy szép rózsás zsebkendővel. Ha voltak apró szentecskék, akkor azt is odatették, középre pedig Jézus keresztjét rakták. Két oldalát gyertyák és virágok diszitették. Mivel a kertben akkor már nem volt virág, ezért még novemberben leszedték a krizanténtt és köcsögben, bögrében ápolgatták, hogy el ne hervadjon. Tettek még piros muskátlit és rozmaringágat is a pohárban lévő szentelt vizbe. Mielőtt a népek beléptek volna az ajtón, az előénekes asszony elénekelte a *Beköszöntő éneket:*

Keljetek föl kik aludtatok,
Mert egy vendég érkezik hozzátok,
Nyissátok föl házatok ajtaját,
Eresszétek be a Kisjézuskát.

Jő Szent József, vele Szüz Mária,
Kint fázódik a zord éjszakában,

Szállást keres házról-házra menve,
De nem talál könyörülő szivre,
Nyissátok föl ....

Már az idő éjfél felé járna,
Szüz Mária arca könnytől ázna,
Őt Szent József eképp vigasztalja,
Volt itt régen valahol egy pajta.
Nyissátok föl ....

El is mentek a pajtát keresni,
De a szent Szüz a sorsát kesergi,
Erőt vett a nagy fájdalom rajta,
Nincsen aki könyörüljön rajta.
Nyissátok föl ....

Ezután letették a képet az oltárra és az előénekes asszony a rozmaringággal mindenkit megszentelt. Ekkor a ház asszonya, vagy a legbátrabb, énekkel köszöntötte a szentcsalád képet.

Isten hozott szentcsalád, ide ezen házba,
Ó foglalaljatok szállást szivünk hajlékában,
Mi nem ugy, mint egykor a betlehemiek,
Szállást egész városban nem adtak tinektek.

Jertek kedves vendégek Jézus és Mária,
Szent Józseffel szálljatok szivünk hajlékába,
Örömmel befogadunk ó boldog szentcsalád,
Mennyországban minekünk nyerjetek koronát.

Majd a háziak megcsókolták a képet. A vendégsereg leült, két imádkozó asszony térdelve maradt. Az asztalt körülültek, a kisebb gyerekek asztallábhoz és a szurgyikba telepedtek. A legények és a lányok hátrább huzódtak, mert ők szerettek volna egy kicsivel előbb megszökni, mert ez nekik igen hosszu és unalmas volt. Igyekeztek észrevétlenül kisurranni, mert szégyenben maradtak, ha észrevették. Mikor mindenki leült, kezdődött a Rózsafüzér imádsága. Utána a Szentolvasó felajánlása, majd a Litánia Szent Józsefről imádság következett, végül pedig az Elbucsuzó ének. Akik a szentcsalád képének, vagy szobrának szállást adtak, ezt énekeltek:

Miért hagysz itt ó szent család, hisz ugy szerettünk,
Üdvösségünk utjait kijelölted nekünk,
Távozástok bár nehéz, vezessen az égi kéz,
Emléketek sziveinkből soha ki nem vész.

Ó szent család kérünk mielőtt eltávoztok,
A mi házi családunkra szálljon áldástok,
És ha bár fájó szivvel bucsut veszünk tőletek,
Köszönjük a jóságtokat, Isten veletek, amen.

Mikor eltávoztak a szentcsalád képpel, akkor végig az uton, mig oda nem értek a következő házig, énekeltek. Az előénekes égő gyertyát, vagy kocsilámpát vitt.

Názáreti hajlékából elindul Szüz Mária
Jegyesével Szent Józseffel Betlehem városába,
Szeplőtlen szive alatt vitte égi magzatát,
Szent lábai alig birták a nagy ut fáradalmát.

Harmadnapon kimerülve, késő esti homályban
Érkeztek meg Betlehembe, Dávidnak városába,
Ó jegyesem, szólt a szent Szüz, keress éjjeli szállást,
Kérdezd meg, befogadják-e világ megváltóját?

Rokonok és ismerősökhöz Szent József elméne,
Elutasitották szegényt, hogy éjjeli szállást kére.
Szüz Mária könnyes szemmel várakozik reája,
Fájt szivének az emberek nagy irgalmatlansága,

Kőből volt a ti szivetek betlehemi lakosok,
Amikor a szent családnak szállást ti nem adtatok.
Nem hallották Szent József esdő, kérő szavait,
Nem szántátok a szent Szüznek hulldogáló könnyeit.

Ó mily nagy lett volna akkor szivünk öröme,
Hogyha a szent család hozzánk kopogtatott volna be.
De szivesen adtunk volna házunkban szállást neki,
Hogy kipihenhette volna nehéz fáradalmait. Amen.

Befejező ima: Ó szent család, Jézus, Mária Szent József, mégegyszer leborulunk előttetek és esengve kérünk benneteket, hallgassátok meg könyörgésünket. Jézus,

Mária, Szent József nektek ajánljuk szivünket, lelkünket, testünket. Jézus, Mária, Szent József legyetek mellettünk végóránkon. Jézus, Mária, Szent József veletek távozzon lelkünk békességben. Amen.

A faluban több csoport is járta a szentcsaládot, beosztották maguk közt a házakat és minden este máshova mentek. Volt olyan csoport, aki a gazdag kovács és vak lánya történetét adta elő ilyenkor.

Egek királynéja, mennyország csillaga,
Ó a fényes csillag a szép Szüz Mária,
Utazik Mária sürü siralomban,
Keresi nyughelyét, sehol sem találja,

Szent József és Mária nagy utra indultak,
Jeruzsálemben mert szállást nem találtak,
Látjuk Szüz Mária szülő állapotát,
Menj el Szüz Mária, nem adhatok szállást.

Sirt a Szüz Mária szive fájdalmában,
Hogy hol lesz szállása a zord éjszakában,
Közel volt az idő, szülés órája,
Hol fog megszületni világ megváltója.

Bemegy Szüz Mária egy kovács házába,
Kérvén ő ott szállást csak egy éjszakára,
Hallod-e te kovács, könyörülj meg rajtam,
Adjál nekem szállást, nagyon elfáradtam.

Nem adhatok szállást, mert sok vendégem van,
Az én szép szobáim mind el van foglalva,
De a kovácsnak egy vak kezetlen lánya,
Máriának mondja menj az istállóba.

Nem messze van ide egy rongyos istálló,
Betlehemi utba ott meg is nyughatol,
A kovácsnak lánya rólad gondoskodik,
Jól tudom magamról, ápolás jól esik.

El is ment Mária rongyos istállóba,
Megszülte szent fiát szénán a jászolban,
Barmok leheltek hideg éjszakában,
Mária könnyei hulltak Jézuskára.

Odament a leány, gazdag kovács lánya,
Rongyos istállóban Máriát találja,
Mondja Szüz Mária nyomorék lánynak,
Hajolj le te lányom, vedd fel szent fiamat.

Lehajolnék hozzá, fájdalom nem látok,
Nincs kezem, szent fiad fölvenni nem tudom,
De lehajolt a lány, kinyiltak szemei,
Kinyultak kezei Jézuskát felveszi.

Oh, csodák csodája, a kovácsnak vak lánya,
Kinyujtván két kezét Mária szavára,
Lehajolt Jézusért lett szeme világa,
Tündöklött kezében a világ megváltója.

Hazatért a kislány vigan nagy örömmel,
Kisjézust láthatta, megjött szemefénye,
Igy szólitja atyját és az édesanyját:
Látták szemeim ártatlan Jézuskát.

Ugy kedves atyám, te nagy gazdag kovács,
A Szüz Máriának mért nem adtál szállást?
Jaj, ha tudtam volna a legszebb szobámban
Adtam volna szállást néki házamban.

Inkább én feküdtem volna istállóba,
Semhogy Szüz Mária ártatlan Jézuska,
Oh Szüz Mária tett olyan nagy csodát,
És meggyógyitotta kovácsnak lányát.

Szentháromság Isten adja és engedje,
Áldassék közöttünk a drága szent neve,
Dicsértessék tőlünk az Urjézus neve,
Áldás és szent béke szálljon magyar nemzetünkre.

Karácsony bőjtjén /24-én/ reggel elkezdődött a *pásztorjárás*. A kanász és a tehenész bojtárjaival végigjárta a falut. Egyik az egyik faluszélen kezdte, a másik a másikon, vesszőkkel a hátukon. Minden házba beköszöntek: "Adjon az Uristen jóreggelt az éccakai nyugodalom után a jó házigazdának és gazdasszonyának!" A háziak ráfeleltek: "Adjon az Uristen nektek is!" Ezután a pásztor a következő verset mondta:

Adjon Isten bort, buzát, békességet,
Kövér seggü feleséget,
Tehenet, borjut,disznót, sok malacot
és sok-sok kisállatot.
Boldog karácsonyi ünnepeket és sok gyereket kivánunk!

Háziak: Ugy engedje az Uristen!

Ahol a pásztorok kalácsot és pénzt kaptak, ott a gazdasszonynak megengedték, hogy ő huzzon ki egy vesszőt a kötegből. Ezt visszakézzel a keceléjével kellett kihuznia. A gazdasszony jó ágas vesszőt választott, mert ahány ág volt rajta, annyi malaca lesz. Ahol nem kaptak pénzt, ott a pásztor adta oda a vesszőt, akkor nem válogathattak. Utána a pásztor visszavette az ágat és megvesszőzte a háziasszonyt, majd ő vesszőzte meg a pásztort és a család minden tagját és közben mondták, hogy enynyit tojjon a tyuk, ennyi malac legyen. A fiataloknak, hogy szép szeretőd legyen, meg hogy elkerüljenek a kilisek, a pattanások, a tetü.

Ezután a pásztorok megköszönték az ajándékokat és elmentek. A háziasszony szentelt vizzel megszentelte a vesszőt, összekötötte szalaggal és az asztal körül lévő lóca sarkába tette, a szent szobor alá, hogy azt mindenki lássa és ez ott maradt a következő évig. Sok helyen ugyan gyorsan tönkrement, mert ha a gyerekek rosszak voltak, akkor ezzel verték meg.

Karácsony bőjtjén reggelire meleg kalács volt, ebédre száraz bableves hus nélkül, vajjal, vagy olajjal rántva, jó sok fokhagymával és mákos tészta mézzel. Az asztalt azsuros szélü damaszt abrosszal teritették le.

Ebéd alatt különösen kellett viselkedni. Ebéd előtt a háziasszonynak mindent be kellett készitenie az asztalra és a mellette levő székre, mert ebéd közben nem állhatott fel. A levest

mindenki egy-egy tányérból ette, de a tésztát közösen egy nagy tálból fogyasztották el. Ha a kanálból kiesett egy babszem az asztalra, vagy a tészta a villáról, semmit nem lehetett felvenni és bekapni, hanem az asztalon kellett hagyni.

Amikor befejezték az ebédet, akkor mindenki a helyén maradt. Az anya is ülve maradt és a többiek rádőltek, hogy olyan nyugodtan üljön a tyuk is, mint az anyjuk és olyan sürün legyenek a kiscsirkék, mint ahogy ők dőltek egymásra. Vagy tiz percig kellett igy maradni. Utána az anya a hulladékot lesöpörte az asztalról egy tányérba, belekötötte egy ruhába és föltette a meleg kemence nyakára. A tálban maradt tésztát eltette éjfélre, hogy angyali csikot ehessenek majd.

Ebéd után a házigazda egy nagy rostába kukorica-, árpa-, zab és buzaszemeket tett, meg apró kockára vágott kenyeret, a kalácsból pár szem morzsát és az asztal alá rakta.

Délután nagy volt a sürgés-forgás a családban. Mindenki mosakodott, öltözködött. Három óra körül a kisebb gyerekek elindultak *Kisjézust köszönteni*. Beosztották egymás között, hogy te erre mészt, te meg emerre. Elmentek a házak ablakához és kérdezték, hogy szabad-e a Kisjézust köszönteni? A felelet mindenütt az volt, hogy szabad. Ekkor elkezdték a gyerekek:

Kiskarácsony éjszakája,
Jézus születése napja,
A Kisjézus aranyalma,
Boldogságos szüz az anyja.

Jó estét Mária,
Krisztusnak szent anyja,
Hogy üdvözitőnk lettél,
Nekünk Szüzanyánk lettél,
A széna, a szalma,
Barmok szája melegitő kályhája.

Áldott Jézus szenved már kiskorában,
Vedd föl pajtás a dudát, a dudát,
Fujjunk ketten egy nótát,
Urjézus, Kisjézus,
Dicsértessék a Jézus Krisztus!

A kisebb gyerekek pedig ezt énekelték:

Kiskarácsony, nagykarácsony,
Kisült-e már a kalácsom,
Ha kisült már ide vele,
Hagy egyem meg melegébe.

Utána kaptak egy pár fillért. Talán nem is volt olyan, aki nem engedte be a gyerekeket, mert ugy voltak vele, hogy a Kisjézust jöttek köszönteni és azt nem illik elutasitani.

Mig a gyerekek oda voltak, a szülők, vagy a nagyobb testvérek feldiszitették a karácsonyfát. Sokan csak rozmaringágat, vagy tujafa ágat tudtak szerezni, mert fenyőfája kevésnek volt. A karácsonyfa tetején szentkép volt. A fát szalagóri tésztából sütött rózsa, csillag és sziv forma diszitette, közepét kilyukasztották gyüszüvel, hogy föl tudják akasztani. Dióba gyufaszálat dugtak és ugy akasztották föl, szines papirokat és gyertyákat is tettek még a fára. Fehér papirba kockacukrot tettek, majd később a kockacukrot elolvasztották, szeletekre vágták és ugy csomagolták papirba, mintha szaloncukor lenne. Igazi szaloncukor csak ritka helyen volt. A karácsonyfát teliszorták még keskeny papircsikokkal is.

A karácsonyfa alatt egy-két szem alma, pár szem dió, kéthárom kockacukor volt. Nagyon ritka hely volt, ahol egy szem narancs, vagy valami kinőtt ruhácska volt. Egyik-másik rongy-, vagy teniszlabdát kapott, vagy babát, ami fából készült és rongyokkal öltöztették föl. A fiuk csigát, vagy ostort kaptak, amit a nagyapa faragott és szépen kifestett.

Akármilyen szegényes is volt a karácsonyfa, a gyerekek akkor is nagyon örültek neki, mikor meglátták. Letérdeltek a karácsonyfa alá, énekeltek, imádkoztak és azt mondták, amikor a gyertyákat meggyujtották, hogy édes kis Jézuskám, de fényes vagy és megköszönték a Jézuskának a karácsonyfát. Egyes házaknál valamelyik szomszédasszony egy lepedőt tett magára, csengettyüt vett a kezébe és ugy vitte át a karácsonyfát.

A nagylányok és a legények este összegyültek valamelyik lányos háznál és éjfélig kártyáztak.

A lányok piros almát tettek a zsebükbe és elvitték az éjféli misére. Mikor hazamentek, megnézték magukat a tükörben,

hogy olyan szép pirosak legyenek, mint a megszentelt piros alma.

Az *éjféli mise* nagyon szép volt. Aki csak tudott, az elment, csak a nagyon öregek maradtak otthon.

A templomban meg volt mindenkinek a maga helye. Az iskolások a szentélyben, a fiatal lányok a Mária oltárnál, az idősebbek a két padsor között álltak, a legények pedig a jobboldali padsor mellett. Akkor még a legények és a lányok nem ülhettek be a padokba.

Amikor már beharangoztak a misére a kántor elkezdte játszani a Hej vig juhászok, csordások kezdetü éneket. A lányok és a legények erre kezdték összeverni a bokájukat, mert olyan ritmusos volt és a dallama megegyezett a "Csirke Pista ráncos gatya szára" kezdetü nótával.

Hej vig juhászok, csordások,
Mint csörgőnek a források,
Hej de gyönyörü az éjjel,
Bár tekintsetek csak széjjel.

Lám ám ott Betlehem fölött,
Az égen nagy fényesség lett,
Egy csillag is ott leszállott,
A pajta fölött megállott.

Mint felsrerkentem álmomból,
Hogy csillag támadt Jákobból,
Álmodtam és láttam tüzet,
Mely jelentett anyát, szüzet.

Üljünk le a tüz melegén,
Ez ám az a hires legyény,
Hirdet glóriát, örömet,
Földön nekünk békességet.

Régen hallatik a hire,
Bizony annak az a jele,
Hogy született a Messiás,
Amint irta Ézsiás.

Halgass csak bátya reá jól,
Az angyal eképpen szól,
Isten fiával dicsekszik,
És hogy a jászolba fekszik.

Botra juhász és batyura,
Eljött az Izrael ura,
Vigyünk neki ajándékot,
Nem veti meg a fohászunk.

Miklós fog egy hársfahajat,
Tégy bele friss irósvajat,
Alizeus itt csak nézett,
Még sem hozott lépesmézet.

Titire két bárányt hajtott,
Maksus vigy te turót, sajtot,
Bojtár hozz savót, menj vissza,
Uj pásztorunk majd megissza.

Hol van tromb, duda, furulya,
Lukács vig dalát dudolja,
Meritsünk vizet a kuton,
Jól megszomjazunk az uton.

El ne ess, itt van egy vályu,
Ime ez az istálló,
Ne menjen senki előre,
Rakjuk le batyum a kőre.

Üdvözlégy áldott pásztorunk,
Savót hoztunk, mert nincs borunk,
Sajtot, mézet, báránytot, tejet,
Ezzel hajtunk térdet, fejet.

Körülbelül a mise felénél az iskolás gyerekek karácsonyi énekeket énekeltek. A kántor kiválasztotta a nagyobb gyerekek közül a jóhanguakat és egyik volt Jézus, a másik Mária, a harmadik József, volt még ezenkivül egy angyal és egy pásztor. A szereplők fennálltak a karzaton, éneküket a kántor kisérte.

Mikor vége volt a misének és mentek hazafelé, akkor nagyon kellett vigyázni, nehogy elessen bárki is, mert az egy éven belül meghal. Azt is mondták, hogyha lány esett el, akkor a következő évben legény fog meghalni, mert a menyasszony mellé vőlegény kell.

Utközben már messziről látták a miséről hazafelé igyekvők, hogy a falu végén valaki tüzet rakott. Előre elkészitettek egy adag szalmát, pár szál gallyat, vagy egy köteg iziket, mert az sokáig égett. A házigazda előre sietett, vagy aki otthon maradt, az meggyujtotta. Mondták is az emberek: "Ez már melegiti a Jézuskát, nekünk pedig a sötétben világosságot ad."

Éjféli mise után figyelték az emberek az eget. Ha nagyon csillagos volt, akkor azt mondták, hogy bő termés várható a következő évben. Ha látni lehetett a Göncöl szekér rudját, az azt jelentette, hogy annyi kukorica lesz, hogy nem birják majd kocsin hazahordani.

Mire hazaértek, jó meleg hurka, vagy disznósajt várta őket, no meg az ebédről megmaradt angyali csík, a kis mákos tészta. Vacsora után a házigazda levette azt a tésztát, amit a kemence nyakára tettek fel száradni és belemorzsolta a rostába és az egészet egy kis sóval összekeverte. Utána kivitte és egy részét a nagy állatokkal, lóval, tehénnel megetette, másik részét másnap reggel az apró jószágoknak adta, hogy azoknak is legyen karácsonyuk.

Vacsora után összesöpörtek egy kicsit, mert karácsony napján nem volt szabad söprögetni. Ha találtak egy szalmaszálat, akkor azt fölvették és kivitték a ganajoldalba, vagy az istállóba. Ezt azért nem lehetett kisöpörni, mert azt mondták, hogy

váratlan vendég volt ott, biztos valamelyik halott járt itthon és a szalmaszálat hagyta ott bizonyságul.

Lefekvés előtt a lányok bekötötték a fejüket, hogy ne legyenek kócosak, mert karácsony napján nem lehetett fésülködni. Ezen a napon főzni sem lehetett, ezért már előző nap elkészitették a jó tyukhuslevest, a takartos káposztát és megsütötték a mákoskalácsot.

Karácsony reggelén három mise volt. Hét órakor tartották a pásztorok miséjét, ide jobban az idősebbek mentek. Nyolc órakor volt a kismise, ezen az iskolások vettek részt. A nagymise tiz órakor kezdődött. A lányok és az asszonyok a legszebb ruhájukba öltöztek.

December 25-én este az iskolás gyerekek elmentek *Istvánt köszönteni*. Beköszöntek: "Dicsértessék a Jézus Krisztus! Szabad-e köszönteni az Istvánokat?" Ha megengedték nekik, akkor a következő versikét mondták:

Jöttünk köszönteni már az Istvánokat,
Mivel holnap tartják pátrius napjukat.
Tizenkét angyali koronát készitett,
Minket azért küldött, hogy fejére tegyük.
Az Isten áldása szálljon ezen házra,
Házigazdájára és gazdasszonyára,
Ugy szálljon le rája, minden jószágára,
Mint nyáron a harmat leszáll a füszálra.
Éljen, éljen, éljenek az Istvánok,
Mig, mig az Isten akarja!

Az öregek tréfásan igy köszöntötték az Istvánokat:

Éljenek az Istvánok,
Mig az Isten akarja,
Dicsértessék az Urjézus Krisztus,
A ropkás felesége a Viktus,
Ugy engedje az Urjézus Krisztus!

Jánost is köszöntöttek, de azt már nem csinálták olyan nagyban, mint az Istvánt, csak a közvetlen rokonokat, szomszédokat tisztelték meg.

Ünnepek után az a pár nap elszaladt, és a szilvesztert, ujévet várták. Kétkarácson között nem moshattak, vizes ruha nem lehetett kiteritve, mert akkor a következő évben fejfájósak lesznek.

A két ünnep között kitakaritottak egy kicsit, szomszédoltak, eltereferéltek, olvasgatták az Ó és Ujtestamentumot, regényeket. Arról beszélgettek, hol fognak szilveszterezni, mit sütnek-főznek. Szárnyas állatot nem volt szabad vágni, mert akkor elszáll a szerencséjük. Orjás bablevest, jó káposztás rétest, turós, mákos és krumplis rétest ettek.

Szilveszter este elmentek a templomba a hálaadásra, utána hazamentek megvacsorázni, majd a fiatalok elmentek a mulatságba, a Strauszhoz, vagy a Vilmus kocsmájába. Ezen az éjszakán óvakodtak a veszekedéstől, mert ha éjfél után valaki verekedett, akkor azok egész évben marakodtak.

Az idősebbek a szomszédba mentek át és ott kártyáztak, beszélgettek.

Ujév reggelén a rokonok férfiakat küldtek egymáshoz ujévet köszönteni. Szerencsétlenséget jelentett, ha nő ment először, a férfi szerencsét vitt a házhoz. Az idősebbek ezt még ma is tartják. A férfiak igy köszöntötték az ujévet:

Boldog ujévet jöttem én köszönteni,
Én ennek a szép téli napnak
Sugárzo reggelén.
Kamrátokba sok jót,
Házatokba békét,
Szivetekbe boldogságot,
és áldott csendességet.
Adjon Isten minden jót,
S ne adjon könnyet,
Tervetekhez szerencsét,
Munkátokhoz kedvet.
Minden napja boldog legyen
az uj esztendőben!

Megcsókolták egymást és a vendéget megkinálták egy kis pálinkával.

A régi öregek azt mondták, ha ujév napja fényes és világos, ugy termésed nem lészen hiányos.

Vizkereszt előtt két-három nappal a *háromkirályok* jártak. Szomszéd falvakból is jöttek, igy Dányból, Kókáról, Tóalmásról. Ezek többnyire felnőtt férfiak voltak, itt a faluban inkább suhancárok jártak. Kiforditották a ruhájukat, a sapkájukat, vagy fehér inget vettek fel, készitettek papirból koronát. Ki hogy tudta, ugy. Volt náluk pattintgató. Egy fadarabra hosszu papirt csavartak és azt mindig kilőtték. A falubeliek hárman voltak, a három király: Gáspár, Menyhért, Boldizsár. A vidékiek négyen jártak, a három király és egy aki hozta azt a kilőhető figurát. Ilyenkor ezt énekelték:

Háromkirályok napját, országunk egy istápját,
Dicsérjük énekkel, vigadozó versekkel.
Szép jel és szép csillag, szép napunk támadt,
Szép napunk támadt.

Hol van zsidók királya, mert megjelent csillaga,
Betlehemben találják, szép Jézust körülállják.
Szép jel és szép csillag ....

Királyok ajándékát, aranyat, tömjént, mirhát,
Vigyünk mi is Urunknak, ártatlan Jézusunknak.
Szép jel és szép csillag ....

Kérjük a szép Szüzanyát, kérje érte szent Fiát,
Hogy békességben tartson, ellenségünk ne ártson.
Szép jel és szép csillag ....

Utána adtak nekik kolbászt, egy kis kalácsot, vagy pénzt. Az adományokat egy tarisznyába gyüjtötték.

Vizkereszt előtti napon tartották a *vizszentelést*. A szenteltviz nagy kádakban volt a templomban. Kannával, csattos üvegekkel mentek el érte a gyerekek. Mikor hazavitték, az anyjuk legelőször megszentelte a családot, majd a ház négy sarkát, a lakás belsejét, az ólakban az állatokat, a kutban a vizet, a padláson a szalonnát, sonkát. A szobában lévő szenteltviztartóba is öntött, mert az volt a szokás, ha nagyobb utra indultak, belenyultak a szenteltviztartóba, keresztet vetettek és ugy indultak el Jézus nevében. Még egy félliteres üvegbe is öntött az asszony és az ágy lábához tette, hogy mindig kéznél legyen. Minden háznál volt szenteltviz, mert azt tartották a régi öregek, hogy a szenteltviz nélkül meg sem születünk és meg sem halha-

tunk. Szentelt vizet itattak és szórtak a gyermeket szülő anyára, gyermekére. Halálos beteggel is szentelt vizet itattak, ezzel mosdatták meg.

A *Vince napi* időjárásból a bortermésre jósoltak. Azt mondták, ha megcsordul Vince, akkor sok bor lesz.

Pál napján, ha sütött a nap, akkor még negyven napig hideg lesz. Ha borus volt az idő, akkor jó idő várható, mert a medve nem látta meg a saját árnyékát.

Ugyancsak ezen a napon a lányok *rostát forditottak*. Beleszurták az ollót a rostába és két ujjukkal tartották, közben mondták: Pál, Pál forditsd meg a rostát, férjhez megyek-e a nyáron? Amennyiben a rosta megmozdult, akkor az igent jelentett. Persze egy kicsit mindig rásegitettek erre a lányok is.

Február 2-án volt a *gyertyaszentelés*. Előre megvásárolták a gyertyákat és elvitték a templomba. Két, vagy négy szálat szoktak szenteltetni. Utóbb már olyan gyertyákat árultak, hogy az egyikre Jézus szive volt ráfestve, a másikra Mária szive. Szentelés után mindkettőre kék szalagot kötöttek és a szobában a tükör két oldalára tették.

Ha előző évről megmaradt a gyertya, akkor azt ujra elvitték megszenteltetni. Amelyiket már négyszer szenteltek, arra azt mondták, hogy négyszeri szentelés, négyszeri áldás, vagyis négyszer lesz szerencséje az életben, vagy az állatban, vagy a termésben.

A szentelt gyertyát sokmindenre felhasználták. Beteg embernek, haldoklónak gyujtották meg. Amikor égi háboru volt, csattogott, villámlott, akkor is szentelt gyertyát gyujtottak. Régen majdnem minden háznál volt Aranykorona imakönyv és abban szerepelt a "Litánia égi háboru, szélvész idején", ezt elmondták és mire végeztek, addigra elmult az égzengés, megcsendesedett az idő.

A *Balázs napi* misére mindenki elment a templomba. A pap égő gyertyát tartott az álluk alá és megáldotta őket, hogy ne fájjon a torkuk.

Zsuzsanna napján szintén a várható időjárásra jósoltak. Ha ezen a napon a cinke csak ugy fürészelt, akkor még hideg időre számithattak, de ha azt monta, hogy kicsikém, kicsikém, akkor már jó idő lesz.

Vizkereszt után elkezdődött a *farsang*. Bálakat, ivókat tartottak, a fiatalok fonókba jártak. *Háromnapok* a bolondok napja volt, igy mondták a régi öregek, mert ilyet még nem ért meg ember, hogy a Jóisten megengedje, hogy három éjjel-három nap igy mulassanak. Kedden éjfélkor meghuzták a harangokat, ezzel jelezték, hogy véget ért a farsang és megkezdődött a böjt.

Hamvazószerdán mindenki elment a templomba hamvaszkodni. Letérdeltek az áldoztató rácshoz és a pap hamuval keresztet rajzolt mindenki homlokára. Ezt nem törölhették le. Azt mondták, hogy ez azért van, hogy porból lettél, porrá leszel.

Ezen a napon, ugyanugy mint Luca napján nem lehetett varrni, nehogy bevarrják a tyukok seggét.

Ez volt az első böjti nap. Ekkor olajjal főztek, vagy sóba vizbe csipedett levest készitettek. Aki tehette, az csinált vajalját és a rántást azzal készitette.

Ezen a napon délután még a faluba se lehetett elmenni sétálni, olyan szigoru böjti nap volt.

Azokat az ételeket, amelyek megmaradtak a farsangról, azt hamvazószerda után csütörtökön ehették meg. Alig várták ezt a napot, mert ugye nem minden nap sütöttek herőkét, fánkot, vagy pampuskát, akkor a patkóba is több mákot tettek. Utána már elkezdődött a szigoru böjt. Szerdán és pénteken egyáltalán nem ettek hust. Böjtben elcsendesedett a zene, nem tartottak semmilyen mulatságot, esküvőt. Ilyenkor csak a "muszájesküvők" voltak, vagy ha a legényt elvitték katonának.

Februárban, ha az idő lehetővé tette és a föld fagya is engedett, akkor elkezdték a kertet ásogatni, hogy a zöldségféléket korán el tudják majd vetni. Kijárogattak a szőlőbe, kinyitották a szőlőtőkéket, metszegettek, a gyümölcsfákat pucolgatták.

Mátyás napján is figyelték az időjárást, mert azt mondták, ha Mátyás talál jeget, akkor ront, ha nem talál, akkor csinál, vagyis még rossz idő várható.

Ha *Gergely* megrázta a szakállát, akkor azt mondták, hogy "gabajdos", szeles idő lesz, de még havazás is várható. Ezen a napon vetették el a borsót és a mákot.

Sándor, József, Benedek napján a konyhakerti növényeket ültették el, mert ők hozták a meleget.

Gyümölcsoltó Boldogasszony napján a gyümölcsfákat metszették, oltották, mert akkor bő termés várható.

Virágvasárnap volt a barkaszentelés. A barkát nem vihették be a szobába, mert akkor nem kelnének ki a kiscsirkék és a kiskacsák. A barkát feltüzték a tető alá és ha beteg lett valamelyik állat, akkor ezzel a szentelt barkával dörzsölték meg.

Nagyhéten kimeszelték a szobát, takaritottak, a gerendát szódás vizzel lemosták. Mikor meszeltek, akkor becsuktak minden ajtót, ablakot, jól befütötték a kemencét, hogy gőz legyen és ettől nagyon szép fényes lett a fal.

Nagycsütörtök este keresztjáró este volt. A templomtól a szőlőkig végigjárták a nagy kereszteket. Először a kókai uti kereszthez mentek, itt a pap megáldotta a határt az egész évi termésért. Második volt az iskola előtti kereszt, itt az egész falura mondott áldást a pap. A harmadik a templom parti volt, ahol a halottakat áldotta meg a pap, mivel régen a temető is itt volt. Az egész utat végig énekelték a népek.

Nagypénteken már nem illett meszelni, mosni. Főzni lehetett. Reggel fődön sült kalácsot ettek, délben bableves volt vajjal, vagy olajjal rántva és mákostészta. Vacsorára a maradékot fogyasztották el. Ekkor már főzték a kocsonyát és a sonkát.

Ebéd után az apa felállt az asztaltól, hogy olyan magas legyen a buza, két karját egyik oldalához szoritotta, tenyerét kiforditotta és sorban mindenki rádőlt, hogy olyan sürün legyenek a buzakévék aratáskor.

Nagyszombaton, vagy esetleg már nagycsütörtökön a tehenész abban az évben először egy rövid időre kihajtotta a teheneket. Pattogtatta az ostorát és egy kicsit megszalajtotta az állatokat, utána hazahajtotta őket. Ekkor kalácsot és sonkát kapott.

Husvét szombatján néhány asszony kiment a temetőbe a nagykereszthez Jézus sirjának a keresésére. Itt imádkoztak és énekeltek.

Ezen a napon festették a tojásokat, régen csak hagymahajban, vagy pedig a sonka levében főzték meg.

Nagyszombaton még böjtöltek, csak a föltámadási körmenet után ehettek hust. Ekkor általában a kocsonyát fogyasztották el.

Husvét vasárnapján tyukot vágtak. A misére ugyanabban a fehér kacóban és piros posztó szoknyában mentek a fiatalok, mint amit előző nap a föltámadáskor viseltek. Ebéd után, litánia előtt a lányok, ketten-hárman kimentek az utcára sétálni. Az asszonyok kint ültek a házak előtt és sokan ekkor döntötték el, hogy melyik lenne jó menynek.

Hétfőn volt a locsolkodás. Kivitték a lányokat a kuthoz és vödörrel, kannával meglocsolták. Utána behivták a legényeket és borral, sonkával megvendégelték. Kisgyerekek is jártak locsolkodni, azoknak kis kalácsot meg tojást adtak. Pénzt csak később kaptak már. Ők üvegből öntöztek, tiszta viz, vagy szappanos viz volt benne. Csak nagymiséig lehetett locsolkodni, mikor az elsőt harangozták, akkor be kellett fejezni, ezért kora reggel elkezdték a legények.

*Április*t a bolondok hónapjának tartották. Elsején becsapták egymást, különösen a fiatalok, de néha még az öregek is.

Megkezdték a vetést, a kertekben elültették a krumplit. Jó sok földet tettek rá, hogy ne faggyon el. Elvetették a lófogu kukoricát, 16-ig pedig a dinnyét kellett elültetni, mert utána már nem várhattak jó termést. Mikor elültették a dinnyét, akkor leültek a földre és nagyokat hemperegtek, hogy nagy dinnyék teremjenek. Ugyanezt csinálták, amikor a tököt ültették.

Az áprilisi esőre azt mondták, hogy méreg, a májusi viszont aranyat ér, de azt is hozzátették, ha április nem segit, május nem nevel.

Szent György napkor ha megszólalt a kecskebéka a tóban, vagy az árokban, akkor azt mondták, hogy még harminc napig rossz idő lesz.

Ha Szent György nap előtt találtak olyan csigákat, amelyek kibujtak a házukból, azokat összeszedték és szivbetegeket gyógyitottak vele. Egy fiatalember is szivbeteg volt, ugy mondták, hogy a *szivire jár* és a kuruzsló asszony azt tanácsolta, hogy szedjenek össze ilyen csigákat és tegyék a forró kemencébe. Körülbelül egy fél fertály óra mulva nézzék meg, valamilyen pálcikával piszkálják meg és ha már csörögnek, akkor kivehetik. Mozsárban törjék össze, szitán szitálják át és minden nap evés után három kanállal vegyen be belőle a beteg. Ezt két hónapig kellett igy szedni, utána két kanállal, majd eggyel. A fiatalember meggyógyult és szentül hitték, hogy a csigaportól.

Ezen a napon utifüvet is szedtek sebek gyógyitására.

Szent György a boszorkányok napja is volt. Hajnalban kimentek a rétre és hamvasba szedték a harmatot. Azt tartották, hogy amig szedik a harmatot, addig nincs hatalmuk, senkit nem tudnak megrontani. A harmatot azért gyüjtötték, hogy egy másik boszorkány ne tudja az ő családját megrontani.

Régi öregek mesélték, hogy egyszer a háboruban elfogtak egy magyar tisztet. Azt mondta neki az ellenség, ha megátkozza Magyarországot, akkor szabadon engedik. ő igy átkozta meg: Verd meg Isten Magyarországot Szent György harmatával, Pünkösd záporával. Igy szabadon engedték. Azt beszélték, hogy ez a tiszt Szent György volt.

Márk napján volt a buzaszentelés. Mise után a pap és két ministráns vezetésével kimentek a határba. A pap a buzatábla két oldalát megszentelte, hogy semmilyen veszedelem ne érje azt a fiatal buzát. A harangozó szakitott a buzából és a népek elvettek tőle egy-két szálat, de maguk is téptek és az imakönyvükbe tették. Mindig kilógott egy kicsit a vége. A templomba is vittek be szentelt buzát és az áldoztató rácshoz és a szenteltviztartó alá tették, hogy aki nem volt ott a buzaszentelésen, az is tudjon vinni.

Május elseje előtti este néhány legény összebeszélt, hogy a szeretőjüknek állitanak májusfát. Szereztek topojfát és azt nagy titokban elvitték a lányos ház kiskapujához. Bekopogtak az ablakon, fölkeltették a háziakat. A lány feldiszitette a májfát szines papirszalagokkal, hitványabb zsebkendővel és egy üveg borral. Mikor elkészült, a legények a fát egy jó hosszu rudra ráerősitették és felállitották a kiskapuhoz. Utána megvendégelték a legényeket. Ahol előre készültek, ott süteménynyel, sonkával, borral, ahol nem, ott gyorsan sütöttek tojást.

Megtörtént, hogy amig a legények bent voltak, addig egy másik legénycsapat bosszuból leeresztette a fát, mert közöttük is volt olyan legény, aki udvarolni szeretett volna a lánynak. Igy volt aki egész éjjel őrizte a májfát. A fa egész hónapban ott állt és csak az engedhette le, aki felállitotta.

Kislányoknak is tüztek ki egy kis feldiszitett ágat. Ezt vagy a bátyja, vagy az édesapja csinálta.

Májusban, mikor már a kukorica kiütötte az orrát, akkor a kukorica sorok közé elvetették a babot. Később aztán egy-

szerre tudták kapálni mind a kettőt. Azt mondták, hogy amelyik esztendőben sok favirág /akácvirág/ van, akkor bő babtermés lesz.

Ha *fagyosszentekkor* nem volt fagy, hanem csak utána, arra azt mondták, hogy váratlan vendég, *Orbán* pedig a maradék és a gyümölcsfákat vitte el.

Pünkösd napja nagyon nagy ünnep volt. A kisebb gyerekek pünkösdölni jártak, de nem mentek be minden házhoz, hanem csak oda, ahol gondolták, hogy gazdagabbak laknak. Szépen beköszöntek és ha engedélyt kaptak, akkor énekelték:

Ma vagyon, ma vagyon piros pünkösd napja,
Holnap lesz, holnap lesz a második napja,
András, bokrétás jól megfogd a lovadnak a száját,
Le ne tapossa a pünkösdi rózsát.

Énekükért kaptak a gyerekek pár fillért, vagy sütményt. Később már ugy csinálták a gyerekek, hogy egy kis kézikocsit kivirágoztak és abba ültették a pünkösdi királynét. A kislányok kiválasztották maguk közül, hogy ki legyen a királyné. Szépen fel voltak öltözve bőszoknyába, fehér bluzba és elkezdtek seregni, közben énekelték: kinek nagyobb kenyere van, kinek nagyobb kenyere! Akinek nagyobb fara volt, jobban sergett a szoknyája, az lett a pünkösdi királyné. Három-öt kislány ment csak pünkösdölni.

Pünkösd vasárnapján, litánia előtt a lányok elmentek a falut kerülni. Kettő-négy, vagy hat lány megfogta egymás kisujját és ugy sétáltak. Este mulatságot tartottak valamelyik kocsmában.

Pünkösd hétfő még nagyobb ünnep volt, mint a vasárnap. Ekkor rendezték a majálist, ahova mindenki kiment. Az iskolások tornásztak, de volt lepényevés, zsákbanfutás is.

*Szenthárom*ság vasárnapján Máriabesnyőre mentek a bucsuba. A bucsusok gyalog mentek, vitték a lobogókat, a Máriás lányok a Mária szobrot és a pap is elkisérte őket. Amikor elindultak Zsámbokról, akkor megszólaltak a harangok és ameddig ki nem értek a határig, állandóan szóltak. A valkói erdő szélén állt egy nagy fa, azt uzsonnafának nevezték, mert ott uzsonnáztak, pihentek egy kicsit és ugy folytatták az utat.

Urnapján senki idegen be nem jöhetett a faluba, se ki nem mehetett senki, mert egyszer megtörtént, hogy egy idegen kocsis jött be ezen a napon a faluba és akkor elverte a jég a határt és még nagy tüz is lett. Azóta is ugy tartják, hogy ez az idegen kocsis hozta a veszedelmet a falura, ezért őröket állitottak a falu szélére, hogy ezen a napon idegen be ne jöhessen. A zsámbokiak sem mentek sehova a körmenetig.

Urnapja nagy ünnepnek számitott. Több sátrat állitottak fel: a templom parton, a Mátyásék házánál, a Herdovicséknél, a Jerikón Valkai Boránál, Sós Gyuriéknál, Sós Istvánéknál stb. Nyolc vagy kilenc sátor volt. A sátrakat mindig azok diszitették, akiknél felállitották, rokonok, idős asszonyok is segitettek ebben. A sátrakat körberakták virágokkal, kakukkfüvel, rózsával, mezei virágokkal. Az utakat gallyakkal diszitették. Az elsőáldozó kislányok a pap előtt mentek és virágot szórtak. Minden sátornál megálltak és a pap megáldotta a falut és a népet. Utána a sátorból vettek egy-egy szál virágot és azt az imakönyvükbe, vagy otthon az Aranykorona imakönyvbe tették. Azt beszélték, hogy aki ilyen szenteltvirágot őriz, annak a házát elkerüli a szerencsétlenség.

Ha *Medárd napján* esett az eső, akkor negyven napig minden nap esni fog, akármilyen kevés is, de esik. Ha bugyborékosan esett, akkor hosszu ideig eltartott, de ha pásztával jött, akkor hamar kisütött a nap.

Margit napján mentek margitolni a dinnyét. Ez azt jelentette, hogy ekkorra már elég nagyra megnőttek a dinnyék és már csak itt-ott kellett belekapálni.

Szent Antal napján szedték a kukorica közül a farkasalma levelet. Ha valakin Szent Antal tüze /orbánc/ volt, akkor a farkasalma levét megfőzték, nyujtófával megtörték és sárga fejkendőbe, vagy piros lijom kendőbe tették és ugy kötötték rá az orbáncos testrészre és a beteget dunnával jó betakarták. Ezt addig ismételték, mig a betegség el nem mult.

Némelyek Szent Antalt is tartották. Kilenc kedden kellett böjtölniük, mert Szent Antalnak kedd volt a kedves napja. Kedden született és kedden is halt meg. Ezen a napon csak kenyeret ettek és vizet ittak.

Péter Pálkor szakadt meg a buza töve. Ekkor kezdték meg az aratást, de csak keveset, mert ez ünnep is volt, templomba is mentek. Egy-két esküvőt is tartottak ilyenkor, hogy a menyecske tudjon már aratáskor segiteni a marokszedésben.

Jakab napján szedték a jakab szilvát és a babot.

Augusztus 20-a az aratás, az ujkenyér ünnepe volt. Ilyenkor az egész falu, de különösen az uraság dolgozói ünnepeltek. Buzából csináltak koszorut, boronát, harangot és ezt végigvitték a falun. Az uraság bált rendezett az aratók részére. Akik nem az uraságnál dolgoztak, azok a kocsmában tartották a mulatságot.

Augusztus végén, szeptember elején ültették az őszi salátát és a bársony virágot.

Szeptemberre azt mondták, hogy szedd ember, amit szétszórtál. Ez azt jelentette, hogy amit elültettek a tavasszal, azt most kezdhették összeszedni. Igy Mária nap körül a szilvát, diót.

Kisasszony napján a mátraverebélyi bucsuba mentek.

A kétasszony közti tojást eltették magnak, hogy azokból szépen kikelnek majd a kiscsirkék.

Szeptember utolján, október elején tartották a *szüreti bálat*. A lányok szépen felöltözködtek pruszlikba, fehér bluzba, deliny szoknyába még fehér alsó szoknyákat is vettek és kocsira ültek. A kocsis fekete ruhában, fehér ingben volt. A lovakat papirszalagokkal, szőlőlevelekkel diszitették. Megkerülték a falut, egy kicsit beszaladtak Turára, Szentlászlóra is, hogy minél többen legyenek a bálban. Két legényt felöltöztettek maskarába, arcukat bekormozták. Mikor járták a falut, megálltak egy-egy saroknál, ez a két legény leugrott a kocsiról és a bámészkodókat össze-vissza nyalták, összekormozták őket.

Választottak birót, birónét, kocsmárost, kocsmárosnét, voltak még csőszlegények és csőszlányok is. Birónak és birónénak azt választottak meg, aki mutatósabb, ügyesebb volt, aki rendet tudott tartani. A birónak nagyobb hasat is csináltak, hogy zsiros birónak mutasson. Ő és a biróné egy asztal mellett ültek.

A csőszlányok és a csőszlegények figyelték, hogy tánc közben senki ne lopjon a teremben diszitésül felakasztott szőlőből.

Akit rajtakaptak, azt a biró elé vitték, aki megbüntette a tolvajt. Ha csőszlegény, vagy csőszlány lopott, azok duplán fizettek.

Október első vasárnapján a jászberényi bucsuba mentek. Ebben a hónapban volt a tördelés, krumpliásás. Ahol sok kukorica termett, oda segitséget is hivtak. Turós, mákos patkót, vagy dinnyét, vagy sült tököt adtak a segitőknek.

Mindenszentek napján mindenki tiszta feketében ment a templomba. A temetőben litániát tartottak és ott megemlékeztek az idegen földön elhunytakról is.

Halottak napját misével és alamizsnaosztással ünnepelték meg. A harangok alatt álltak a koldusok és a zsámboki szegények. Kenyeret, kalácsot, hust, szalonnát meg egy kis pénzt osztottak szét közöttük. Ezen a napon régen festő ruhában mentek a templomba a lányok, asszonyok, de ma már tiszta feketében.

Erzsébet napján volt és van még ma is a faluban a bucsu. Ekkor misét és körmenetet is tartottak a templomban. Délután idősek, fiatalok egyaránt kimentek a bucsuba. A legények cukorkát, mézeskalácsot, vagy rózsás poharat vettek a lányoknak. Az már nagyon nagy ajándéknak számitott, ha valaki két rózsás poharat kapott. Sergő is volt, oda is felültették a lányokat. Este bált rendeztek.

Bucsura kimeszelték, kitakaritották a házakat. Bucsu szombatján, vagy hétfőjén tartották a legtöbb lakodalmat.

Katalin zárta a mulatságot. Ekkor még volt bál, de utána elcsendesedett a zene. Igy ért véget az esztendő, sok munkával, gonddal, de sok örömmel és vigsággal is.

JEGYZET ÉS IRODALOM

1 A Népzenetudományi Intézetben az alábbi leltári számok találhatók: Halmos Béla: 3906, Timár Sándor: 3510, 3556, 3905; Martin György: 3591-92, néptánc filmfelvétel: 942-943.

2 Erdélyi Zoltán: Népi építészeti gyüjtés 1970. EA. 11224.

3 U. Kerékgyártó Adrien: A magyar női haj- és fejviselet Bp. 1937. 29.
Rákóczi Margit: Zsámboki női viselet P.m. 164/1983.

4 Pest megye Müemlékei II. Szerk: Dercsényi Dezső Bp. 1958. 515.

5 Káldy-Nagy Gyula: A budai szandzsák 1559.. évi összeirása Pest megyei Levéltár, Bp. 1977. 137.

6 Kosáry Domokos: Pest megye a kuruckorban, Pest megye multjából I. Bp. 1965. 13., 18.

7 Petróci Sándor: Pest megye ujjátelepitése 1711-1760, Pest megye multjából I. Bp. 1965. 99., 136-137.

8 Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, Bp. é.n. 165.

9 Galgóczy Károly: Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monographiája, Bp. 1877. In: Muzeumi Füzetek 22. Aszód, 1982. 136-137.

10 A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája II. Gazdacimtár, Bp. 1897. 246-247.

11 A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája I. Bp. 1897. 306-307.

12 A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása. Bp. 1904. 392-393.

13 A népmozgások főbb adatai községenként 1828-1900 V. Bp. KSH. é.n.

14 Erdélyi Zoltán i.m.

15 Házassági Anyakönyvek I-III. Zsámbok Parókia

16 U. Kerékgyártó Adrien: Áttérés a paraszti viseletről a városi viseletre, In: Alsónémedi története és néprajza, Alsónémedi 1980. 384.

17 Gáborján Alice: Magyar Népviseletek, Bp. 1985. 12.

18 Petrás Anna: Galga menti himzések, Muzeumi Füzetek 27. Aszód, 1984. 20.

19 U. Kerékgyártó Adrien: Népviseleti emlékek a Tápió mentéről, In: Tápió mente néprajza, Szentendre 1985. 545-595.

20 Barna Gábor: Jeles napok szokásai a Tápió mentén In: Tápió mente néprajza, Szentendre 1985. 737-826.
Schram Ferenc: Turai népszokások, Szentendre 1972. 41-83.
Szabó László: Jászság, Gondolat 1982. 243-271.
Vankóné Dudás Juli: Falum Galgamácsa, Szentendre 1983. 135-148, 176-185, 297-343.

21 U. Kerékgyártó Adrien, 1937. 29.
Fél Edit: A turai viselet, Népr. Ért. 1937. 92.

22 Cs. Schwalm Edit: A palóc lakodalmi kalácsok, Ethn. 1981. 361, 366.

23 Ezt az éneket több Galga menti községben pl. Bag, Kartal, Galgahéviz megtaláljuk. Saját gyüjtés.

24 Manga János: Palócföld, Gondolat 1979. 177.
Bakó Ferenc: Felsőtárkány község lakodalmi szokásai, Ethn. 1955. 396.

25 Fél Edit: Egy palóc házasságelőtti szokásról. Ethn. 1941. 250-258.
Herkely Károly: A mezőkövesdi matyó nép élete, Bp. 1939. 46.
Fekésházy József: Hogyan házasodik a tirpák, Ethn. 1925. 169-171.

26 Fél Edit: 1937. 85.

27 Szendrey Ákos: A népi ruházkodás életkorjelző jelentősége, Ethn. 1931. 85.

28 Fél Edit: Adatok a gyász szinekhez és párhuzamok, Ethn. 1935.

29 Palotay Gertrud: Izlésnyilvánulás a népi ruházatban, Népr. Ért. 1940. 187.

30 Palotay Gertrud, 1940. 187.

31 Palotay Gertrud, 1940. 189.

32 Ennek a játéknak többféle szövegvariánsa ismert, ezért a kottamellékletben egy másik változatát közöljük. A dallam azonban mindkét esetben ugyanaz.

* Lapu Istvánné pályamunkái a Néprajzi Muzeum adattárában az alábbi számokon találhatók:

Ragadványnevek Zsámbokon, P.m. 176/1978
A dinnyemagtól az eladásig, P.m. 309/1979
Kié lesz a Faragó Ilona jegykendője, P.m. 20/1980
Ha fölkötöm fehér varrott kendőmet, P.m. 183/1981
Legény és lány élete és az igazi hagyományos lagzi P.m. 12/1982
Keresztelőtől négy éves korig, P.m. 94/1983
A tizenkét hónap ünnepei és szokásai Zsámbokon P.m. 89/1985
Dinnyetermesztés Zsámbokon, Honismeret 1983/6. szám.

SUMMARY

Our present volume wants to give a review on the ethnographic remains of Zsámbok, a village situated at the meeting-point of several areas being well demarcated ethnographically too. It is limited by the rivers Galga and Tápió, as well as by the Jász /Jazygian/ region.

The paper contains the memoirs and the recitals of Mrs. I.LAPU, who was born as the fifth child of a peasant family Zsámbok. She has been collecting the intellectual traditions and the material relics of her village for several decades. She constantly participates in ethnographic competitions; this volume of studies includes also her prizewinning essays in a systematized, amplified form.

Zsámbok was an inhabited place already in the early Middle Ages; it was firs mentioned in a document in 1380. The name appeared in the 14th and 15th centuries as Sambuk, Zambok or Sambok. The village endured the Turkish occupation and later the fights of the "Kuruc" age/the times of Ferenc RÁKÓCZI/ relatively well, the inhabitants did not abandon their homes. The removals and the settling of people, having taken place during the 17th and the 18th centuries, did not touch the village, either thus it could save its pure Hungarian character. Its inhabitants belong to the Roman Catholic religion, the first churc existed already in 1673.

The landowners of the village permanently changed during the centuries. At the end of the 17th century, the village came to possession of the family Beniczky and this family owned it until 1945. The relative predominance of the estate did not allow the formation of other smaller land properties. The inhabitants of the village lived in very great poverty, they could not find work at home so they went to Budapest in spring and autumn where they found jobs as gardeners or masons; these

workers were mainly young people. When the agricultural works of the summer came in, they went to other villages as seasonal workers. Many of them found some income by selling their products at the market. They mainly grew vine, fruits and melon which they usually sold at the markets of Budapest.

They spent a great part of their income on the clothes and marrying of their daughters, which demanded a great financial sacrifice. Girls with many beautiful clothes could be easily married, even if their dowry of land was not too much. Clothes were considered as a treasure.

From the traditions of the village, we first have to lay stress upon the wear which became very characteristic in the course of the past hundred years.

In the earliest time, the clothes of both women and men were made of hemp linen, woven at home. In the middle of the past century, when manufactured goods came into general use, these dresses successively became underwears, and the outerwears were made of finer, sometimes of very expensive materials, e.g. of silk, velvet, lace, wool cloth etc. Thus, wear became more and more colourful, sometimes even overdecorated. This trend intensified in the thirties, when the coloured material was embroidered with colourful flowers /particularly head, shawls, aprons/.

Colours are, however, the most suggestive components of the wear because they are intermediating various signs. They indicate the age, marital status and social status of their wearer. The different colours and materials were ranged according to Sundays, the smaller and the greater feasts. The most important clothes includes skirts made of thin wool textile, embroidered with coloured flowers on a red or violet background, white blouses of batiste, also with Madeira embroidery. The girls and the women put on head shawls embroidered with white, and black velvet aprons embroidered with coloured flowers. These were the clothes they wore on the greatest holidays, at Christmas, the first day of Easter, and of whitsun, at the day of Corpus Christi. The first and the third Sunday of the month were more important and then they could wear these clothes too.

The second rank included the blue, green and violet skirts made of delaine or cashmere, the blouse and the apron made of blue satincloth or of blue-dyed calico. They put on these clothes on smaller feasts, on the second and the fourth Sunday of the month, when they went to church or to some amusement /"party"/.

The girls usually went bare-headed. They brushed their hair flatly back, plaited it in one cue and they bound a flowered ribbon with manufactured embroidery on its end. Women gathered their hair into a knot, put a bonnet upon it and then they bound a shawl over the whole.

The wear of the women was very rigorously fixed in Lent. On each of the six Sundays preceding Easter, they had to go in a different cloth to church. They wore pure black on the first, the second and the fifth Sunday, coffee-coloured on the third, green or blue on the fourth Sunday; on the sixht,i.e.Palm Sunday the girls and the women put on black skirts, blouses and aprons, embroidered with coloured flowers.

They selected contrasting colours, e.g. with a green skirt they wore a violet blouse and a violet or blue shawl.

The wear of the men was much more simple. On feasts, they wore black trousers and jackets made of a thick cloth, with a white shirt and black waistcoat. On weekdays, they had black velvet trousers with a dark blue or black checked shirt.

It was in the sixties that young people began to change their peasant wear for clothes of town style. However, this process does not seem to be too tragic at present, because many of the middle-aged and elder people still wear peasant clothes.

The second part of the book presents the customs connected to birth, childhood, wedding, burial, as well as to the notable days of the year.

Among the customs related to turning-points of life, it is mainly the wedding which maintained its fixed form for the longest time. The wedding was not only the personal matter of two families but it was celebrated almost before the eyes of the whole village, respectively with the involvement of all inhabitants. The ceremony was entirely arranged by the brides-

man whose task was not only the serving of dishes and the entertainment of the guests, but he had to watch that every-thing met the traditional usage.At the same time, the family members also took care of keeping customs and answering to expectations, since they were controlled by the community all the time.

Every action of the individual was determined by the tradition. On the one part, this was for everybody the natural and obliging thing, but on the other part, if somebody hurt the tradition in a form, or another he offended herewith the community or one of its members too, and he had to fear their disfavour. Therefore the customs subsisted for a long time but simultaneously they also became rigid. This progress only may occur in such a close community like Zsámbok in the past. This fact, however, made enabled the development of a high-class and extremely graded signal system.

Among the customs of the significant days, the rich traditions of the winter feasts are mainly prominent. Many beliefs were linked with the day of St.Lucy, the most superstitious day of the year.

The time preceding and about Christmas included several customs wherefrom the most important ones are the Nativity Plays /Christmas Carol singers/, the Holy-Family-Walk/ a religious folk custom, accompanied by singing/ and the twigcarrying of the herdsmen /Shepherds/. On Twelfth-Day, /Twelfth-Night/, the Three Magi brought greetings.

The most important cycle of feasts in spirng are Easter and May Day /First of May/, when young men set up may-trees for their sweethearts. A further significant custom was the Queen-Walk at Whitsun, as well as the celebration of the Corpus-Christi-Day by the Church.

In the autumn feast cycle, the most important feasts were the Hallow's Day /All-Saints' Day/, All-Souls' Day and the Kermess on St.Elisabeth's day. The ball on St. Catherine's day closed the feasts of the year.

As a summary, we can state that according to our current knowledge, the customs and the traditions of Zsámbok represent a transitionary character between the Great Hungarian Plain

and the Upper Northern Hungary. The proper ethnographic place of the village can only be determined by a later detailed study including all regions.

ZSÁMBOK
és környéke

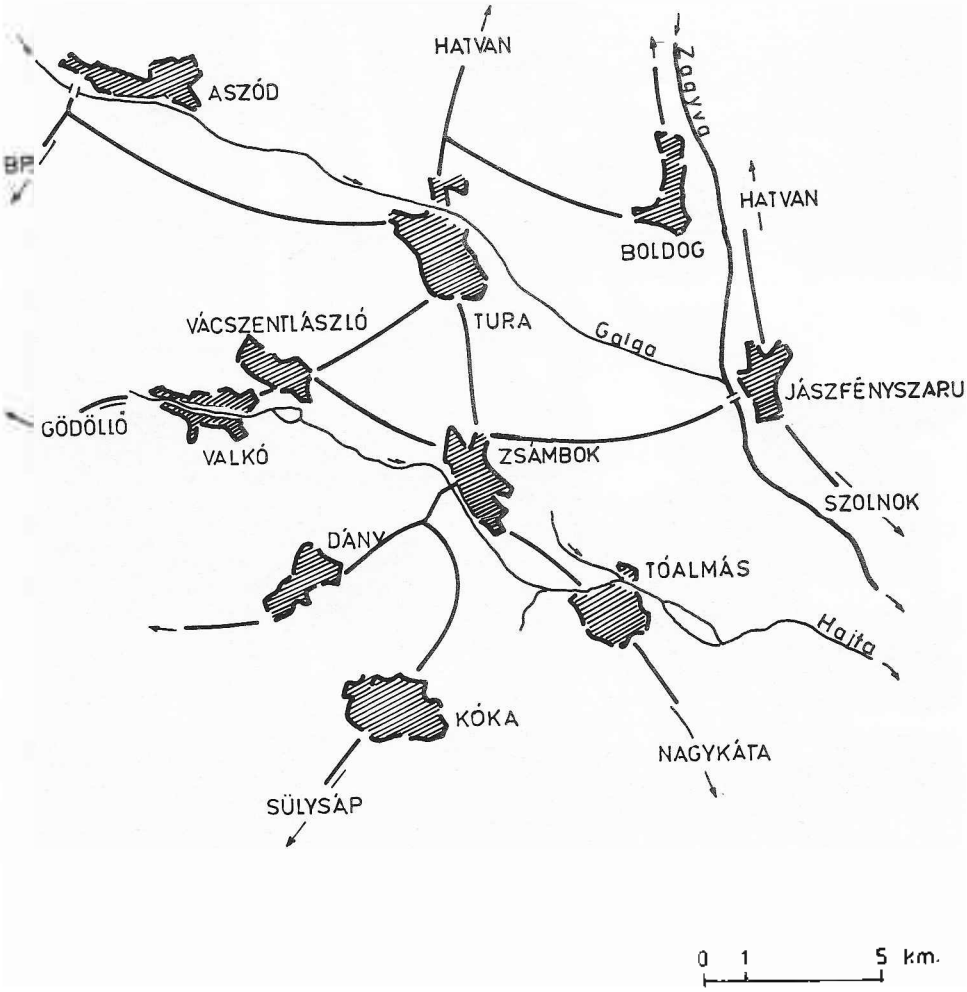

Újmenyecske és nagylány kázsmír kendőben, 1934

Young wife and girl in neckerchief made of cashmere in the year 1934

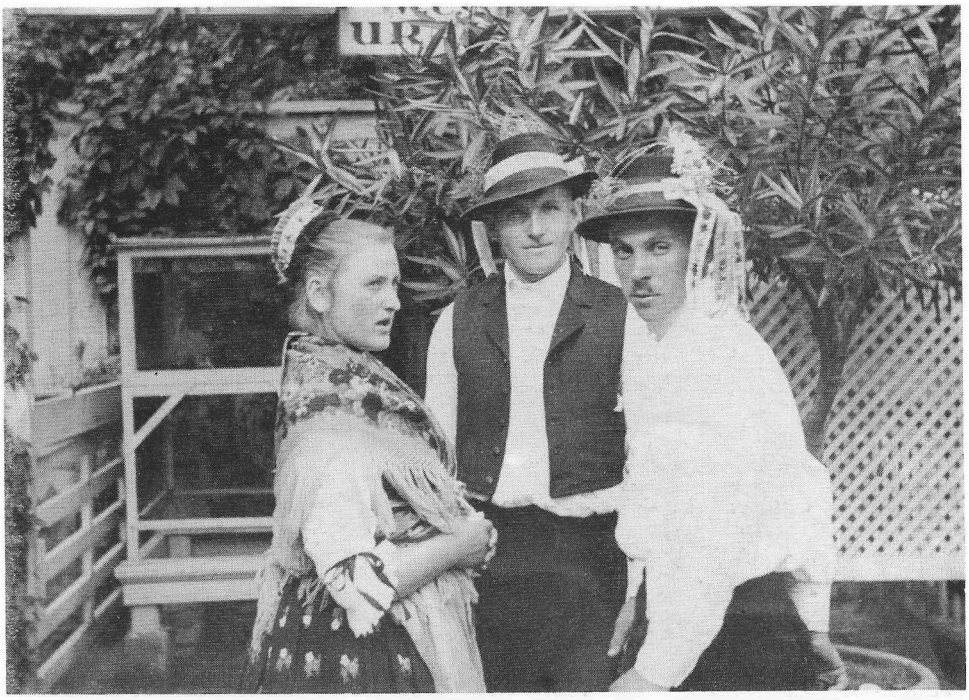

Újmenyecske és legények 1934-ben
Young wife and young men in 1934

Hajadon nagyünnepi viseletben, lekötött derékkal kolonc kendőben, 1900-as évek eleje

Maiden in gala costume at the beginning of this century

Nagylány szabados kacóban és hímzett posztó szoknyában
A girl in blouse of batiste and skirt made of thin wool textile

Fiatalasszony pruszlikban és újmenyecske féketőben
Young woman in jacket of Hungarian cut and head-dress

Idős asszony félingben és szabados kacóban
Elderly woman in holiday attire

Lapu Istvánné teveszőr kendőben és hímzett bársony kötényben
Mrs. Lapu in knitted neckerchief and embroidered velvet apron

MELLÉKLET:

Keresztelőről hozzák a gyereket
A baby is taken to be christened

Ebédet visznek a gyermekágyas asszonynak
Lunch is taken to a woman in child-bed

Kisfiú és kislány ünnepi viseletben
Boy and girl in holiday attire

Gyermekjáték
Children's game

Menyasszony és vőlegény
Bride and bridegroom in the past

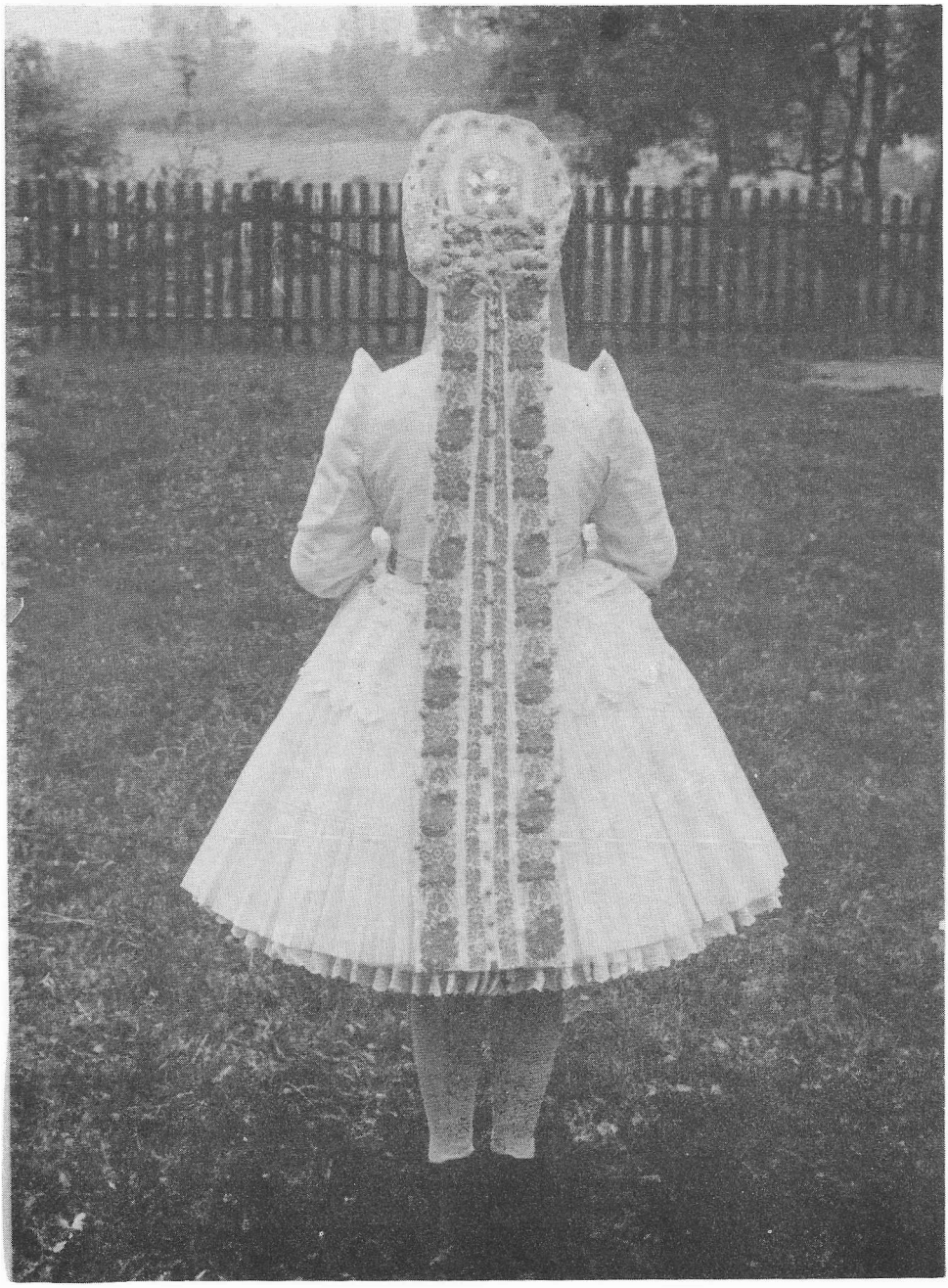

Régi menyasszonyi viselet
Bride's dress in the past

Menyasszonybúcsúztató

The bride takes leave of her parenst

A lakodalmas vendégek mulatnak az utcán
The wedding guests are singing and dancing on the street

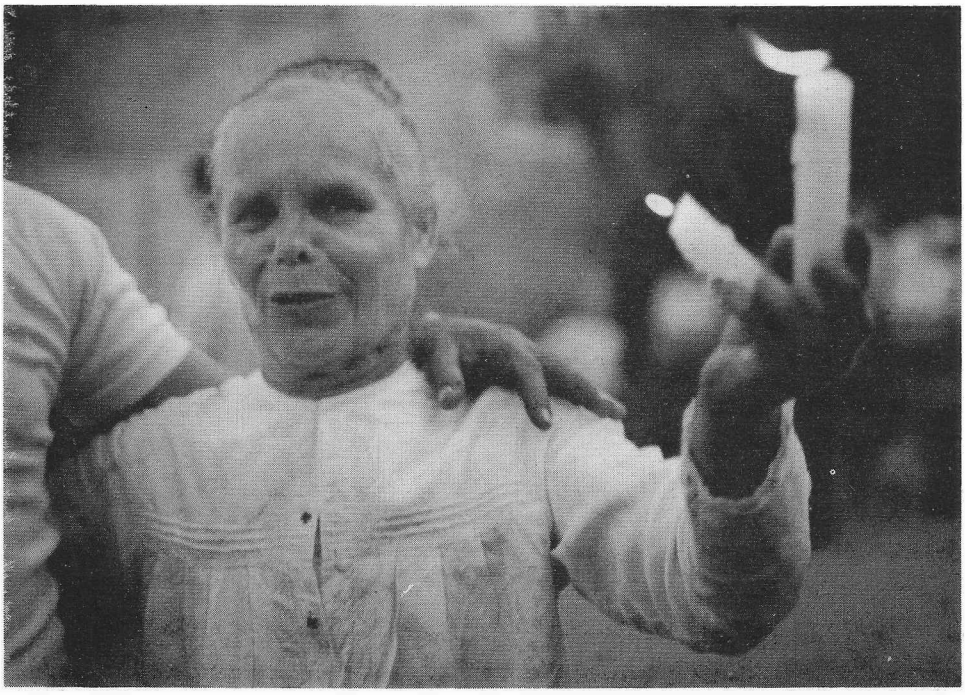

Égő gyertyával fogadják a násznépet a vőlegényes háznál
Welcome with burning candles for the wedding-party

Lakodalmas konyha
Wedding-kitchen

Fejfa

Wooden cross

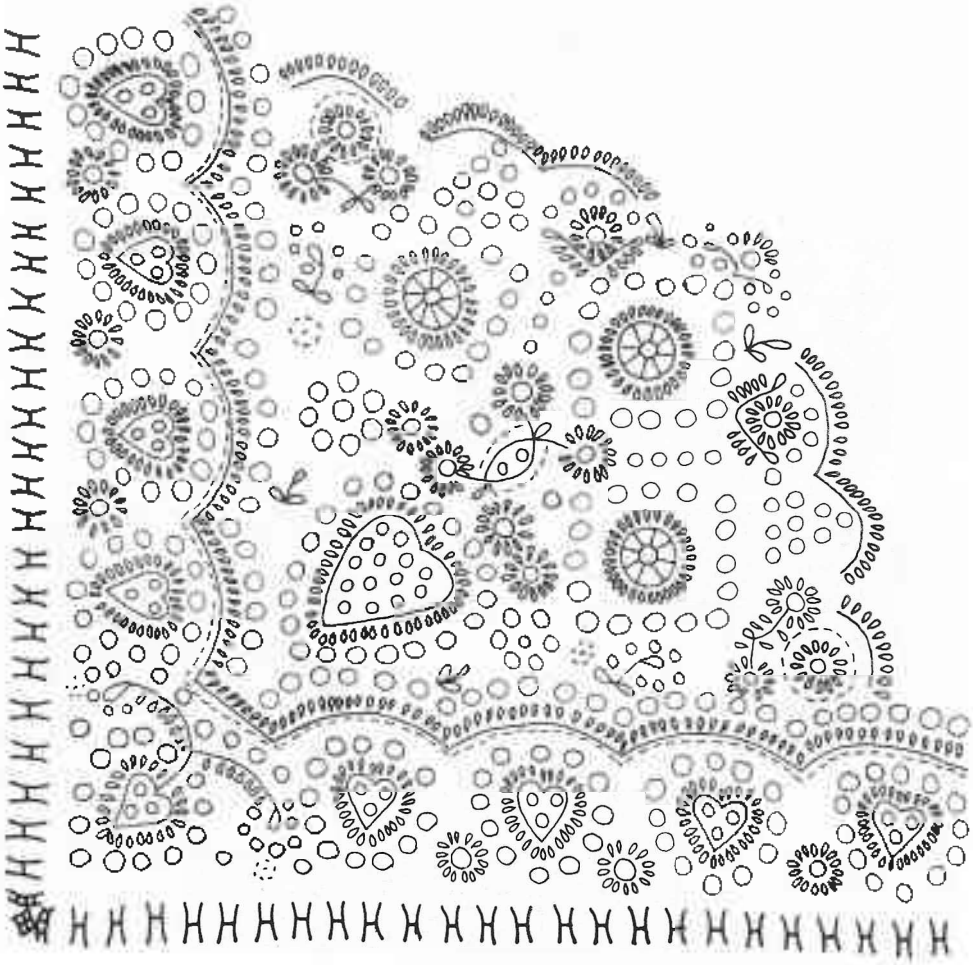

Fehér varrott keresztelő kendő sarokmintája (eredeti méret: 54x55 cm)

Chrisom-shawl embroidered in white (original measurement: 54x55 cm)

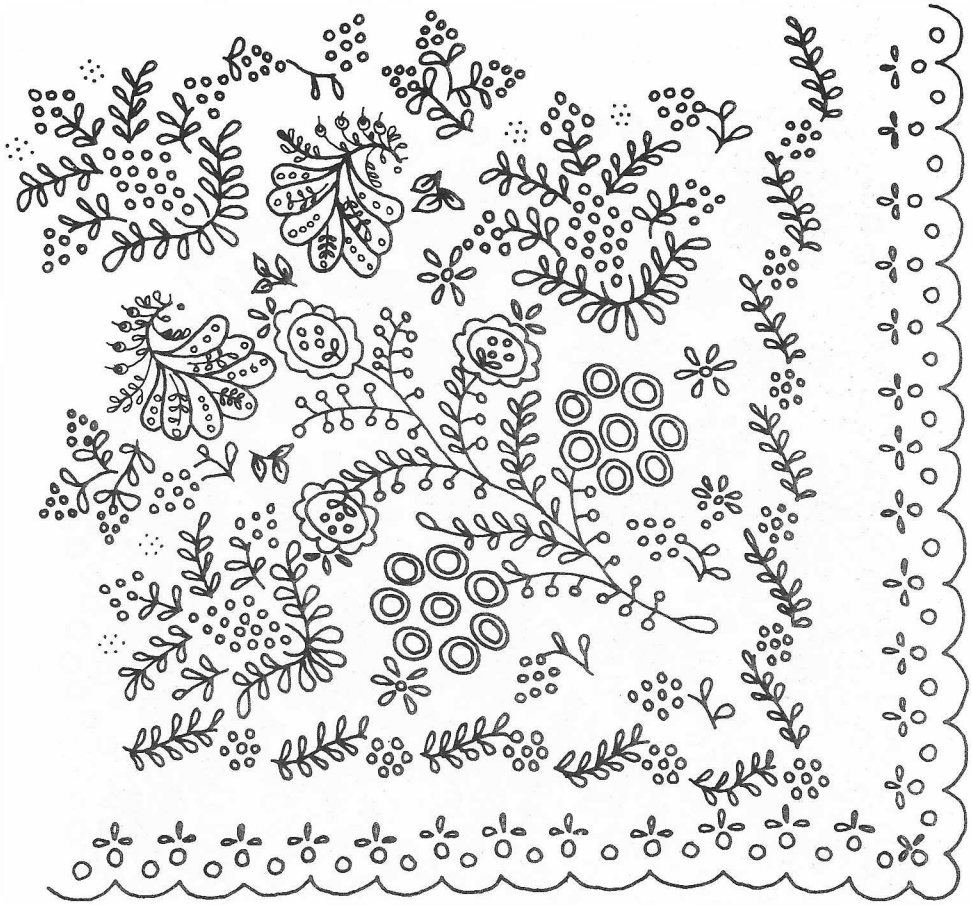

Fehér varrott nyakravaló kendő sarokmintája (eredeti méret: 160x160 cm)
Neckerchief embroidered in white (original measurement: 160x160 cm)

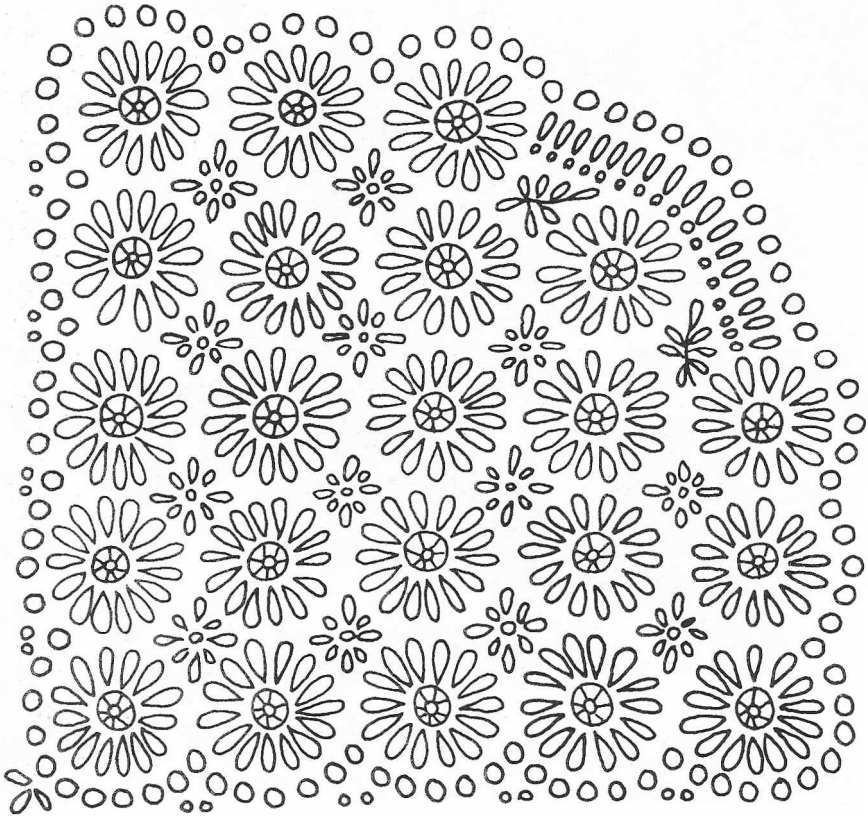

Aprócsillagos fehér varrott fejkendő sarokmintája (eredeti méret: 72x73 cm)
Kerchief embroidered in white (original measurement: 72x73 cm)

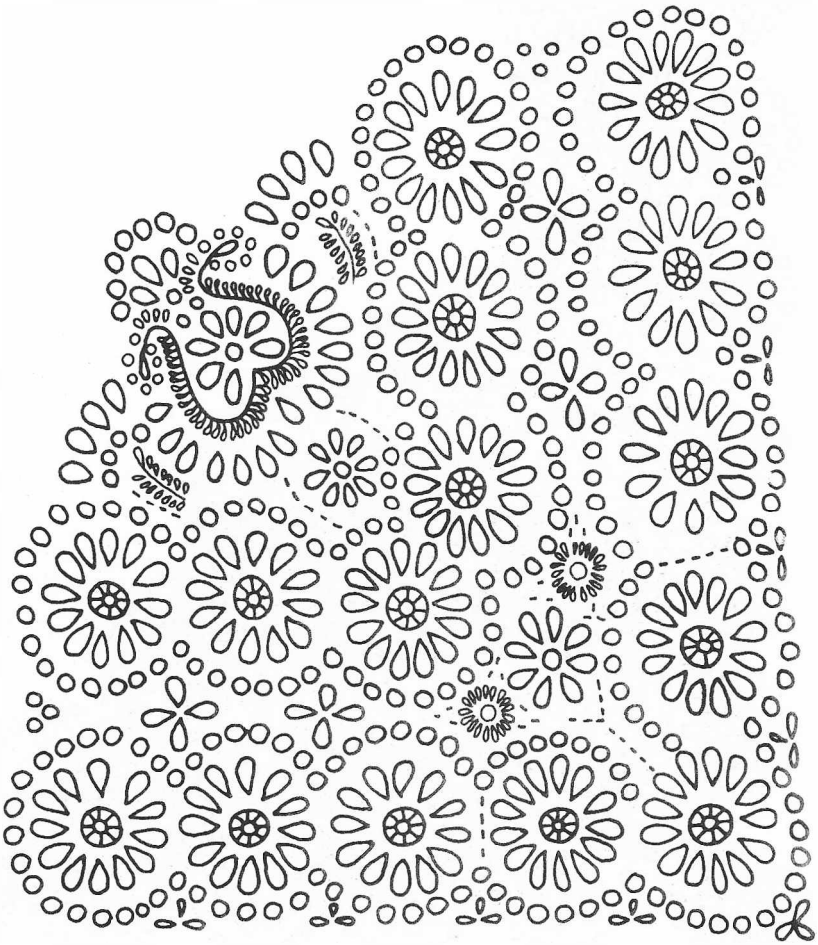

Sokcsillagos, tulipános fehér varrott fejkendő sarokmintája
(eredeti méret: 72x73 cm)

Kerchief embroidered in white (original measurement: 72x73 cm)

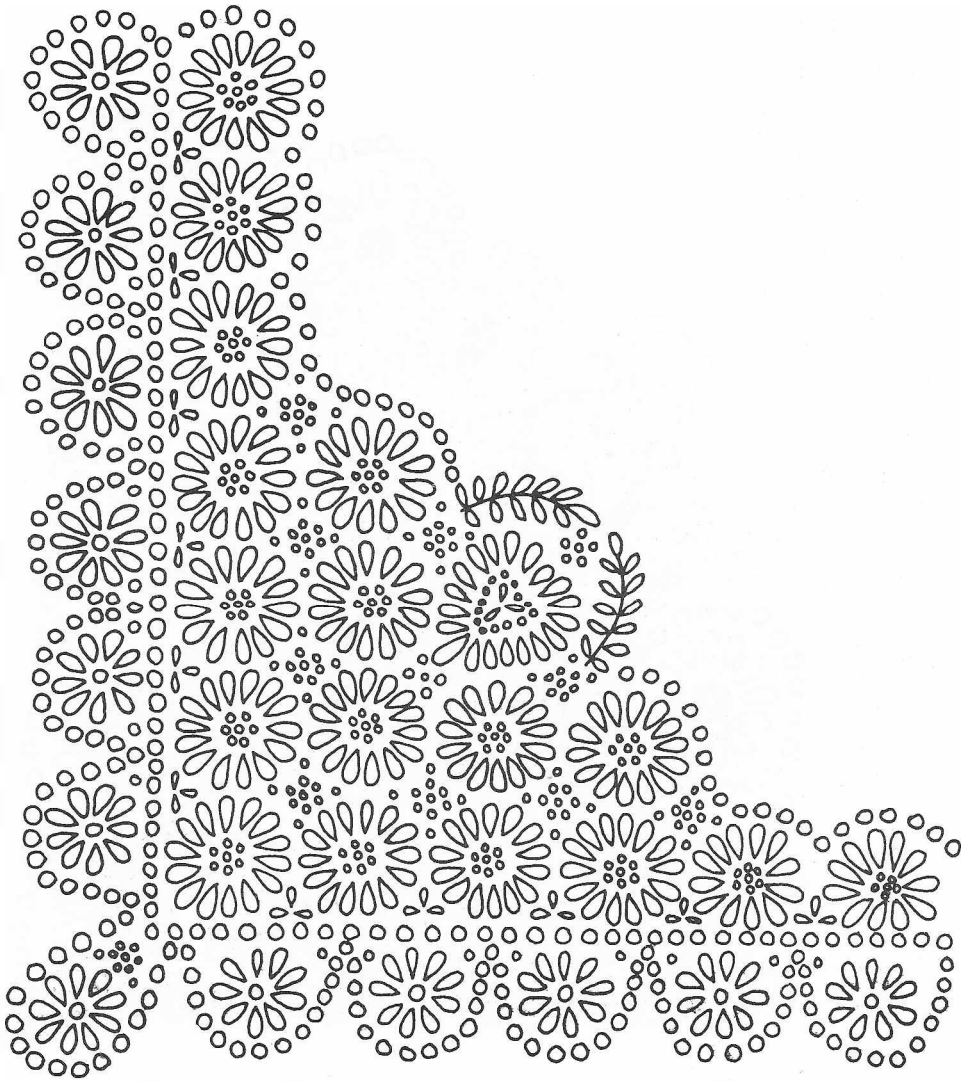

Csillagos, fogas fehér varrott fejkendő sarokmintája (eredeti méret: 66x66 cm)

Kerchief embroidered in white (orignal measurement: 66x66 cm)

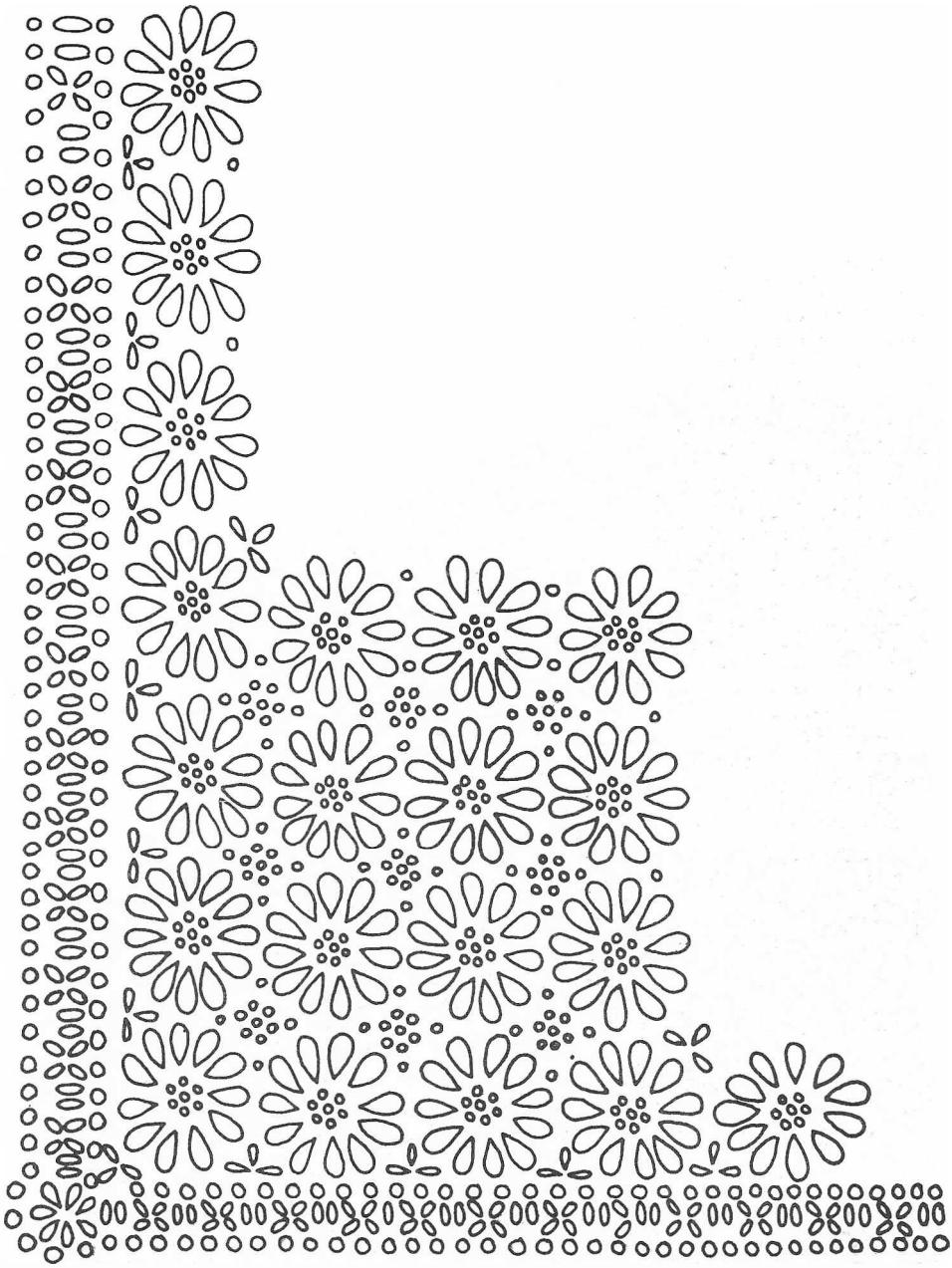

Csillagos, befűzős fehér varrott fejkendő sarokmintája
(eredeti méret: 64x64 cm)
Kerchief embroidered in white (original measurement: 64x64 cm)

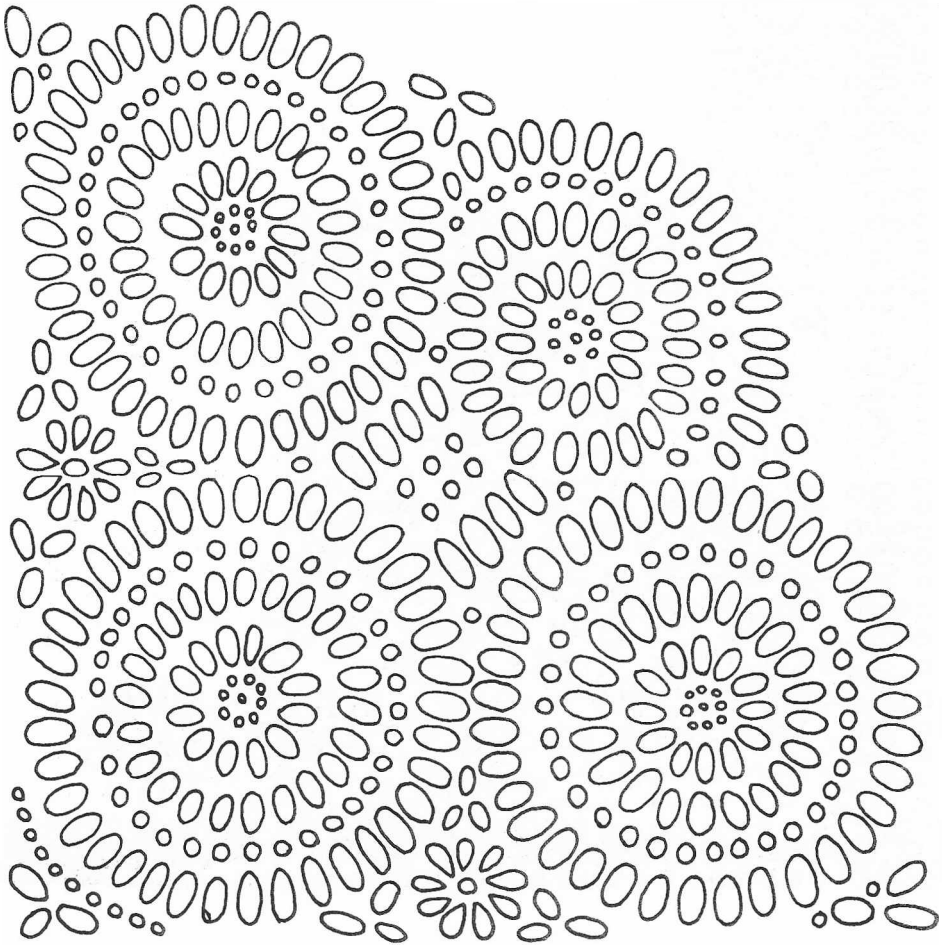

Háromkarikás fehér varrott fejkendő sarokmintája (eredeti méret: 70x70 cm)
Corner of the kerchief embroidered in white (original measurement: 70x70 cm)

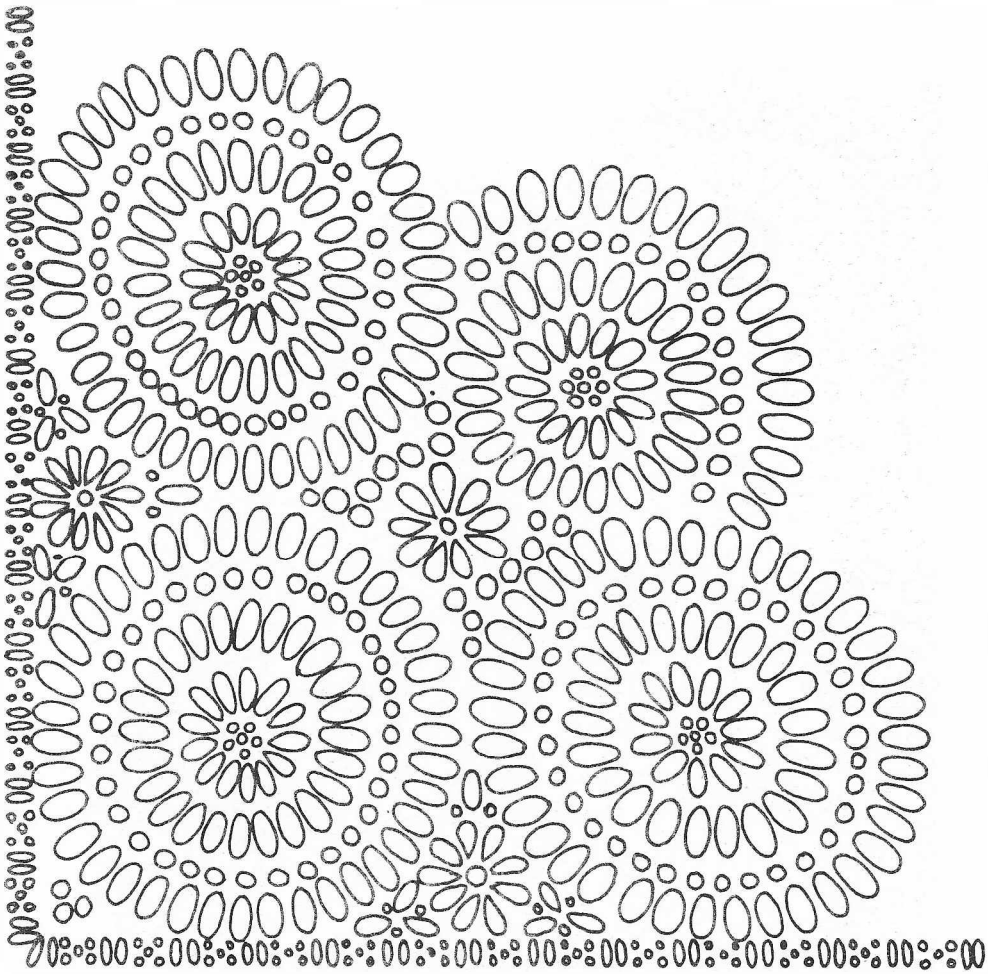

Háromkarikás, befűzős fehér varrott fejkendő sarokmintája
(eredeti méret: 62x66 cm)

Corner of a kerchief embroidered in white (original measurement: 62x66 cm)

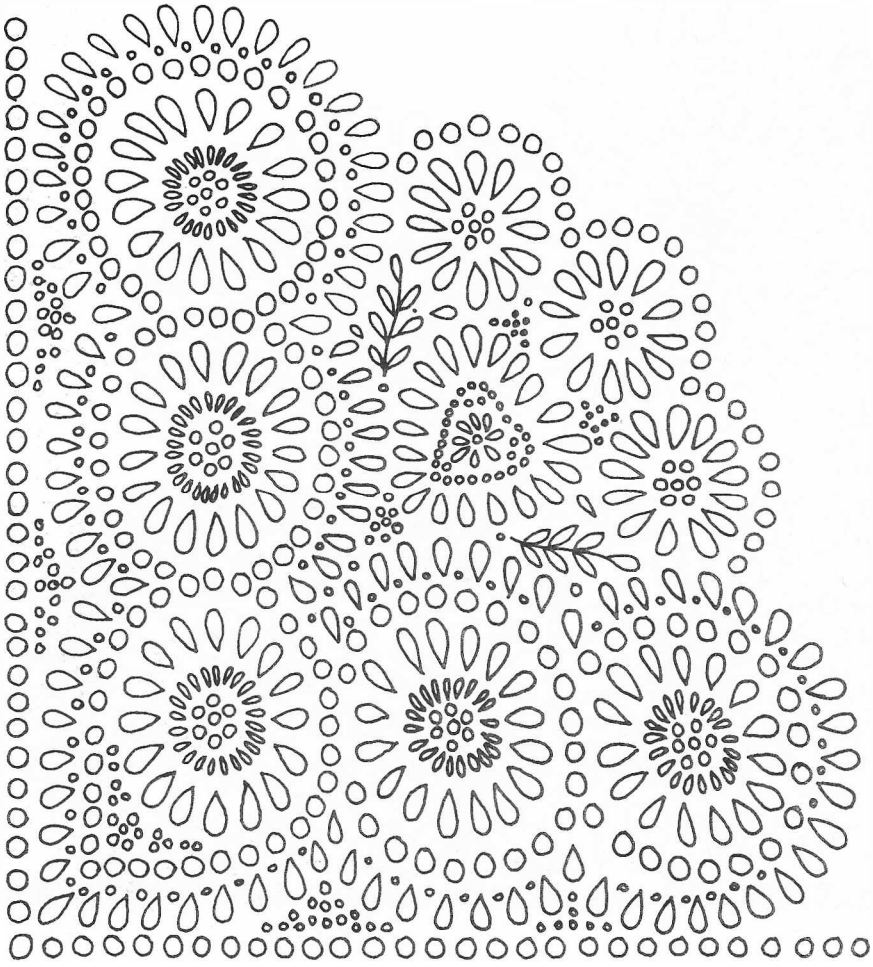

Ötkarikás, fehér varrott fejkendő sarokmintája (eredeti méret: 72x73 cm)

Corner of a kerchief embroidered in white (original measurement: 72x73 cm)

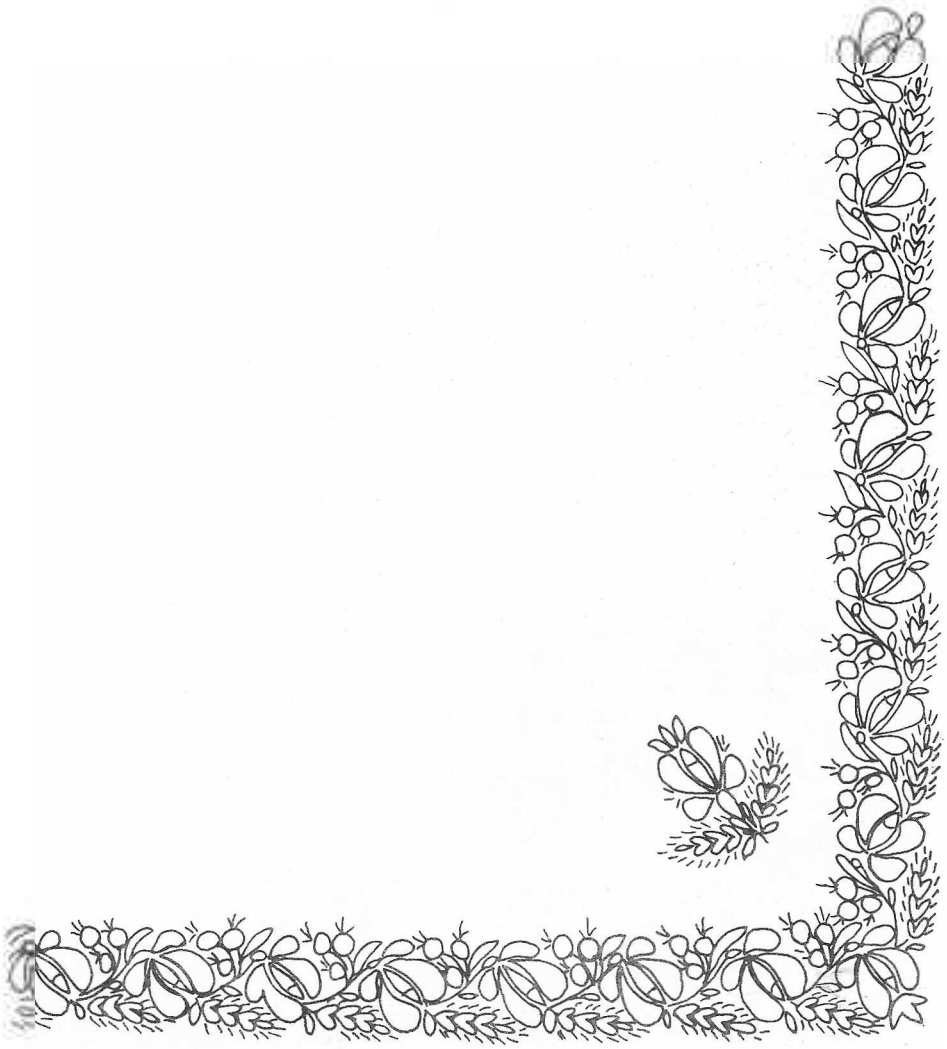

Színes, hímzett fejkendő sarokmintája (eredeti méret: 61x64 cm)
Part of an embroidered kerchief (original measurement: 61x64 cm)

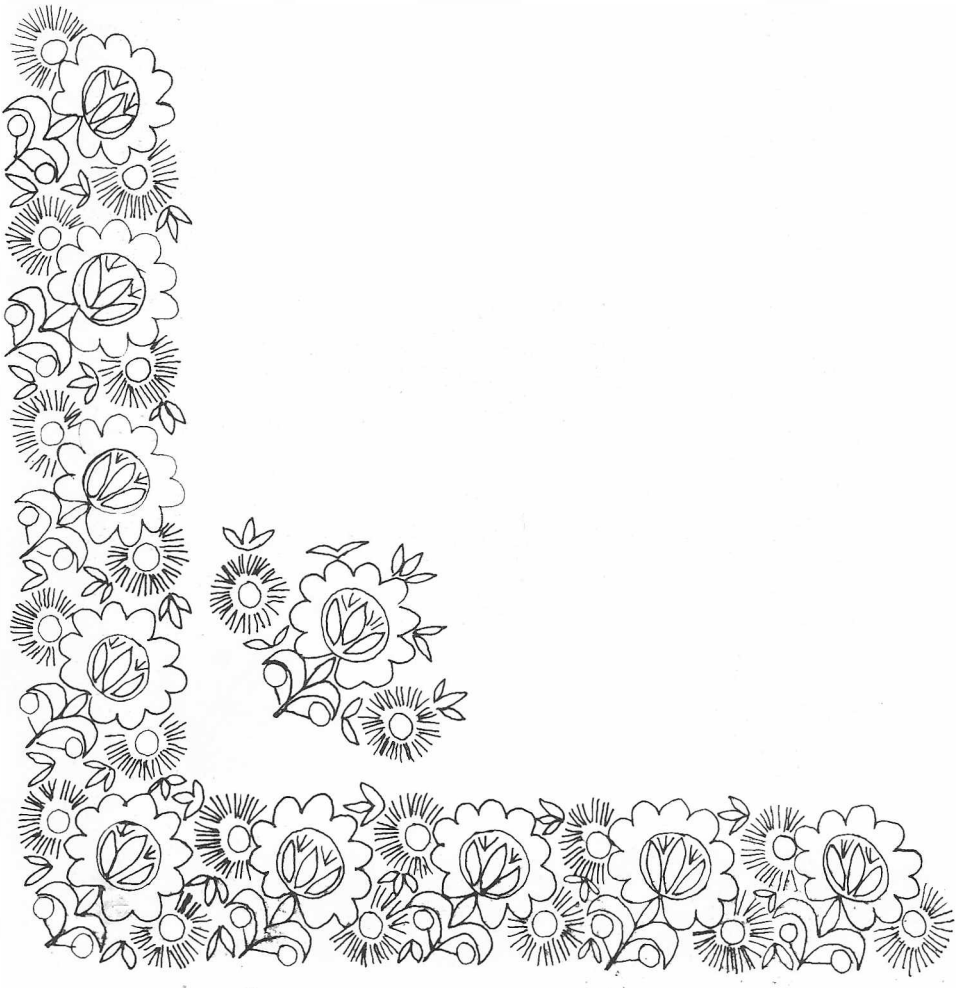

Színes, hímzett fejkendő sarokmintája (eredeti méret: 69x69 cm)

Part of an embroidered kerchief (original measurement: 69x69 cm)

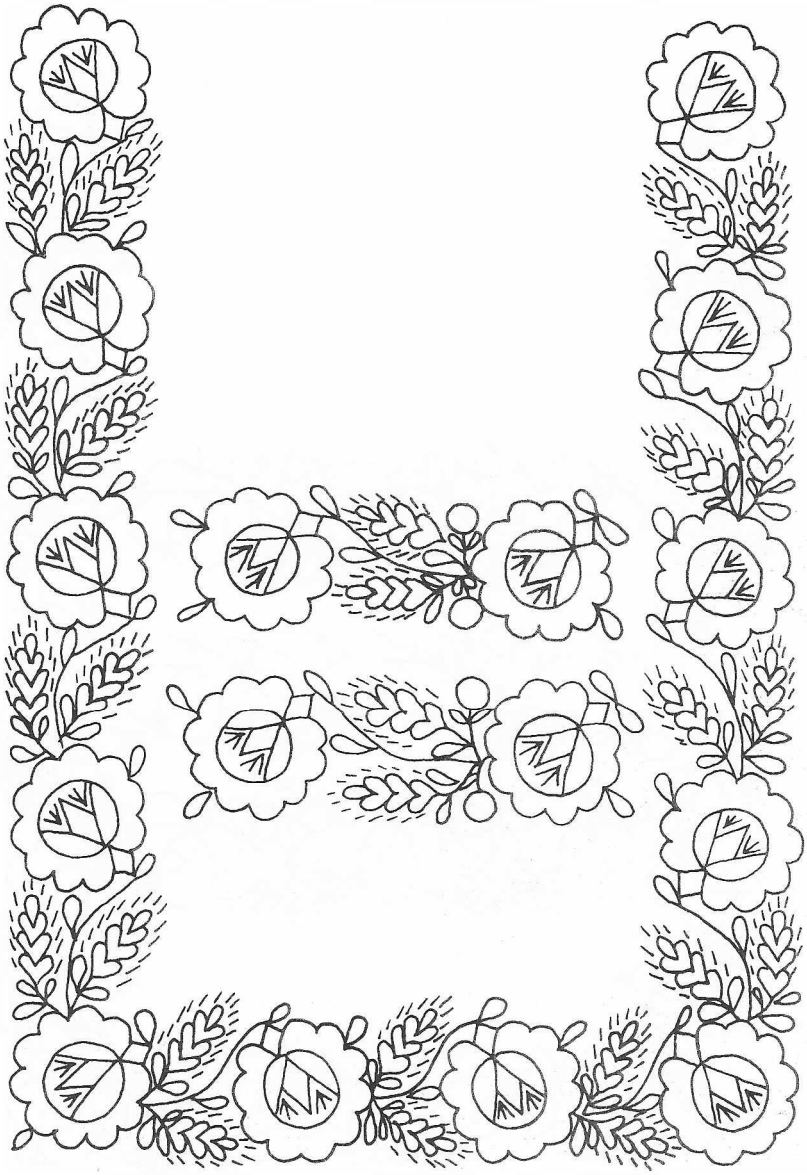

Kerekrózsás kalászos kötény részlete (eredeti méret: 67x70 cm)

Part of an embroidered apron (original measurement: 67x70 cm)

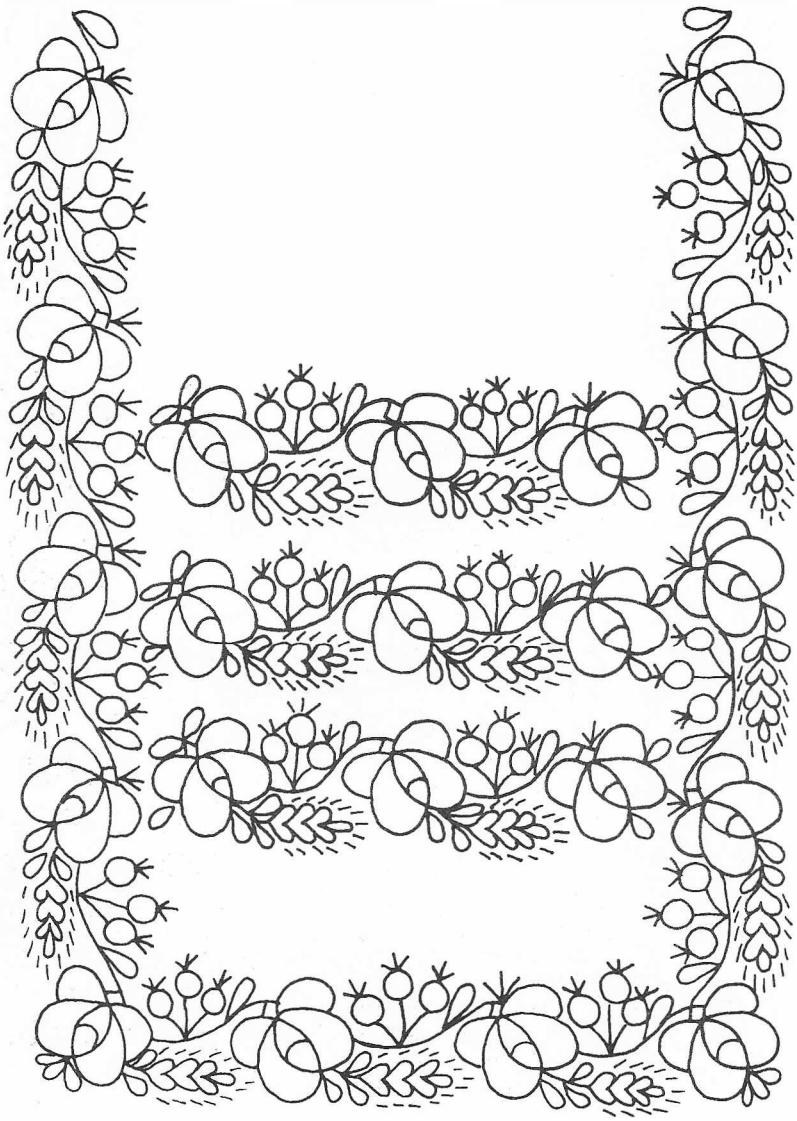

Rózsás kötény részlete (eredeti méret: 65x68 cm)

Part of an embroidered apron (original measurement: 65x68 cm)

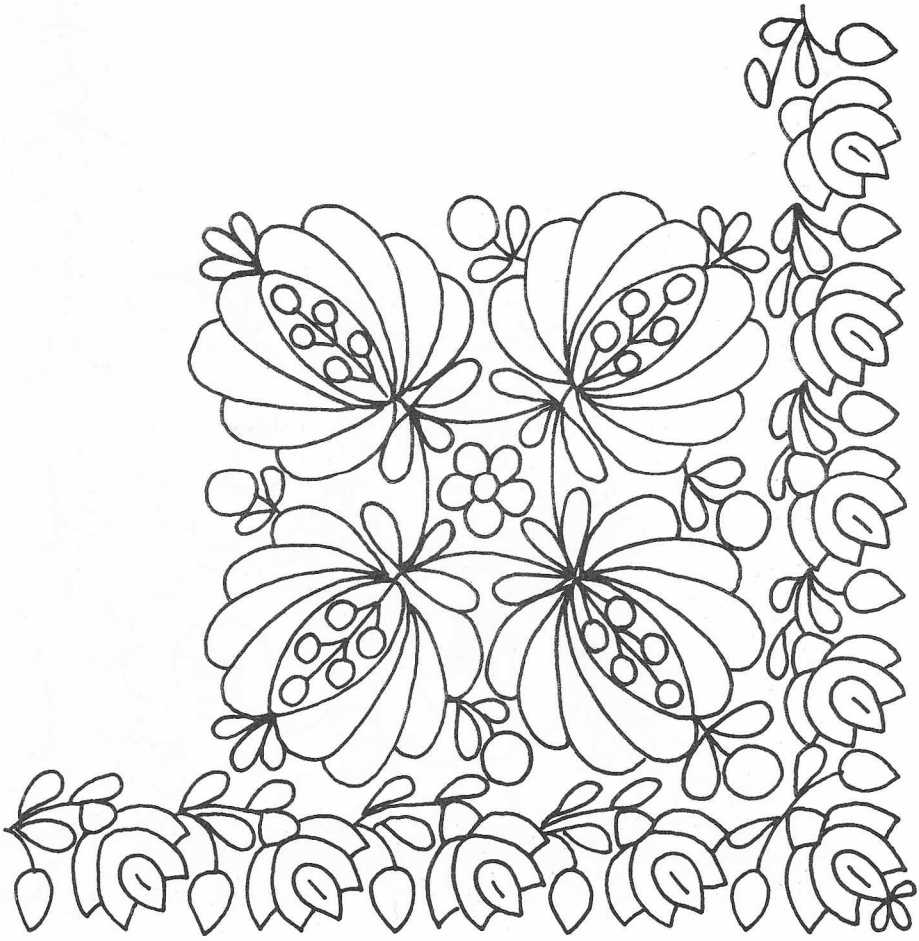

Jegykendő sarokmintája (eredeti méret: 33x34 cm)

Fancy shawl for engagement (original measurement: 33x34 cm)

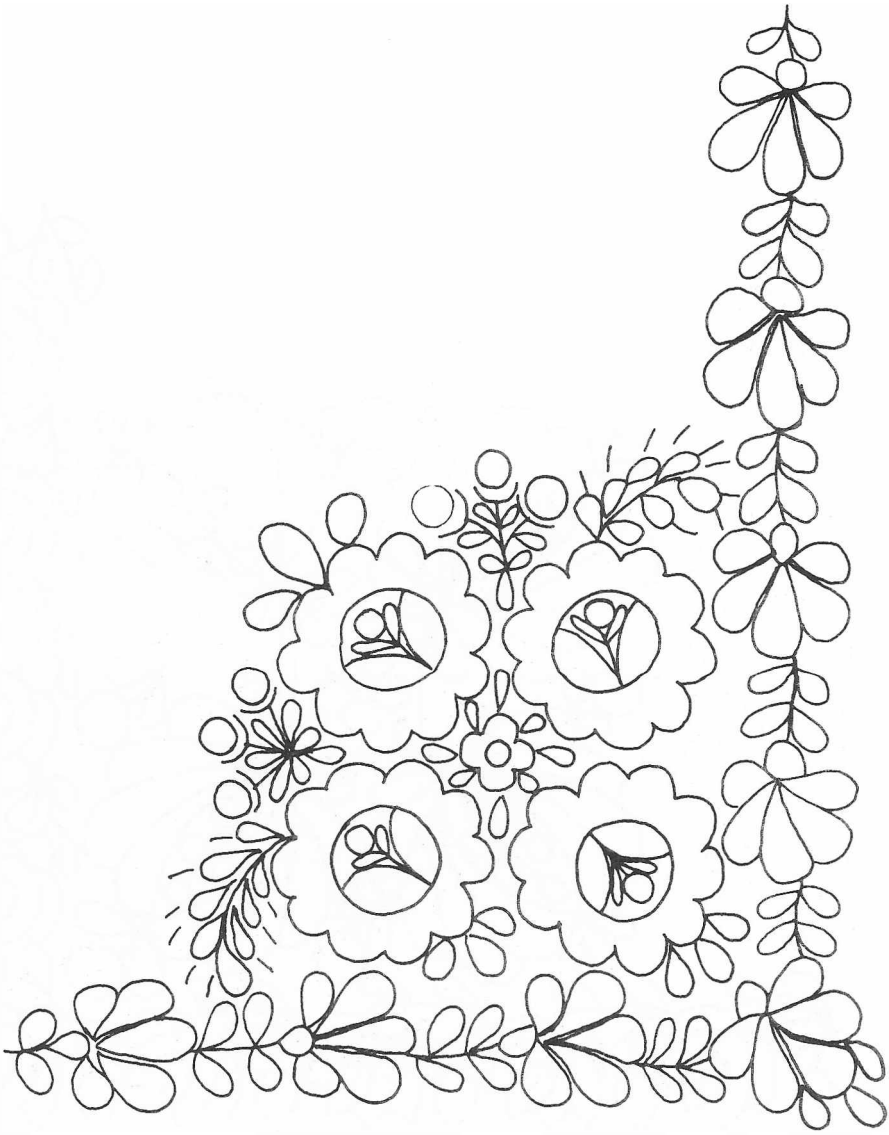

Kerekrózsás zsebkendő sarokmintája (eredeti méret: 33x34 cm)

Corner of a many-coloured embroidered handkerchief (original measurement: 33x34 cm)

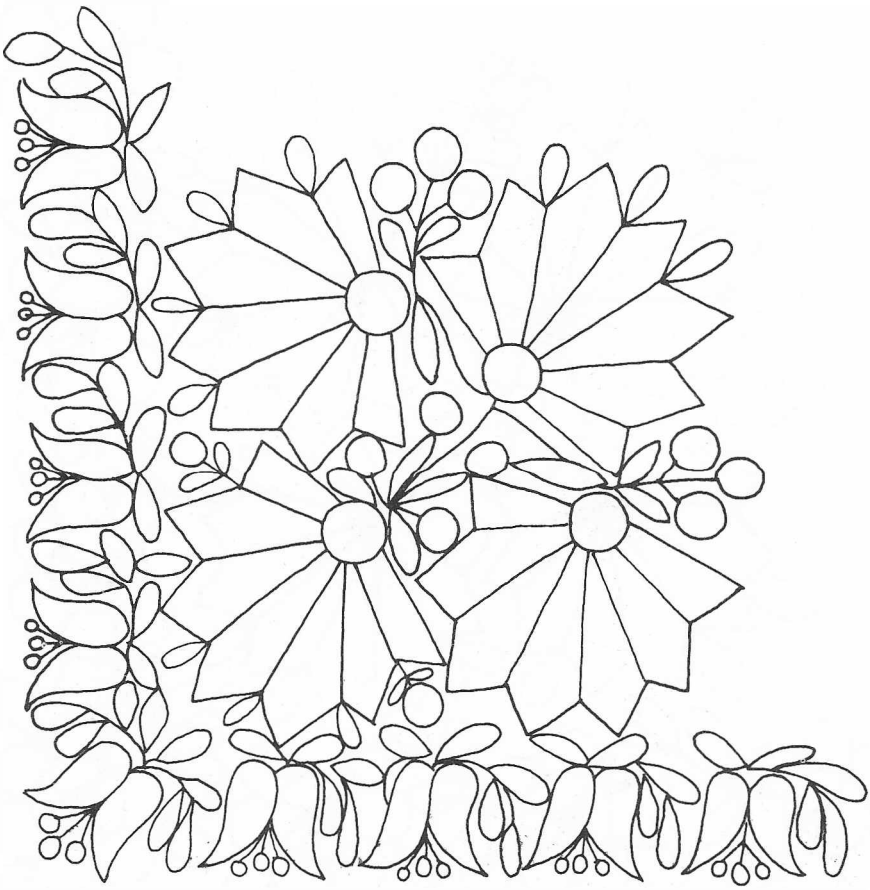

Tulipánszélű vőlegény zsebkendő sarokmintája (eredeti méret: 28x28 cm),
Many-coloured embroidered handkerchief for the bridegroom
(original measurement: 28x28 cm)

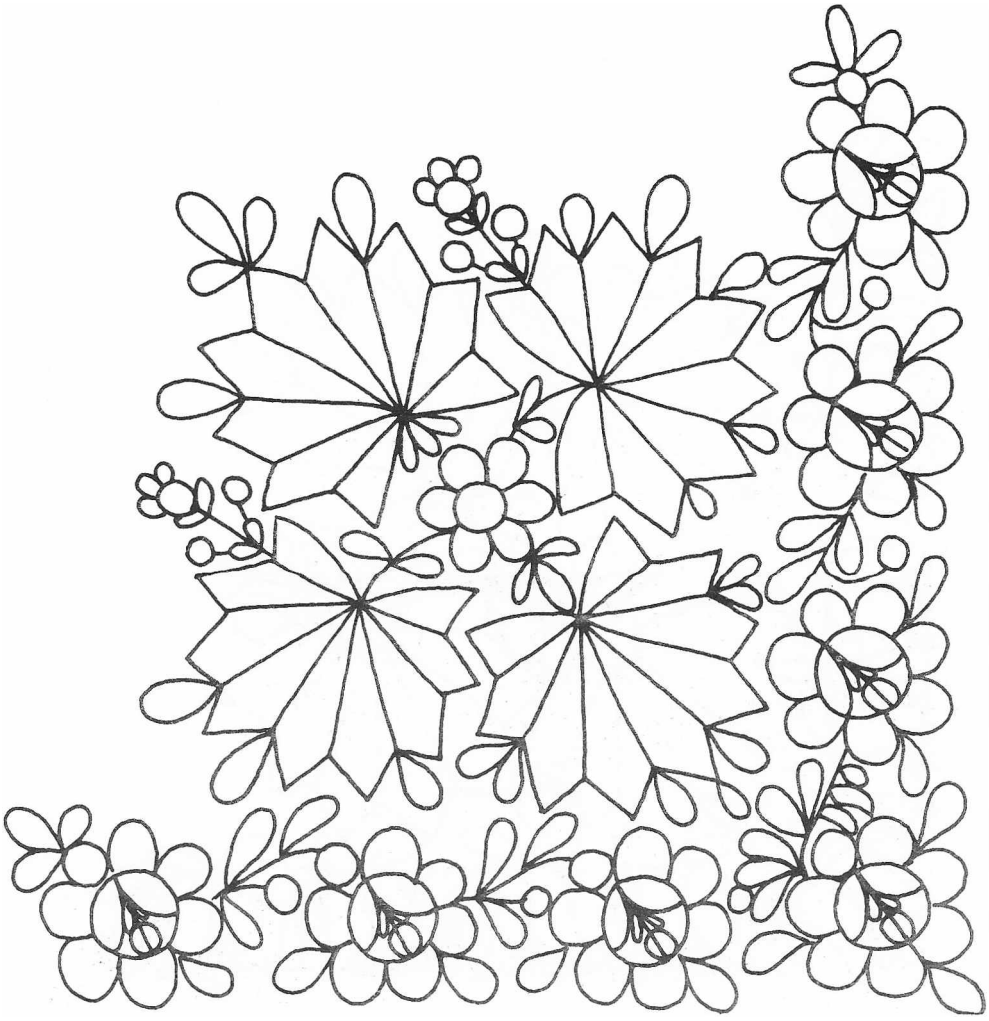

Hegyesrózsás vőfény zsebkendő sarokmintája (eredeti méret: 32x32,5 cm)
Many-coloured embroidered handkerchief for the best man
(original measurement: 32x32,5 cm)

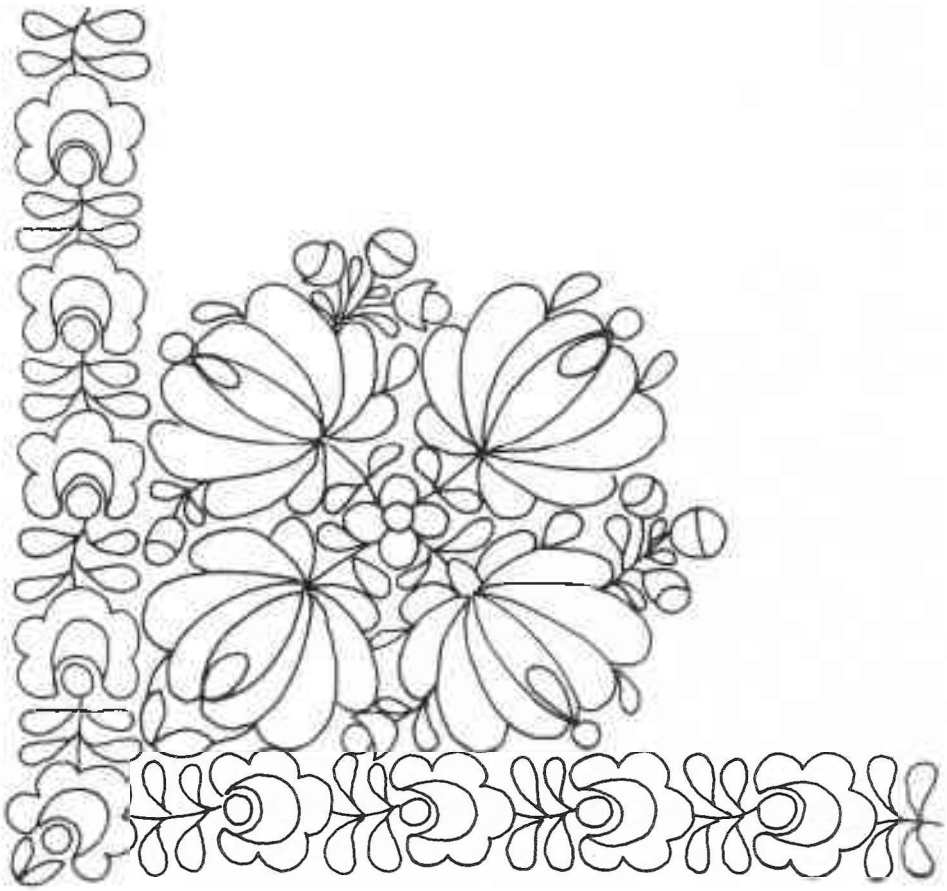

Labdarózsás zsebkendő sarokmintája (eredeti méret: 31x32 cm)

Corner of a many-coloured embroidered handkerchief
(original measurement: 31x32 cm)

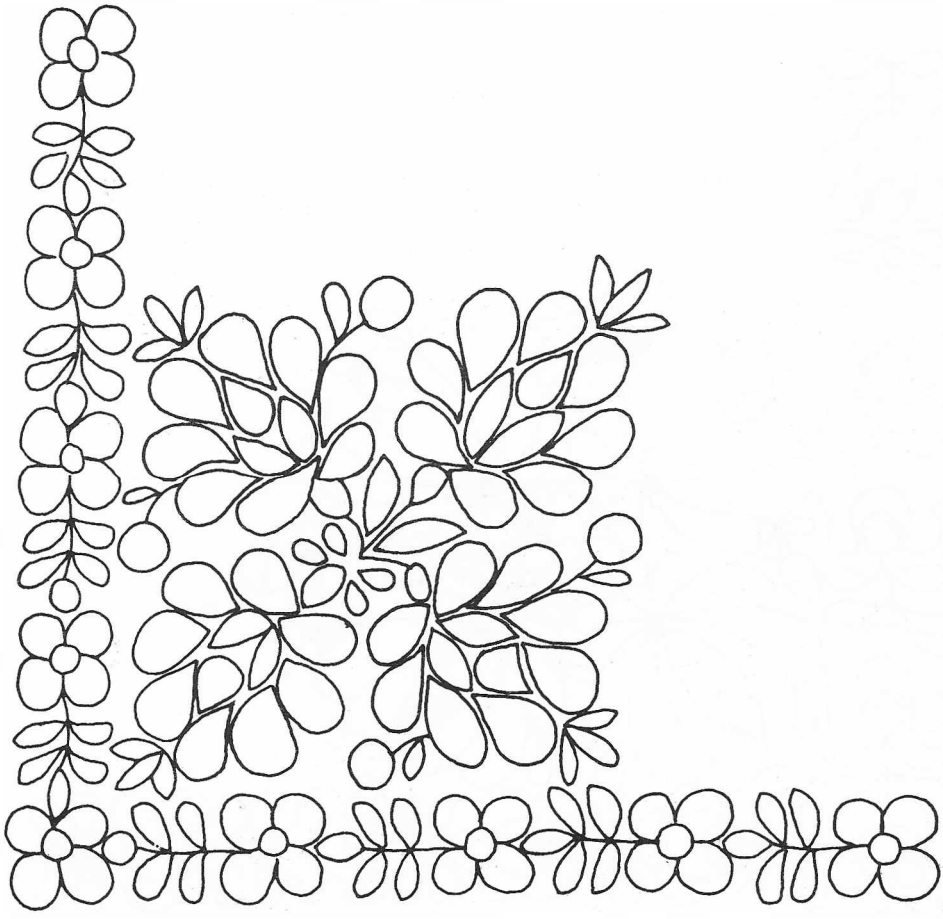

Kerekrózsa szélű zsebkendő sarokmintája (eredeti méret: 33x34 cm)

Corner of a many-coloured embroidered handkerchief
(original measurement: 33x34 cm)

Kis kacsa fürdik

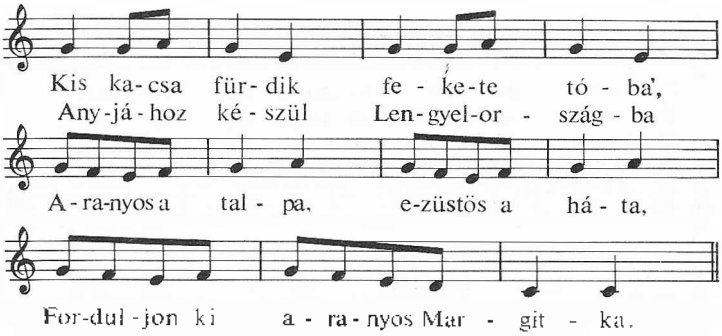

Járom az urbánom

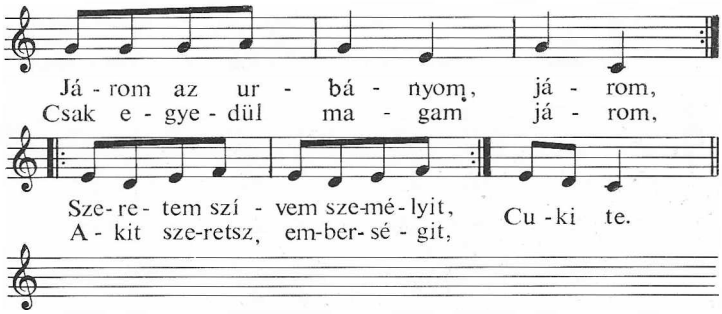

– Mit kerülöd, mit fordulod az én házam táját?
– Azt kerülöm, azt fordulom, megszerettem Manci lányod!
– Manci lányom nem adhatom kocsi, hintó nélkül,
Abba' pedig hat ló legyen, mind a haton csengö legyen!

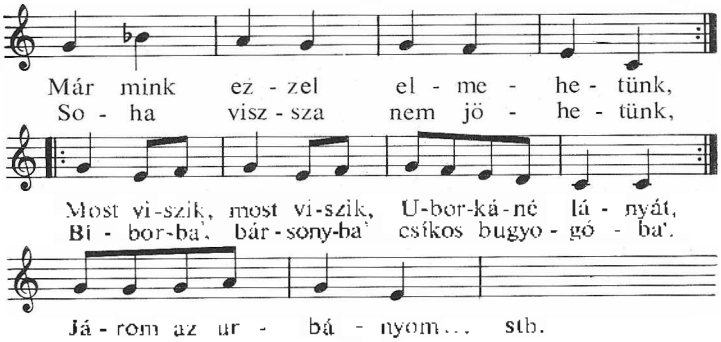

Gyermekdalok

Children's songs

Csillag Boris

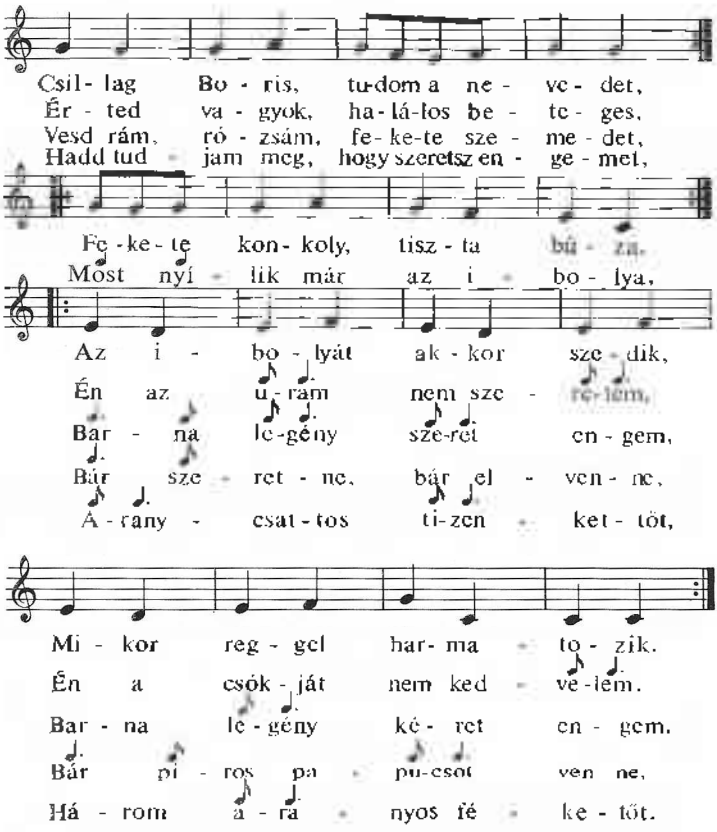

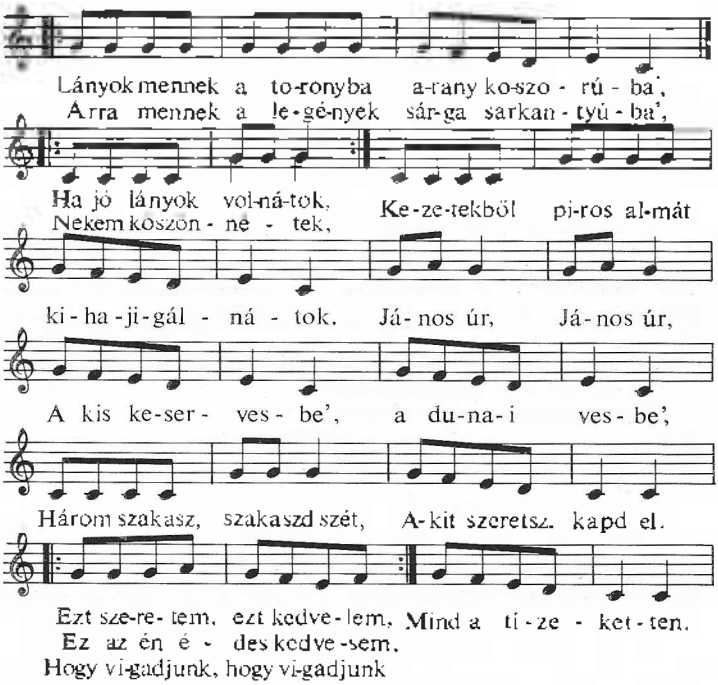

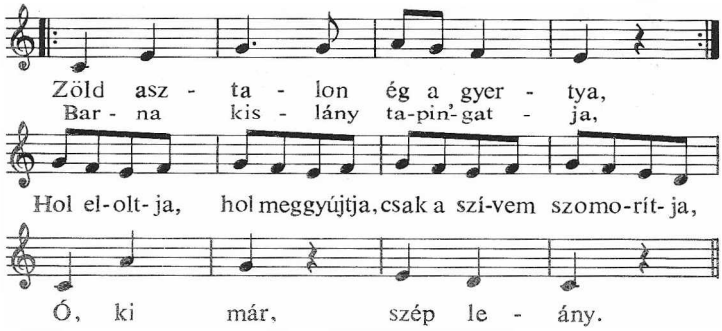

Gyermekdal

Children's song

Termett a meggyfa

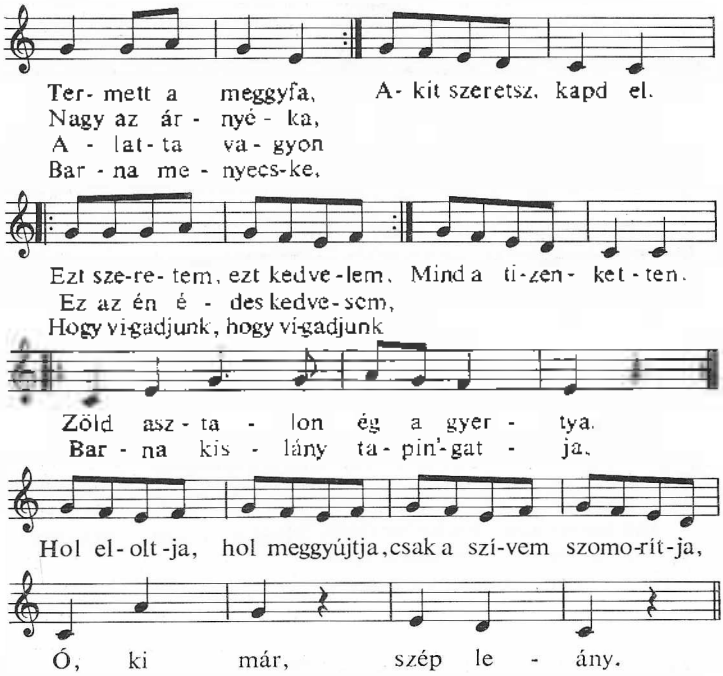

Gyermekdal

Children's song

Gúnárom, gúnárom

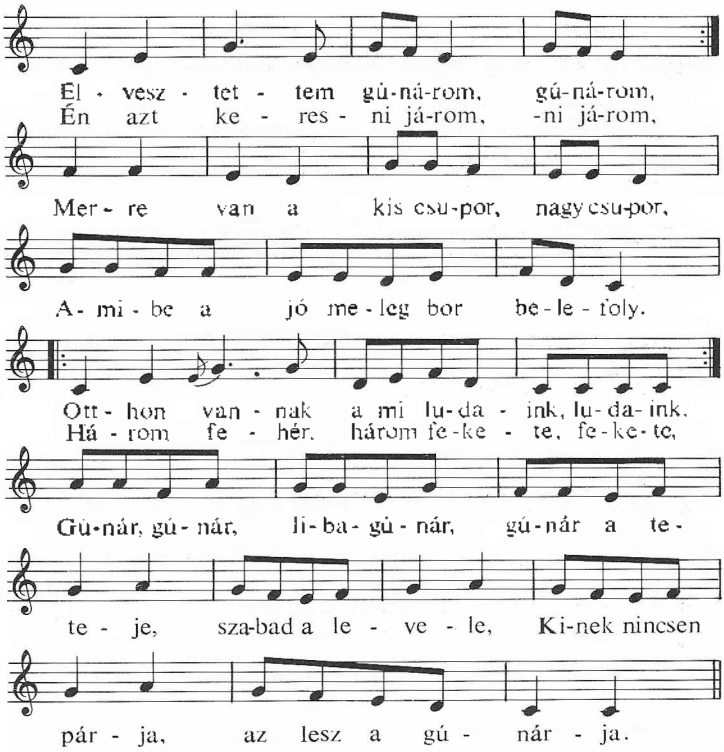

Gyermekdal

Children's song

Kácsdomi kács

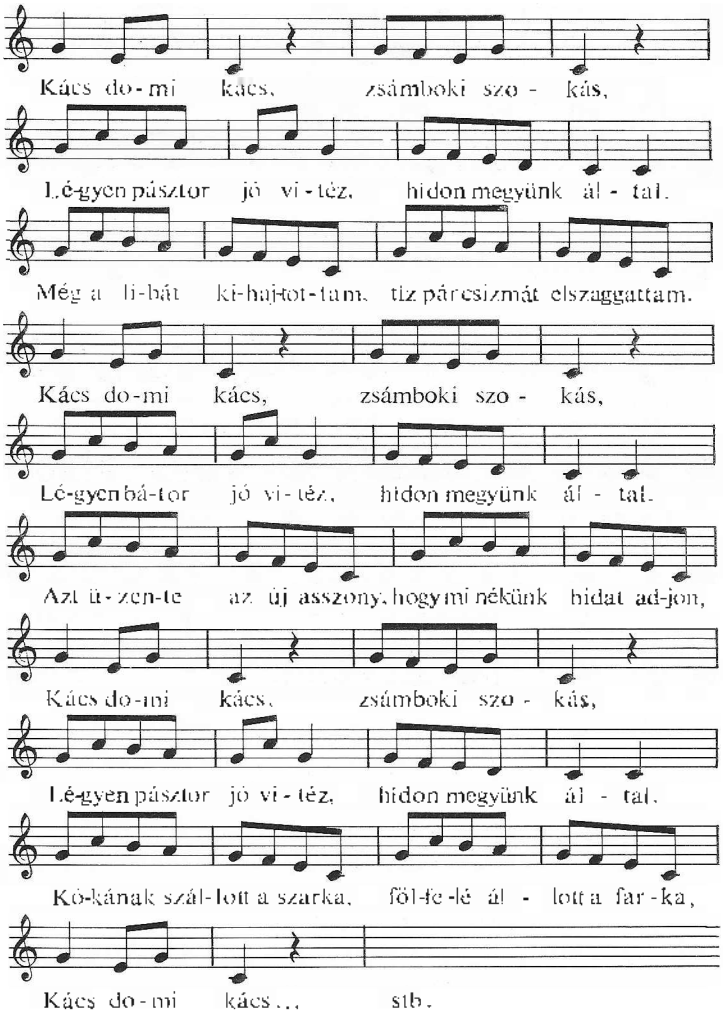

Gyermekdal

Children's song

Szentcsalád-járás

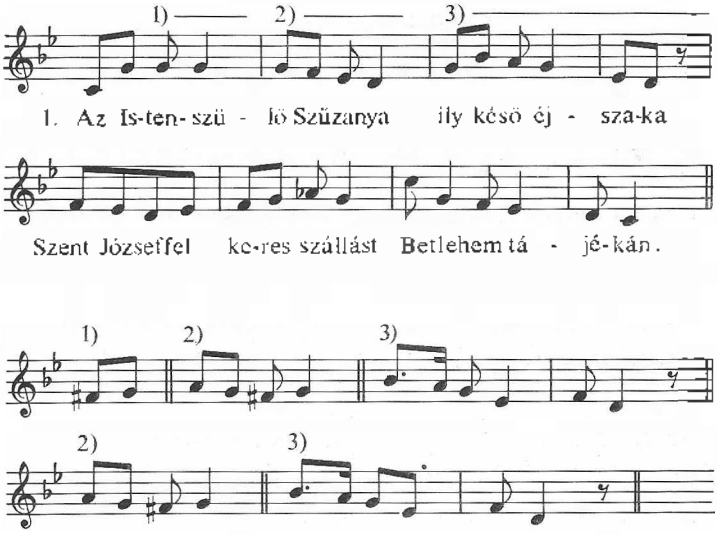

2. Szűz kezeit összetéve,
Kéri a népeket,
Hogy az Isten szent nevéért
Adnának menhelyet.

3. Ó, de senki sem könyörül,
Telve minden hajlék,
Hová menjen a szegény szűz,
Irgalmas Istenség.

4. Míg egy rongyos istállóba'
A városon kívül
Szülé isteni gyermekét
Kín s fájdalom nélkül.

Holy-Family-Walk song

Kis karácsony éjszakája

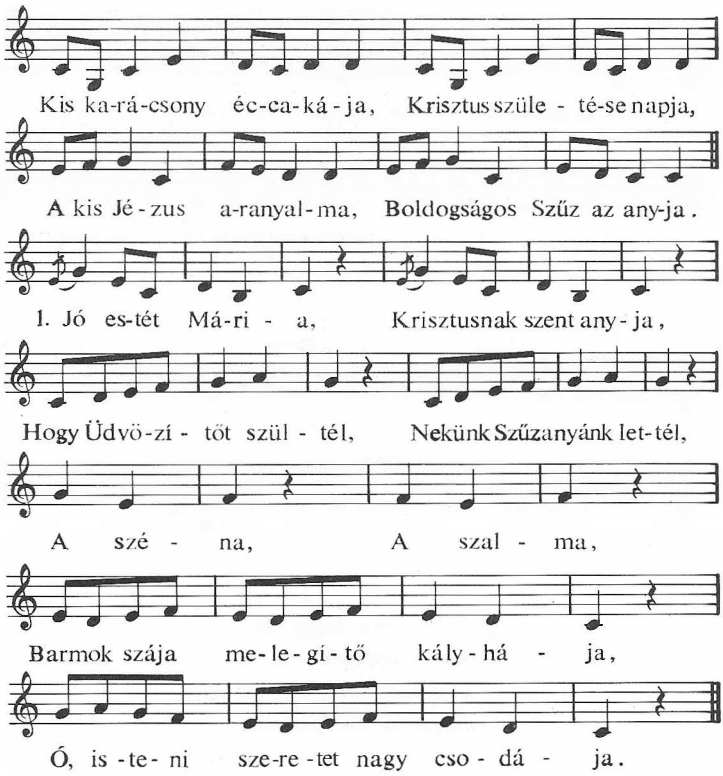

2. Jézus, a szent kisded
Mily szükséget szenved,
Nincsen meleg szobája,
Sem cifra nyoszolyája,
Szükségbe', hidegbe'
Melegíti őt a barmok párája.
Áldott Jézus szenved már kiskorába!

Karácsonyi ének

Christmas carol

Hej, víg juhászok, csordások

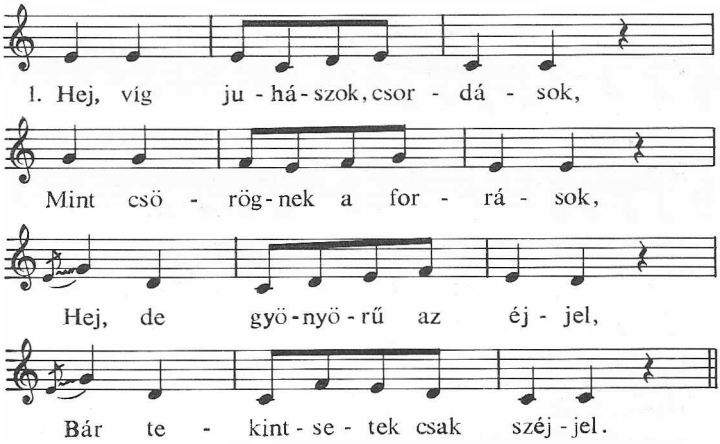

2. Lám, amott Betlehem fölött,
Az égen nagy fényesség lött,
Egy csillag is ott leszállott,
A pajta fölött megállott.

3. Mint fölserkentem álmomból,
Hogy csillag támadt Jákobtól,
Álmodtam és láttam tüzet,
Mely jelentett anyát, szüzet.

4. Üljünk le a tűz melegén,
Ez ám az a híres regény,
Hirdet glóriát, örömet,
Földön nekünk békességet.

5. Régen hallatik a híre,
Bizony ennek az a jele,
Hogy született a Messiás,
Amint írta Ézaiás.

Karácsonyi ének
Christmas carol

István köszöntő

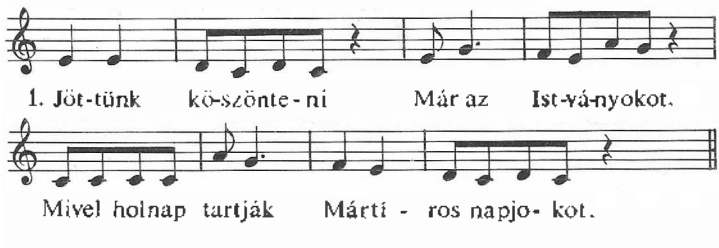

2. Az Isten áldása
Szálljon erre házra.
Házigazdájára
És gazdasszonyára.

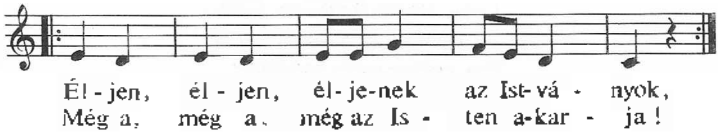

István napi köszöntő

Poetic adress for Stevens

Háromkirályok éneke

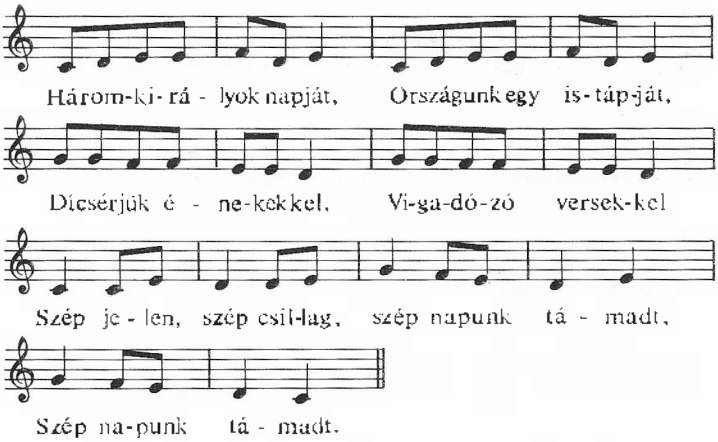

2. A zsidók őt üldözték,
A bölcsek megtisztelték,
Arany, tömjén, mirhával,
A szív ajándékával.
Szép jelen, szép csillag,
Szép napunk támadt,
Szép napunk támadt.

Angyal vagyok

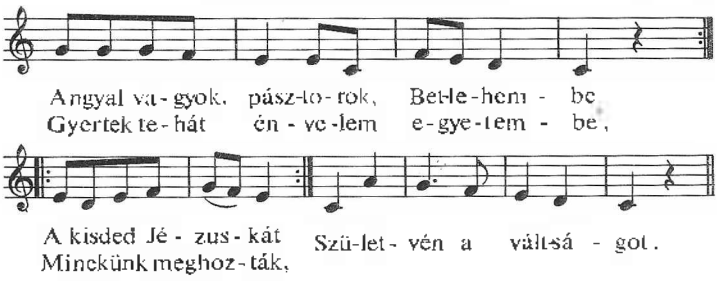

Vízkereszti háromkirályok éneke

Twelfth-night song

Köszönöm anyám

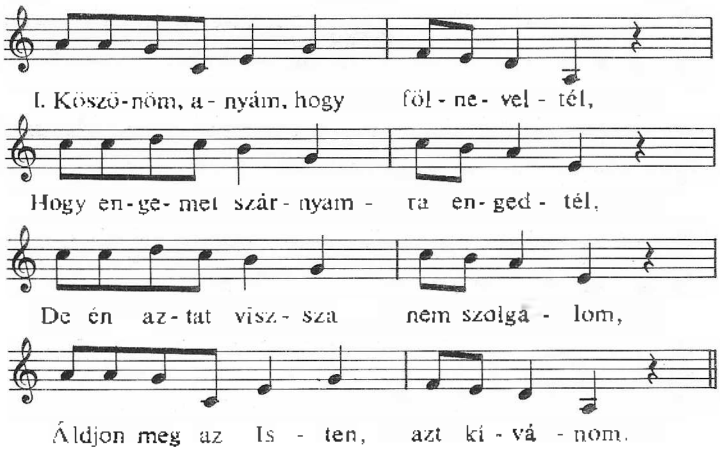

2. Learatták már a tiszta búzát,
Elvágták a kis pacsirta szárnyát,
Kispacsirta szárnyát én nem bánom,
Csak a régi szeretőm sajnálom.

3. Learatták már az árpa tarlót,
Jaj de szépen szól a sárga rigó,
De még szebben szól a fülemüle,
Édesanyám, elhagylak örökre.

Lakodalmi ének

Wedding-song

Túlsó soron

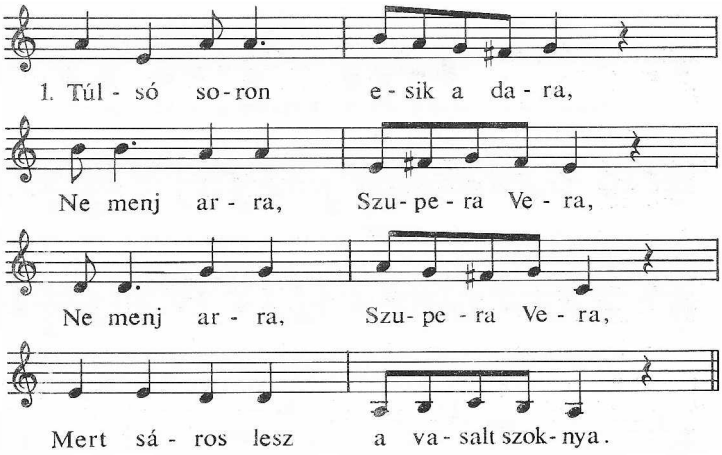

2. Túlsó soron van a mi házunk,
Nincs mi nékünk eladó lányunk,
Jövő őszre lesz az eladó,
Akkor lesz a legényhez való

3. Túlsó soron van a mi házunk,
Rózsából van a mi garádunk.
Ha fehér kell, fehéret adok,
Ha piros kell, magam itt vagyok.

Lakodalmi ének

Wedding-song

Száll a daru

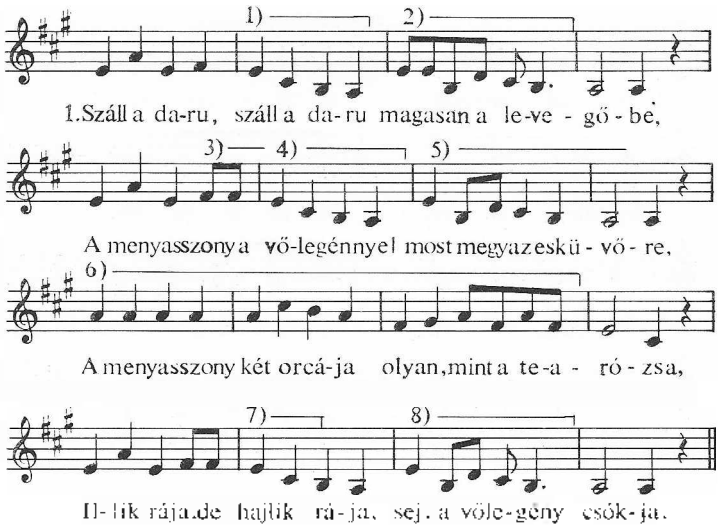

2. Kinek varrod babám
Azt a szép zsebkendőt?
Néked varrom, piros barna babám,
Hogy legyél az én szeretőm.
Varrjál babám a négy sarkába
négy szál szagos rozmaringot,
Közepébe piros barna babám,
Hogy a te szeretőd vagyok.

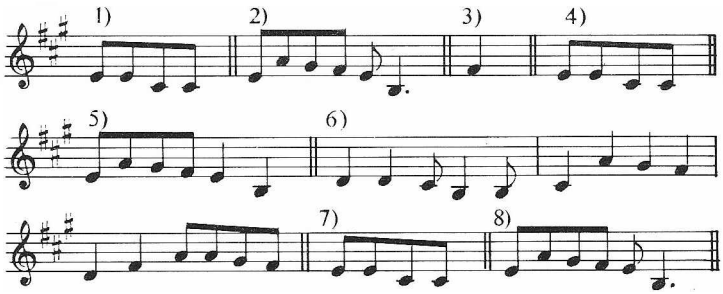

Lakodalmi ének

Wedding-song

Özvegyasszony nádfedeles háza

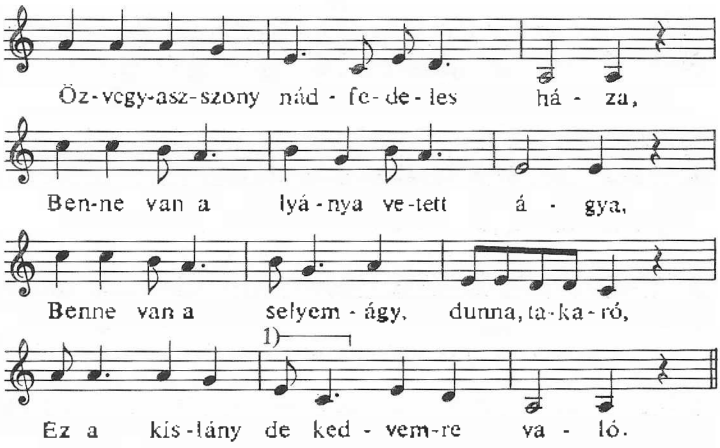

2. Mindig bánom, hogy megházasodtam,
Legénységem gyászba borítottam,
Mert már nékem nem szabad szeretni,
Nem szabad a lányokat megölelni.

Lakodalmi ének
Wedding-song

Fecském, fecském

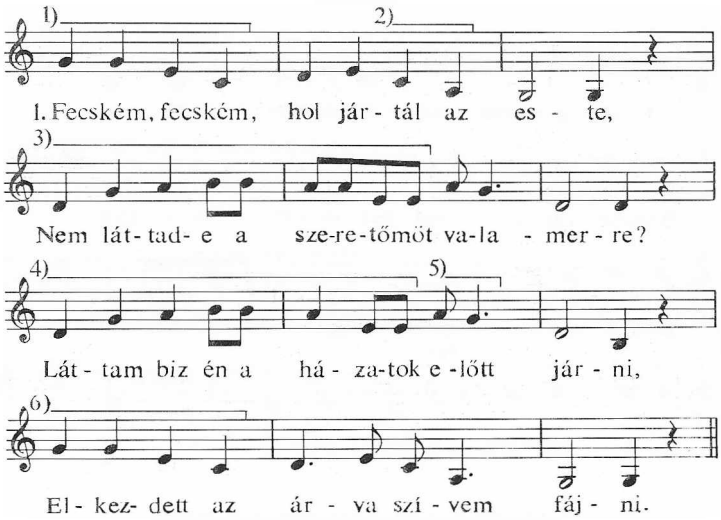

2. Fehér galamb szállott a vasútra,
Isten véled babám utoljára,
Isten véled, nem fogok hozzád járni,
Tudom, fog az árva szíved fájni.

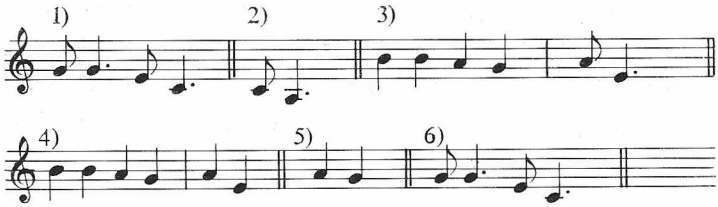

Lakodalmi dal

Wedding-song

Megismerni a zsámboki menyecskét

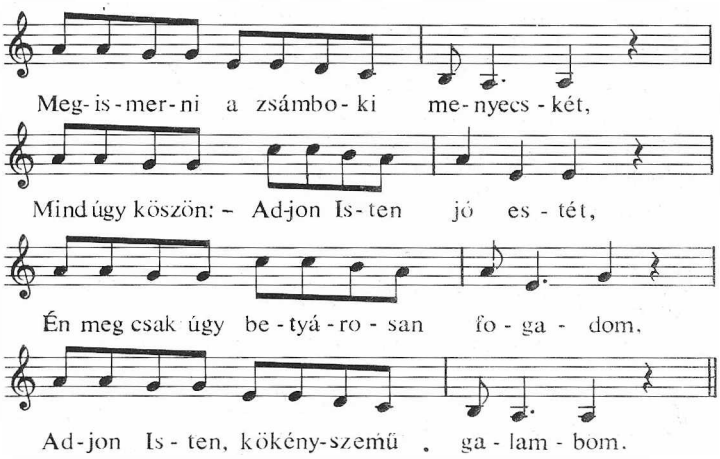

Enyim a menyasszony

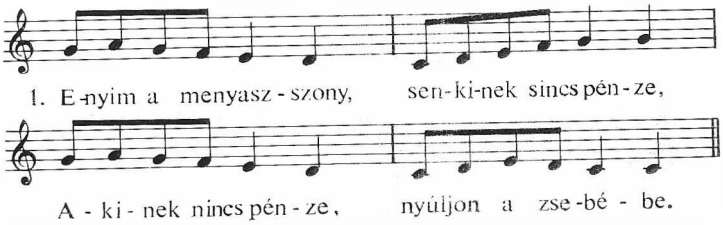

2. A mi menyasszonyunk nem főzött még gancát,
Nem is bolházzuk ki a pendele ráncát.

3. Majd kibolházza azt a mi vőlegényünk,
Akit estére melléje fektetünk.

Lakodalmi dalok
Wedding-songs